

Finnish institute for
health and welfare

Co-funded
by the European Union

Co-funded and implemented
by the Council of Europe

Euroopan neuvostolle

Lapsiin kohdistuviin hyväksikäyttöepäilyihin puuttuminen - Selvitys Suomen lainsäädännöstä

Osana Euroopan neuvoston ja Euroopan unionin yhteishanketta " Ensuring
child-friendly justice through the effective operation of the Barnahus Units in
Finland "

Inka Lilja ja Miina Hiilloskivi
6.10.2022

Tämä asiakirja on toteutettu Euroopan unionin ja Euroopan neuvoston taloudellisella tuella. Sen sisältö on yksinomaan kirjoittajien vastuulla, eivätkä siinä esitetyt näkemykset millään tavalla kuvasta Euroopan unionin eikä Euroopan neuvoston näkemyksiä.

Kaikki oikeudet pidätetään. Mitään tämän julkaisun osaa ei saa kääntää, jäljentää eikä siirtää missään muodossa eikä millään tavoin sähköisesti (Internet ym.) eikä mekaanisesti, mukaan lukien valokopiointi, tallennus ja mitkä tahansa tietojen tallennus- ja hakujärjestelmät, ilman Euroopan neuvoston viestintäosaston (Directorate of Communications) etukäteen antamaa kirjallista lupaa (F-67075 Strasbourg Cedex tai publishing@coe.int).

Julkaisun tai sen osan jäljentämistä tai kääntämistä koskevat pyynnöt on lähetettävä Euroopan neuvoston viestintäosastolle.

Kaikki muut julkaisua koskevat viestit pyydetään lähettämään Children's Rights Division -osastolle, children@coe.int.

Hanke saa osarahoituksen Euroopan unionilta teknisen tuen välineen kautta, ja sitä rahoittaa ja toteuttaa Euroopan neuvosto yhteistyössä Euroopan komission rakennerahaston (DG REFORM) kanssa.

Sisältö

Taustaa	4
Menetelmä	6
LUKU 1 Lapsen hyväksikäyttöepäilyn selvittämisen päävaiheet	7
LUKU 2 Viranomaisyhteistyö ja tiedonvaihto	12
2.1. Tietosuoja ja salassapito julkisissa palveluissa	12
2.2. LASTA-malli – viranomaisyhteistyön hyvä käytäntö	16
2.3. Poliisin tiedonsaantioikeudet	23
2.4. Sosiaalihuollon ammattihenkilöiden tiedonsaantioikeudet	26
2.5. Terveystieteiden ammattihenkilöiden tiedonsaantioikeudet	28
2.6. Viranomaisyhteistyön koordinaatorakenteet	29
LUKU 3 Barnahus-yksikköön ohjaaminen ja tarjottavat palvelut	33
3.1. Järjestämislain tarkoitus	33
3.2. Nykyiset käytännöt ja tarvittavat lainmuutokset	35
LUKU 4 Lapsen kuuleminen	39
4.1. Kuulemisen periaatteet	39
4.2. Kuulemisen paikka	41
4.3. Läsnäoloon oikeutetut henkilöt	42
4.4. Loppupäätelmät	44
LUKU 5 Kehitysehdotuksia	45
5.1. Yhdenvertainen pääsy Barnahus-palveluihin	45
5.2. Muita huomioon otettavia uudistuksia	47
5.3. Malli 1: Keskitetty malli	48
5.4. Malli 2: Paikallisesti koordinoitu malli	56
Lopuksi	59

Taustaa

Tämä selvitys on osa *Ensuring child-friendly justice through the effective operation of the Barnahus Units in Finland* -hanketta, jonka Euroopan neuvosto toteuttaa läheisessä yhteistyössä Suomen Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kanssa ajanjaksolla 1.9.2021–28.2.2024. Hankkeen rahoittaja on Euroopan unionin rakenneuudistusten tuen pääosasto (DG REFORM). Euroopan neuvosto tilasi selvityksen oikeudelliselta asiantuntijatiimiltä, johon kuuluivat *Inka Lilja* (vanhempi asiantuntija) ja *Miina Hiilloskivi* (nuorempi asiantuntija). *Taina Laajasalon* (THL) ja *Liisa Järvilehdon* (HUS) asiantuntemus on ollut suureksi hyödyksi selvityksen toteutuksessa. Työhön saatiin myös jatkuvaa tukea asiantuntijatiimiltä, johon kuuluivat *Zaruhi Gasparyan*, *Teresa Gil Ricol* ja *Oksana Pugach* Euroopan neuvostosta, sekä *Adamantia Manta* Euroopan komissiosta. Haluamme kiittää myös kaikkia asiantuntijoita, joiden arvokasta osaamista saimme hyödyntää selvityksen tekemisessä, sekä *Pia Mäenpäättä* ja *Tanja Pirhosta* selvitysluonnoksen kommentoinnista.

Kuten hankesuunnitelmassa todetaan, hankkeen tavoitteena on parantaa Suomen oikeusjärjestelmän toimivuutta ja laatua väkivallan lapsiuhreille ja lapsitodistajille Barnahus-mallin mukaisesti¹. Barnahus-malli on johtava eurooppalainen lapsiystävällisen monialaisen viranomaisyhteistyön malli lapsiin kohdistuneen seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan tutkintaprosessiin. Lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen (Lanzaroten sopimus) sopijapuolten edustajista koostuva komitea on tukenut Barnahus-mallia kehityskelpoisena käytäntönä vuodesta 2015 alkaen. Tämä Euroopan neuvoston tukema hanke auttaa suomalaisia viranomaisia vastaamaan kansallisessa Barnahus-hankkeessa tunnistettuihin tarpeisiin ja haasteisiin. Näitä ovat muun muassa koordinoitujen tukipalvelujen puute ja huomattavat viiveet lapsia koskevilla esitutkinnoissa. Hanke koostuu kolmesta osiosta:

1. Lainsäädännön ja toimintaohjelmien kehittäminen niin, että ne edistävät Barnahus-mallin mukaisten palveluiden toimivuutta Suomessa.
2. Viranomaisten sisäisten ja eri viranomaisten välisten koordinoitimekanismien parantaminen viiveiden vähentämiseksi väkivallan kohteeksi joutuneiden lasten oikeusprosessissa.
3. Tietoisuuden lisääminen lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä lasten osallistamisen kautta.

Tämä raportti liittyy ensimmäiseen osioon, sillä siinä kuvataan nykyinen lainsäädännöllinen ja toimintaohjelma kehys sekä annetaan suosituksia Barnahus-

¹ <https://www.barnahus.eu/en/the-barnahus-quality-standards/>

palvelujen toimivuuden parantamiseksi Suomessa. Selvityksessä pyritään vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten nykyinen lainsäädäntö tukee tai estää viranomaisten välistä yhteistyötä ja tiedonvaihtoa, kun epäillään lapsen joutuneen väkivalta- tai seksuaalirikoksen kohteeksi? Mitkä viranomaiset saavat (tai eivät saa) lapsiin kohdistuvissa hyväksikäyttöepäilyissä käyttöönsä tarvittavat sosiaalihuollon asiakastiedot ja potilastiedot – mihin lainsäädäntöön tiedonsaanti perustuu ja onko tieto saatavilla suoraan vai välillisesti? Pitäisikö alueellisten LASTA-pilottimallien toimijoilla olla samanlainen pääsy tietoihin kuin Barnahus-yksiköillä on? Jos pitäisi niin, miten lainsäädäntöä olisi muutettava tämän toteuttamiseksi? Tarvittaisiinko lainsäädäntöön muita muutoksia kokonaisvaltaisen monialaisen yhteistyön varmistamiseksi lapsiin kohdistuvien väkivaltaepäilyjen tutkimisessa?
2. Minkä lakien ja/tai ohjeiden perusteella poliisi ohjaa tapaukset Barnahus-palveluihin? Mitä kriteerejä tulee käyttää tapausten ohjaamisessa Barnahus-yksiköihin, ja mitkä tapaukset ja millä kriteereillä tulee ohjata muihin monialaisiin toimintamalleihin, kuten LASTA-seulontaan?
3. Mitkä ovat oikeudelliset perusteet lapsen kuulemiselle esitutkimisessa? Kenelle kuulemisesta on ilmoitettava, missä kuuleminen toteutetaan, kenellä on oikeus ja velvollisuus osallistua kuulemiseen, pitääkö kuuleminen tallentaa ja voidaanko kuulemisessa käyttää videoneuvottelua?
4. Pitäisikö hoidon olla keskeisemmässä asemassa Barnahus-yksiköiden toiminnassa ja edellyttäisikö se muutoksia lainsäädäntöön? Pitäisikö Barnahus-yksiköiden tarjota palveluita myös lapsitodistajille?
5. Onko olemassa lainsäädäntöä, ohjeita tai poliittisia päätöksiä, jotka määrittelisivät lapsiin kohdistuneiden hyväksikäyttötapausten esitutkimiselle pakolliset aikarajat?

Raportti koostuu viidestä luvusta. Ensimmäisessä luvussa käydään läpi lapsirikostutkiminnan päävaiheet. Luvussa 2 esitellään LASTA-malli, viranomaisyhteistyön hyvä käytäntö, ja kuvataan yksityiskohtaisesti lainsäädäntö, joka säätelee eri viranomaisten oikeutta saada ja jakaa salassapidettäviä tietoja viranomaisyhteistyötä varten. Luvun lopuksi pohditaan sitä, olisiko viranomaisyhteistyön rakenteista syytä säätää lailla. Luvussa 3 kuvataan nykyiset kriteerit, joiden perusteella tapauksia ohjataan Barnahus-yksiköihin sekä Barnahus-yksiköiden tarjoamat palvelut. Lapsen kuuleminen on tärkeä osa esitutkimintaa, joten luvussa 4 analysoidaan lapsen kuulemiseen liittyvää lainsäädäntöä ja ohjeita. Luvussa 5 esitetään yhteenveto selvityksen havainnoista ja ehdotetaan kahta mahdollista mallia, joiden avulla voitaisiin parantaa Barnahus-standardien mukaisten palvelujen saatavuutta.

Menetelmä

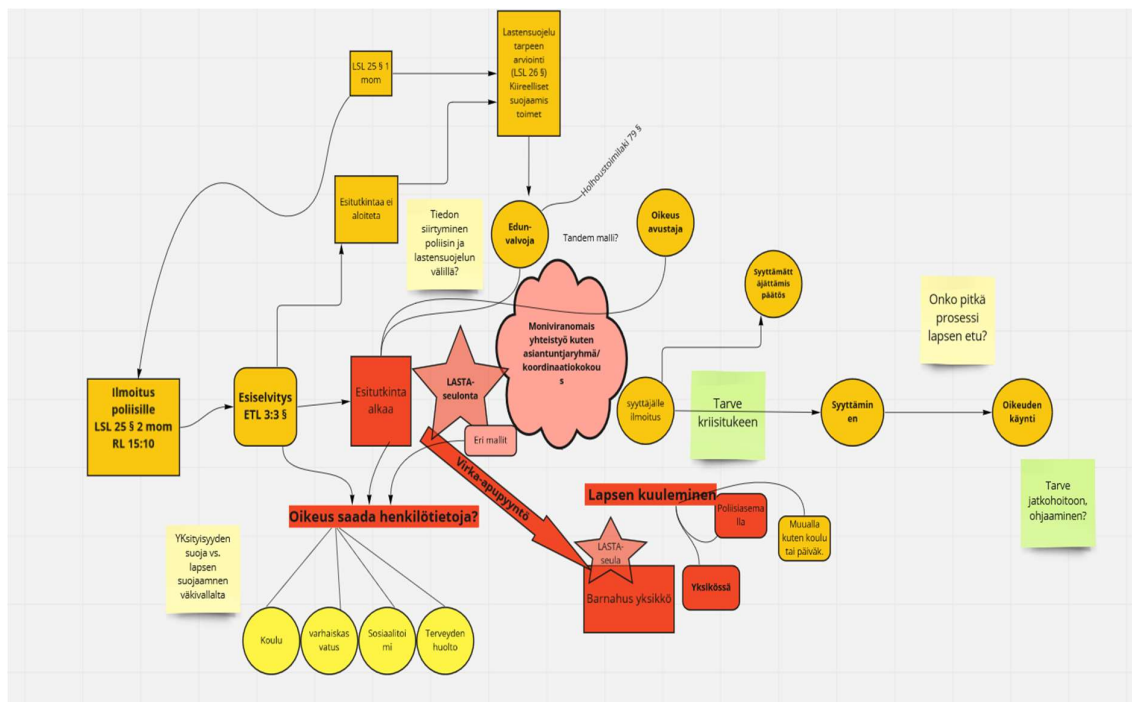
Selvityksen ensimmäisessä vaiheessa ristiintaulukoitiin lait, jotka säätelevät lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttöepäilyiden selvittämistä. Erityisesti tarkasteltiin viranomaisten välistä tiedonvaihtoa koskevaa sääntelyä. Tulokseksi saatiin lainsäädäntömatriisi, jossa on yhteensä 37 lakia (liite 1). Seuraavaksi kartoitettiin tärkeimmät asetukset ja viranomaisohjeistukset, koska ne ohjaavat lainsäädännön soveltamista. Olennaisimmat havainnot asetuksista ja ohjeista lisättiin lakimatriisiin. Lopuksi analysoitiin lähdekirjallisuudessa sekä THL:n lastensuojelun oikeuskäytäntöseurannassa mainitut olennaisimmat oikeustapaukset (korkeimman oikeuden, oikeuskanslerin, eduskunnan oikeusasiamiehen ja tietosuojavaltuutetun päätökset).

Selvityksen toisessa vaiheessa haastateltiin aihepiirin asiantuntijoita. Haastattelujen tavoitteena oli varmistaa, että oikeudellisessa analyysissä oli tunnistettu kaikki merkittävät haasteet, sekä kuulla käytännötoimijoiden ajatuksia ratkaisumalleista. Resurssit sallivat vain suppean avainhenkilöjoukon haastattelemisen. Selvitystä toteuttaneet oikeudelliset asiantuntijat ja Barnahus-hankkeen asiantuntijat valitsivat haastateltavat yhdessä. Raporttia varten haastateltiin yhteensä 21:tä henkilöä. Haastateltavat olivat Barnahus-yksiköissä, poliisissa, syyttäjälaitoksessa ja lastensuojelussa työskenteleviä ammattihenkilöitä sekä terveys- ja sosiaaliministeriön, Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen ja tietosuojavaltuutetun toimiston asiantuntijoita. Lisäksi haastateltiin muutamia asiaan perehtyneitä tutkijoita. Haastattelut tehtiin Teams-sovelluksen avulla puolistrukturoituna haastatteluna. Haastateltuihin viitataan selvityksessä anonymisti. Selvitys kirjoitettiin englanniksi ja käännettiin Suomeksi.

Selvityksessä käytetään termiä Barnahus-yksikkö silloin kun puhutaan yliopistosairaalayksiköstä, jonka tehtävänä on lapsen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä annetun lain nojalla toteuttaa tutkimua epäillyissä hyväksikäyttötapauksessa. LASTA-malli ja LASTA-seula (tai LASTA-seulonta) ovat myös tekstissä usein esiintyviä termejä. Nämä termit selitetään tarkemmin luvussa 2.2. Lapsen hyväksikäyttö -termi kattaa tässä raportissa kaikki lapsen kohdistuvat fyysisen, seksuaalisen ja henkisen väkivallan muodot.

LUKU 1 Lapsen hyväksikäyttöepäilyn selvittämisen päävaiheet

Oheisessa kuviossa (ks. myös liite 2) kuvataan lapsen kohdistuneen hyväksikäyttöepäilyn selvittämisen päävaiheet. Rikostutkinnan vaiheet ovat lähtökohtaisesti samat kuin muissakin rikoksissa, mutta prosessin, ja siihen sovellettavan lainsäädännön, tekee monimutkaisemmaksi se, että asian selvittämisessä on mukana esitutkintaviranomaisten lisäksi muita viranomaisia, joiden tehtävänä on suojella ja tukea lasta. Mukana ovat lastensuojelu, mahdollisesti edunvalvonta ja julkinen oikeusapu sekä terveydenhuoltopalvelujen tuottajat, kuten Barnahus-yksiköt. Kuvioon on merkitty punaisella tutkinnan kriittiset kohdat ja vaaleanpunaisella hyvät käytännöt, jotka eivät kuitenkaan ole lakisääteisiä velvoitteita. Post-it-lapuilla on nostettu esille nykytilan haasteita sekä tarpeita. Tämän raportin painopiste on kaavion punaisella ja vaaleanpunaisella merkityissä vaiheissa, jotka analysoidaan tarkemmin seuraavissa luvuissa.

Lastensuojelulain (LSL 25 § 3 mom.) nojalla **useilla eri viranomaisilla on velvollisuus ilmoittaa epäilystä lapsen hyväksikäytöstä** poliisille. Samoilla viranomaisilla on velvollisuus ilmoittaa epäilystä myös lastensuojeluun tai joissakin tapauksissa pelkästään lastensuojeluun, jos huolenaihe ei ole riittävän vakava täyttääkseen rikoksen tunnusmerkit (LSL 25 § 1 mom.). Käytännössä monet toimijat ovat paremmin selvillä ilmoitusvelvollisuudesta lastensuojeluun, ja tämän takia lastensuojeluviranomainen on usein käytännössä se taho, joka ilmoittaa tapauksesta edelleen poliisille (edellä olevassa kaaviossa vasemman yläkulman nuoli kuvaa näitä tapauksia).

Lastensuojeluviranomaisilla on lakisääteinen velvollisuus arvioida lapsen tuen tarve ja ryhtyä tarvittaviin kiireellisiin lastensuojelutoimiin lapsen turvallisuuden takaamiseksi (LSL 26 §).

Kun poliisi on saanut ilmoituksen epäilystä rikoksesta, **poliisi tekee esiselvityksen** (ETL 3 luku 3 §) arvioidakseen, onko kohtuudella syytä epäillä, että tilanteessa on tapahtunut rikos. Esiselvitysvaiheesta ei ole säädetty yhtä yksityiskohtaisesti kuin esitutkintavaiheesta. Esiselvitysvaiheeseen sovelletaan soveltuvin osin esitutkintalakia. Poliisi voi esiselvityksen aikana kerätä tietoja sekä puhutella eri tahoja päättääkseen, aloitetaanko varsinainen esitutkinta. Poliisin ohjeessa Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa todetaan, että esiselvityksen aikana ei voida järjestää kuulusteluja, sekä annetaan ohjeita lapsen kanssa toimimiseen esiselvitysvaiheessa.² Poliisin uudessa lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintakäsikirjassa todetaan myös, että lasta ei voida puhuttaa laajamittaisesti esiselvitysvaiheessa. Tämä johtuu juuri siitä, että esiselvitysvaiheeseen ei ole säädelty selkeitä oikeussuojatakeita lapsen edun varmistamiseksi.³ Esitutkinnan aloittamiskynnys on lapsiin kohdistuvissa hyväksikäyttötapauksissa joka tapauksessa melko matala. Esitutkintalain 5 luvun 1 §:n mukaan **syyttäjälle on ilmoitettava esitutkinnan aloittamisesta** tiettyjen rikosasioiden yhteydessä. Valtakunnansyyttäjän ohjeessa tällaisiksi rikosasioiksi määritellään lapsen hyväksikäytön tutkinta vähäisiä rikoksia lukuun ottamatta.⁴ Ilmoituksen tekeminen on tärkeää, koska syyttäjä voi tukea esitutkinnan päätöksentekoa kuten rikosnimikkeen määrittely, lasta kuulevasta tahosta päättäminen ja edunvalvojan tarve. Ilmoittaminen on tärkeää myös siksi, että syyttäjälle on varattava mahdollisuus osallistua lapsen kuulemiseen esitutkinnan aikana (ks. luku 4).

Pääsääntöisesti poliisin on toimitettava esitutkinta, kun on syytä epäillä, että rikos on tehty (ETL, 3 luku 3 § 1 mom.). **Syyttäjä voi kuitenkin** tutkinnanjohtajan esityksestä **poikkeustapauksessa päättää esitutkinnan rajoittamisesta**. Päätös esitutkinnan rajoittamisesta perustuu kokonaisharkintaan, mihin puolestaan tarvitaan tietoja lapsen kokonaistilanteesta. Tällaisia tietoja ovat esimerkiksi muiden viranomaisten asiassa jo toteuttamat toimenpiteet sekä asian jatkokäsittelyä koskeva suunnitelma. Riskianalyysiä varten kerätään tietoa eri viranomaisilta ja tehdään kokonaisarvio siitä, mikä tapauksessa on keskeistä ja miten sen käsittelyä tulisi jatkaa. Tutkinnan rajoittamiseen voidaan päätyä eri syistä. Yksi huomioon otettava tärkeä näkökulma on lapsen etu, ja tätä kysymystä käsitelläänkin poliisin lapsirikostutkinnan käsikirjassa laajasti. Käsikirjan mukaan lapsen etua on aina tarkasteltava tapauskohtaisesti ja harkinnassa on otettava huomioon kaikki kyseisen lapsen elämään liittyvät näkökohdat.

² Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa, s. 17

³ Lapsirikostutkinnan käsikirja, s. 25

⁴ VKS 2018:1

Lapsen etu on moniulotteinen käsite, joten lapsen etu voi toteutua eri tavoin. Lapsen edun voidaan katsoa toteutuvan, kun teosta epäilty henkilö saadaan kiinni ja asia käsitellään oikeudessa. Toisaalta voidaan arvioida sitä, miten lapsi selviytyy oikeusprosessista, ja tästä näkökulmasta katsottuna lapsen etua voi edistää enemmän esitutkinnan rajoittaminen ja syyttämättä jättäminen.⁵

Jos esitutkinta aloitetaan, on päätettävä myös siitä, onko lapselle määrättävä edunvalvoja (ETL 4 luku 8 §). Lapselle määrätään edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että lapsen huoltaja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa. Näin toimitaan erityisesti silloin, kun rikoksesta epäiltynä on lapsen vanhempi. Tällaisissa tapauksissa katsotaan tavallisesti, että kumpikaan vanhemmista ei kykene objektiivisesti varmistamaan lapsen etua. Tutkinnanjohtajan vastuulla on hakea edunvalvojan määräämistä, silloin kun se on katsottu tarpeelliseksi. Poliisin lapsirikostutkinnan ohjeessa todetaan, että edunvalvojaa tulee hakea esitutkinnan alussa ennen lapsen kuulemista.⁶ Poliisin uudessa lapsirikostutkinnan käsikirjassa käsitellään yksityiskohtaisesti edunvalvojan asettamista ja korostetaan, että edunvalvoja tulee hakea heti tutkinnan alkuvaiheessa.⁷ Huomion arvoista on, että holhustoimesta annetun lain 79 §:n nojalla voidaan tietyissä tilanteissa nimittää tilapäinen edunvalvoja joutuisalla menettelyllä. Koska pykälän tarkoituksena on suojaaminen, väliaikainen edunvalvoja voidaan nimittää oikeusprosessin vaiheesta riippumatta ja päätös voidaan tehdä heti, kun asia tuodaan oikeuteen. Käräjäoikeuden kanslia voi antaa määräyksen, eikä päätöksen kiireellisyyden takia tällöin tarvitse kysyä sen henkilön mielipidettä, jonka etu on kyseessä (eli vanhemman tai huoltajan).⁸ Eduskunnan oikeusasiamies on todennut, että jos edunvalvojan määrääminen on tarpeen, tutkinnalliset syyt eivät ole peruste viivyttää edunvalvojan hakemista. Eduskunnan oikeusasiamies on lisäksi todennut, että jos on tarve nimittää edunvalvoja niin, että lapsen vanhemmat eivät saa tietoa esitutkinnasta, tilapäinen edunvalvoja voidaan nimittää holhustoimilain 79 §:n nojalla.⁹ Edunvalvontapalvelujen haasteita ja niihin ehdotettuja ratkaisuja käsitellään Barnahus-hankkeen keväällä 2022 tilaamassa kansallisessa edunvalvonnan kehittämissuunnitelmassa, ja siksi niitä ei käsitellä tarkemmin tässä raportissa.¹⁰

Poliisin tai syyttäjän on pyydetävä tuomioistuimelta oikeudenkäyntiavustajan nimittämistä asianomistajana olevalle lapselle, jos oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa mainitut edellytykset täyttyvät (ETL, 4 luku 10 §). Oikeudenkäynnistä

⁵ Lapsirikostutkinnan käsikirja, s. 50–57

⁶ Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa, s. 19

⁷ Lapsirikostutkinnan käsikirja, s. 39–45

⁸ HE 146/1998, s. 67

⁹ EOAK/1299/2018 ja EOAK/3150/2019

¹⁰ Suunnitelma lapsen edunvalvonnan kehittämisestä valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa

rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 a §:n mukaan tuomioistuin määrää pääsääntöisesti asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaan ja oikeudenkäyntiin seksuaalirikoksissa, jollei se ole erityisestä syystä tarpeeton sekä väkivaltarikosasiassa, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna, sekä henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa rikosta koskevassa asiassa, jos sitä rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna. Lapsiin kohdistuneet väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyt ovat lähtökohtaisesti tapauksia, joissa oikeusavun saatavuus on varmistettava. Poliisin vastuulla on varmistaa, että lapselle haetaan oikeusapua heti esitutkinnan alussa. Edunvalvojalla ja oikeudenkäyntiavustajalla on erilaiset oikeudet ja velvollisuudet. Edunvalvojan vastuulla on varmistaa, että asian käsittely etenee lapsen edun mukaisesti, ja hän toimii asiassa lapsen puolesta. Oikeudenkäyntiavustaja varmistaa, että kaikki rikosprosessin kannalta merkitykselliset näkökohdat otetaan huomioon ja esittää tarvittavat rangaistus- ja korvausvaatimukset.¹¹ Selvityksen eri lähteissä käsitellään laajemmin edunvalvojan ja oikeudenkäyntiavustajan rooleja ja erityisesti sitä, pitäisikö heidän olla sama vai eri henkilö.¹² Lisäksi poliisin on esitutkintalain 4 luvun 10 §:n perusteella asianomistajan suostumuksella toimitettava asianomistajan yhteystiedot rikosuhripalveluiden tarjoajalle, jotta palveluntarjoaja voi ottaa yhteyttä asianomistajaan ja tarjota tukipalveluja.

Esitutkintalain mukaan tutkinnassa on noudatettava suhteellisuusperiaatetta, vähimmän haitan periaatetta ja hienotunteisuusperiaatetta (ETL, 4 luku, 4 ja 5 §). Esitutkintalaissa otetaan huomioon myös lasten erityistarpeettarpeet esitutkinnassa. Lain 4 luvun 7 §:ssä säädetään, että lasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Pykälän mukaan on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu lapselle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. Lapsiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille.¹³ Tutkijan on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko lapsen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä. Yllä mainitut periaatteet koskevat myös lapsia todistajina.

¹¹ Ellonen ja Rantaeskola, s. 70–71

¹² Katso esim. Lapsirikostutkinnan käsikirja, s. 46, Poliisin ohje Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa, s. 7–8 ja Suunnitelma lapsen edunvalvonnan kehittämiseksi valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa.

¹³ Oikeusministeriön julkaisussa 2022:14 ehdotetaan, että myös tutkinnanjohtajan tulisi olla erityisesti perehtynyt lapsiin kohdistuviin tutkintoihin. Sanamuoto on ”mahdollisuuksien mukaan”, eli tätä ei esitetä pakolliseksi.

Lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä annetussa laissa (järjestämislaki) annetaan yliopistosairaaloiden asiantuntijayksiköille (tässä raportissa **Barnahus-yksiköt**) tehtäväksi toteuttaa tutkimukset ja haastattelut hyväksikäyttöepäilyn selvittämiseksi poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimien virka-apupyynnön perusteella. Käytännössä virka-apupyynnön tekee poliisi. Esitutkintalaissa ei viitata järjestämislakiin eikä velvoiteta ohjaamaan tapausta Barnahus-yksikköön. Luvussa 3 käsitellään tarkemmin kriteerejä, joiden perusteella tapaus ohjataan Barnahus-yksikköön, sekä Barnahus-yksiköiden tarjoamia palveluja. Barnahus-yksiköiden rinnalle on kehitetty erilaisia viranomaisyhteistyön malleja, joista merkittävin on **LASTA-seulamalli**. Lainsäädäntö ei tunne LASTA-mallia, mutta se on hyväksi todettuna yhteistyömallina tämän selvityksen kannalta erittäin kiinnostava, ja sitä käsitellään luvussa 2 tarkemmin.

Lapsen kuuleminen on erittäin tärkeä osa esitutkintaa. Merkitys korostuu erityisesti siksi, että alle 15-vuotiaalla lapsella ei ole velvollisuutta osallistua asian käsittelyyn oikeudessa. Siksi tallennetta esitutkinnassa toimitetusta kuulustelusta voidaan käyttää todisteena oikeudenkäynnissä (OK 17 luku 24 §). Alle 15-vuotiaan lapsen kuuleminen on aina tallennettava (ETL 9 luku 4 §). Tämä koskee myös lapsen kuulemista todistajana. 15–17-vuotiaan lapsen kuuleminen on myös yleensä tallennettava. Esitutkintalaissa säädetään kuulemisen yleisistä vaatimuksista, mukaan lukien kuultavan henkilön iän ja kehitystason huomioon ottamisesta. Kuulemisen paikkaa ei määritellä laissa. Poliisin ohje lapsista poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa sekä poliisin lapsirikostutkinnan käsikirja antavat yksityiskohtaisia ohjeita lapsen kuulemiseen. Niissä muun muassa ohjeistetaan pyytämään kuulemiseen tarvittaessa apua Barnahus-yksiköltä. Kuulemista käsitellään tarkemmin luvussa 4.

Esitutkintalain 3 luvun 11 §:n mukaan **esitutkinta on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä**. Alle 18-vuotiaan ollessa *epäiltyinä* rikoksesta esitutkinta on toimitettava kiireellisesti. Kiireellisyysvaatimus koskee siis vain tilanteita, joissa alaikäinen on epäiltyinä rikoksesta, ei tapauksia, joissa on alaikäisiä rikoksen uhreja. Esitutkintatoimenpiteet voidaan olosuhteiden sitä edellyttäessä asettaa tärkeysjärjestykseen (ETL, 3 luku 11 § 3 mom.). Poliisin ohjeistuksen mukaan silloin, kun lapsi on osallinen rikokseen (epäiltyinä tai uhrina), tutkinta on aloitettava heti ja toimitettava viivytyksettä. Eduskunnan oikeusasiamies on huomauttanut useissa yhteyksissä, että lasten hyväksikäyttötapausten esitutkinta kestää liian kauan. Oikeusasiamies on myös esittänyt muutoksia lainsäädäntöön lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten kiireellisen tutkinnan varmistamiseksi.¹⁴ Oikeusministeriö onkin hiljattain ehdottanut tällaista lakimuutosta (ks. luku 5.2).

¹⁴ EOAK 1084/2019, EOAK/3462/2019, EOAK/5625/2020

LUKU 2 Viranomaisyhteistyö ja tiedonvaihto

Lapseen kohdistuneen hyväksikäyttöepäilyn selvittämiseen osallistuu useita eri viranomaisia, ja siksi toiminnan koordinointi on erittäin tärkeää. Viranomaisyhteistyö mainitaan monissa lähteissä edellytyksenä lapsen hyväksikäyttötapausten tehokkaalle tutkinnalle ja lapselle tarjottavan tuen oikea-aikaisuudelle. Barnahus-hankkeen julkaisussa tämä tarve kuvataan hyvin: ”Väkivaltaa kokeneen lapsen hoidollisten tarpeiden yhteensovittaminen esitutinnan asettamien vaatimusten ja suojellisten tarpeiden kanssa on palvelupolun onnistumisen kannalta kriittinen vaihe. Juuri tässä kohdassa lapsen riski tippua palveluiden väliin vailla riittävää ja oikea-aikaista tukea on suurimmillaan. Kaikkien ammattilaisten yhteistyöllä on merkittävä vaikutus siihen, miten näissä tilanteissa onnistutaan.”¹⁵

Hiljattain julkaistussa hallituksen tilaamassa raportissa selvitettiin rikosprosessin kestoa lasten seksuaalisissa hyväksikäyttötapauksissa. Havaittiin, että alueilla, missä viranomaisilla oli yhteiset menettelytavat ja yhteistyökäytänteet, lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tutkinta oli lyhyempi verrattuna alueisiin, joilla yhteistyö ei ollut yhtä jäsentynyttä. Tutkimusraportissa todettiin myös, että poliisille ilmoitettujen tapausten määrä on lisääntynyt merkittävästi viime vuosina. Osittain tämä johtuu lastensuojelulain muutoksesta, jolla alennettiin ilmoittamiskynnystä. Kasvaneiden ilmoitusmäärien vuoksi on entistä olennaisempaa päättää, mitä prosessia (esitutkinta vai lastensuojelu) kussakin tapauksessa käytetään. Päätöksenteossa tasapainotellaan prosessitehokkuuden, oikeusvarmuuden ja lapsen oikeuksien välillä.¹⁶ Voidakseen tehdä tietoon perustuvia päätöksiä viranomaiset tarvitsevat kokonaisvaltaista tietoa lapsen tilanteesta. Tämä puolestaan edellyttää, että viranomaisilla on oikeus saada käyttöönsä arkaluonteisia henkilökohtaisia tietoja. Viranomaisten oikeutta tietoon pitää kuitenkin punnita suhteessa yksityisyyden suojaan.

2.1. Tietosuoja ja salassapito julkisissa palveluissa

Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain nojalla viranomaisten asiakirjat ovat oletusarvoisesti julkisia, ellei niistä ole toisin säädetty esimerkiksi yksityishenkilöiden yksityisyyden suojaamiseksi. Tämä koskee sekä viranomaisen laatimia että viranomaiselle toimitettuja asiakirjoja (lain 5 § 2 mom.). Yksityishenkilön perhe-elämää, sosiaalihuollon asiakkuutta, terveyttä, työkyvyttömyyttä tai terveydenhuoltoa koskevat asiakirjat ovat lähtökohtaisesti salassapidettäviä. Salassapitovelvollisuuden näkökulmasta muut viranomaiset ovat kolmansia osapuolia, joten salassapitoperusteet pääsääntöisesti rajoittavat viranomaisten välistä tiedonvaihtoa. Viranomainen voi kuitenkin tietyissä tilanteissa pyytää toista

¹⁵ THL 17/2020, s. 172

¹⁶ TEAS 3:2021, s. 95

viranomaista luovuttamaan salassapidettäviä tietoja. Salassapidettäviä asiakirjoja ja tietoja voidaan luovuttaa toiselle viranomaiselle joko kyseisen henkilön suostumuksella¹⁷ tai silloin kun laissa nimenomaisesti säädetään, että tietojen luovuttaminen on sallittua (lain kohdat 26 § 1 mom. ja 29 § 1 mom.). Virallisessa tietopyynnössä on selkeästi yksilöitävä pyydettävät tiedot ja perusteltava niiden tarve. Tietopyynnöstä on käytävä ilmi tietojen luovuttamisen oikeusperuste, pyynnön tarkoitus sekä pyydetessä selvitys siitä, miten tietoja pyytävä viranomainen varmistaa tietojen salassapidon. Viranomainen, jonka hallussa pyydettyt tiedot ovat, päättää tietojen luovutuksesta. Kielteinen päätös on perusteltava (lain 13 § ja 14 §).

Yleisessä tietosuojasetuksessa (GDPR) säädetään henkilötietojen käsittelyä koskevat periaatteet, oikeudet ja velvollisuudet. Asetuksen soveltamisala on laaja: sen mukaan henkilötietoja ovat kaikki tiedot, jotka liittyvät tunnistettuun tai tunnistettavissa olevaan henkilöön, ja henkilötietojen käsittelyä on käytännöllisesti katsoen kaiken sen henkilötiedon käsittely, joka sisältyy henkilörekisteriin. GDPR koskee sekä julkisia että yksityisiä toimijoita. Tietyt, muun muassa potilastietoja koskevat erityislait menevät GDPR:n edelle silloin, kun ne ovat sovellettavissa. Kaikki salassapidettäviä tietoja ja henkilötietojen käsittelyä koskevat lait perustuvat kuitenkin samoille periaatteille. Niissä korostetaan salassapidon tärkeyttä, ellei laissa ole nimenomaisesti toisin säädetty. Esimerkiksi edellä mainitut salassapidettävien tietojen toiselle viranomaiselle luovuttamista koskevat kriteerit liittyvät GDPR:ssä esitettyihin suostumuksen (artikla 6 a) ja lakisääteisen velvoitteen (artikla 6 c) oikeusperusteisiin.

Edellä mainituissa yleislaeissa säädetään henkilötietojen käsittelyn peruseriaateista julkisissa palveluissa. **Lisäksi on erityislakeja, joilla säädetään henkilötietojen käsittelystä eri toimialoilla.** Nämä erityislait on suurimmaksi osaksi kehitetty täysin erillään toisistaan, eivätkä ne siten muodosta yhtenäistä kokonaisuutta. Viranomaisten väliseen tiedonvaihtoon sovelletaan ensinnäkin monenlaisia sääntelymalleja. Erityislaissa voidaan säätää viranomaisen oikeudesta saada tietoja, oikeudesta luovuttaa tietoja, ilmoitusvelvollisuudesta, velvollisuudesta antaa tietoja oma-aloitteisesti tai sallia tietojen luovutus suostumuksen perusteella. Siten eri viranomaisten välisen tietojen luovutusoikeuden ja/tai -velvollisuuden tulkinta voi olla vaikeaa ja jopa ristiriitaista. Perustuslakivaliokunta on useassa yhteydessä todennut, että arkaluonteisten henkilötietojen käsittelyä on syytä rajata täsmällisillä ja tarkkarajaisilla säännöksillä vain välttämättömään, ja että arkaluontoisten henkilötietojen käsittelystä säädetessä tulisi pyrkiä selkeään ja helppotajuiseen lainsäädäntöön.¹⁸

¹⁷ Lisätietoa suostumuksesta: Voutilainen, 2021 ja ehdotus hallituksen esitykseksi: "Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi"

¹⁸ Katso esim. Voutilainen & Muukkonen, Kansanen, Katila, PeVL 14/2018 vp, s. 5–6, PeVL 3/2017, s. 5, PeVL 3/2017, s. 5, PeVL 4/2021 ja <https://www.edilex.fi/uutiset/69606>

Viranomaisten välisen tiedonvaihdon haasteet eivät ole uusia, ja lainsäädäntöä onkin yritetty kehittää useaan otteeseen. Vuonna 2013 sisäministeriö asetti työryhmän analysoimaan viranomaisten välistä tiedonvaihtoa säätelevää lainsäädäntöä. Sysäyksen työlle antoi tarve pystyä paremmin ehkäisemään perheväkivaltaa ja siihen liittyviä perhesurmia. Työryhmän loppuraportissa todetaan, että lakiuudistuksille ei ole perusteita, vaikka kuulemisten perusteella tiedonvaihtoon liittyvä lainsäädäntö onkin monimutkaista ja tulkinnanvaraista. Työryhmä oli kuitenkin yksimielinen siitä, että säännösten tulkintaan liittyvä epävarmuus voi johtaa pidättyväisyyteen tietojenvaihdossa silloinkin, kun siihen ei olisi aihetta.¹⁹ Samaan aikaan THL sai tehtäväkseen laatia lasten ja perheiden kanssa työskenteleville ammattihenkilöille oppaan, jossa kuvataan tiedonvaihtoa säätelevä lainsäädäntö ja salassapitosäännökset. Opas ja siihen liittyvä koulutuspaketti toteutettiin ja ne ovat saatavilla THL:n verkkosivustolta. Niitä ei ole kuitenkaan viime vuosina päivitetty.²⁰ Helmikuussa 2022 hallitus tilasi jälleen tutkimuksen, jonka tarkoituksena on selvittää viranomaisten välisen rikostorjunta- ja turvallisuusperusteisen tiedonvaihdon haasteita sekä ehdottaa ratkaisuja tiedonvaihdon sujuvoittamiseksi. Tutkimussuunnitelmassa mainitaan LASTA-malli esimerkkinä viranomaisyhteistyöstä, joka kärsii tiedonvaihdon mahdollistavan selkeän lainsäädännön puuttumisesta.²¹

Sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden välisen tiedonvaihdon osalta tilanne on hieman selkeämpi, koska nämä alat ovat läheisesti sidoksissa toisiinsa ja toimijat ovat ainakin jossain määrin tottuneet tekemään yhteistyötä keskenään. Tästä yksi esimerkki on marraskuussa 2021 voimaan astunut laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä. Lain tavoitteena on saattaa lainsäädäntö GDPR:n mukaiseksi, toteuttaa hallituksen strategiset digitalisaatiosuunnitelmat sekä varmistaa henkilötietojen sujuva käsittely uusilla hyvinvointialueilla. Tärkeimmät muutokset koskevat sosiaalihuollon asiakastietojen liittämistä valtakunnalliseen terveystietojärjestelmään (Kanta), jolloin myös sosiaalihuollon asiakastietoja voidaan käsitellä järjestelmässä, sekä muutokset liittyen potilaan tietojen siirto suostumukseen ja kiello-oikeuteen. Lain siirtymäajat ovat joidenkin tietojenkäsittelyä koskevien vaatimusten osalta varsin pitkiä. Lain valmistelutyön yhteydessä todettiin tarve säädellä selkeämmin tiedonsiirrosta sosiaali- ja terveydenhuollon välillä. Asiaa koskeva lakiesitys on vireillä.²²

¹⁹ SM 1/2014, s. 40–41 ja 47

²⁰ Luo luottamusta – Suojaa lasta. Opas yhteistyöstä lapsia ja perheitä työssään kohtaaville

²¹ <https://tietokayttoon.fi/-/viranomaisten-valinen-oma-aloitteinen-tietojenvaihto-virvotieto->

²² HE 212/2020, s. 66. Esitysluonnoksen nimi on ”Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi”

Vireillä olevan lakiesityksen tavoitteena on yhdistää kaikki nykyinen sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelyä koskeva sääntely samaan lakiin. Edellä mainittu melko tuore laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä sekä vanha laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista esitetään kumottaviksi ja niiden olennaiset osat siirrettäviksi uuteen lakiin. Lisäksi potilasoikeuslain ja sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain tietyt pykälät, joista osaa käsitellään seuraavissa alaluvuissa, siirrettäisiin uuteen lakiin. Tavoitteena on yhdenmukaistaa sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelyä koskeva sääntely. Muutoksia perustellaan sillä, että sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelut kytkeytyvät yhä läheisemmin toisiinsa, ja uudet hyvinvointialueet tuottavat pian molempia palveluja. Ehdotuksessa kuitenkin päädytään systematisoimaan voimassa olevaa lainsäädäntöä ja keskitytään niihin tilanteisiin, joissa tietoja jaetaan sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelujen välillä. Ehdotus ei täysin selkeytä monimutkaista sääntelyä, eikä sisällä uusia avauksia suhteessa tietojen käsittelyyn moniviranomaisyhteistyössä. Ainut poikkeus on esityksen 47 §:ä, jossa on kiinnostava ehdotus tietojen yhteisestä kirjaamisesta viranomaisyhteistyössä. Pykälässä käsitellään kuitenkin ainoastaan tietojen kirjaamista eikä säädetä varsinaista oikeutta jakaa tietoja moniviranomaisyhteistyössä. Eduskunnan on tarkoitus käsitellä lakiesitystä syyskuussa, ja lain odotetaan astuvan voimaan tammikuussa 2024.

Haastatellut sosiaali- ja terveysministeriön asiantuntijat mainitsivat, että viranomaisten välisen tietojenvaihdon sujuvoittamiseksi on suunnitteilla perusteellisempi lainsäädäntöuudistus. Se toteutetaan todennäköisesti seuraavalla hallituskaudella. Tähän valmistaudutaan edellä mainitulla, parhaillaan käynnissä olevalla tutkimushankkeella, jossa pyritään löytämään sujuvampia ratkaisuja viranomaisten väliseen tietojenvaihtoon. Sosiaali- ja terveysministeriö valmistelee myös parhaillaan asetusta, jolla säädellään tarkemmin eri ammattihenkilöiden pääsystä Kanta-tietojärjestelmään.²³ Asetukseen tulee kuvauksia eri ammattihenkilöiden profiileista ja eri profiilien oikeuksista Kanta-järjestelmän tietoihin. Asetusta valmisteltaessa olisi hyvä varmistaa, että Barnahus-yksiköiden lakisääteinen oikeus tietojen saantiin otetaan huomioon. Lisäksi tulevaisuudessa mahdollisten LASTA-koordinaattorien (ks. alla luku 2) pääsy potilas- ja asiakastietoihin suoraan Kanta-järjestelmässä voitaisiin mahdollistaa asetusta muuttamalla.

Lopuksi todettakoon, että Suomessa on käynnissä historiallinen sosiaali- ja terveydenhuoltosektorin uudistus. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että 1.1.2023 alkaen useimmat terveys- ja sosiaalihuollon palvelut tuotetaan hyvinvointialueilla.²⁴ Uudistus vaikuttaa sekä sosiaali- että terveydenhuoltopalvelujen tuottajiin, kuten

²³ Luonnos [lausuntopalvelussa](#)

²⁴ <https://soteuudistus.fi/en/frontpage>

lastensuojeluun ja Barnahus-yksiköihin. Uudistukseen sisältyy myös potilas- ja asiakasrekisterien ylläpitoon liittyvien tehtävien sääntelyä.

2.2. LASTA-malli – viranomaisyhteistyön hyvä käytäntö

LASTA-mallin tavoitteena on varmistaa hyväksikäyttöepäilyissä lapsen etu koordinoitun tiedonkeruun ja -vaihdon avulla, taata rikostutkinnan laatu ja tehokkuus sekä huolehtia, että hyväksikäyttöä kokenut lapsi saa koordinoitusti tukea.²⁵ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos on kehittänyt yhteistyökumppanien kanssa LASTA-mallia useassa peräkkäisessä hankkeessa. Mallia pilotoitiin ensimmäisen kerran Varsinais-Suomessa vuosina 2014–2016. Olennainen osa mallia on tiedonkeruussa käytettävä [LASTA-lomake](#), joka on kehitetty hyväksikäytön indikaattoreita selvittäneiden empiiristen tutkimusten pohjalta. Lomakkeen avulla voidaan varmistaa, että kaikki tapauksen selvittämisen kannalta olennainen tieto kerätään eri viranomaisilta, ml. lapsen perhetilanne, mahdolliset aiemmat lastensuojelun toimenpiteet, lapsen terveystiedot ja mahdolliset potilaskertomukset. Ihannetapauksessa LASTA-lomakkeen täyttää tehtävään perehtynyt henkilö eli ns. LASTA-koordinaattori. LASTA-lomake on vapaasti saatavilla THL:n sivustolta, mutta sitä ei ole virallisesti vahvistettu mallilomakkeeksi. Tiedonkeruun jälkeen järjestetään yleensä monialainen LASTA-koordinoitupalaveri, jossa päätetään jatkotoimenpiteet.²⁶

LASTA-mallista ja sen käytöstä ei säädetä laissa eikä mikään laki anna erityistä oikeutta henkilötietojen keräämiseen ja käsittelyyn LASTA-seulaa varten. Koska LASTA-mallin käytöstä ei säädetä laissa, paikalliset olosuhteet, rakenteet ja resurssit ovat muokanneet mallin käytännön soveltamista. Seuraavaksi esitellään joitakin esimerkkejä LASTA-mallin käytöstä sekä analysoidaan näiden eri käytäntöjen etuja ja haasteita.

- **”TYKSin malli”:** Kuten edellä mainittiin, LASTA-malli kehitettiin alun perin pilottihankkeessa Varsinais-Suomessa, Turun yliopistollisen keskussairaalan (TYKS) alueella. Nykyisin Turun alueella toimii kaksi LASTA-koordinaattoria. He työskentelevät yliopistosairaalan lastenklinikan sosiaalipediatrian yksikössä, minne myös alkuperäisen pilottihankkeen henkilöstö oli sijoitettu. Lisäksi yksi LASTA-koordinaattori toimii Vaasassa, TYKS:n alaisessa Barnahus-yksikössä ja yksi Porin Sata-sairaalan lasten poliklinikan yhteydessä. Kumpikin näistä koordinaattoreista tuottaa palveluita omalle alueelleen. Tällä hetkellä TYKSin yliopistosairaala-alueella LASTA-koordinaattoripalveluja tuotetaan siis noin neljän henkilötyövuoden verran. Yllä mainittujen LASTA-koordinaattoreiden

²⁵ <https://thl.fi/fi/web/vakivalta/tyon-tueksi/lasta-seula-malli-tiedon-jakamiseen-ja-monialaiseen-yhteistyohon> ja Sinkkonen & Mäkelä.

²⁶ [LASTA-lomake](#)

toimipaikoista on sovittu aluehallintoviraston (AVI) ja TYKSin välisessä palvelusopimuksessa. Porin ja Vaasan nykyiset LASTA-koordinaattorit ovat kuitenkin Barnahus-hankkeen henkilöstöä, joiden kustannuksista vastaa hanke, eikä järjestämislain rahoitusmekanismi.

Turun poliisissa lapsirikostutkinta on sijoitettu erikoistuneeseen yksikköön. Haastatteluissa todettiin, että poliisin erikoistuminen edesauttaa hyvää yhteistyötä Barnahus-yksikön kanssa. Koska malli on toiminut Turussa jo monta vuotta, poliisi tuntee LASTA-seulan käyttömahdollisuuden ja osaa ottaa suoraan yhteyttä LASTA-koordinaattoriin. Haastateltujen mukaan Turussa merkittävä osa epäillyistä tapauksista ohjautuu LASTA-seulaan. Mitään virallisia tilastoja ei kuitenkaan ole käytettävissä. Turussa LASTA-seula etenee niin, että LASTA-koordinaattori kerää lapsen terveystiedot suoraan potilasrekisteristä sekä ottaa yhteyttä sosiaalipalvelujen yhteyshenkilöön ja perusterveydenhuoltoon muiden tarvittavien tietojen hankkimiseksi. Turun LASTA-koordinaattorit ovat koulutukseltaan sairaanhoitajia, ja heillä on pitkä kokemus tietojen keräämisestä ja analysoinnista LASTA-seulaa varten. Lastenklinikan LASTA-koordinaattoreiden tehtäviin kuuluu myös Barnahus-yksiköiden tekemien somaattisten tutkimusten koordinointi, joka edesauttaa tapauksen kokonaiskoordinaatiota.

Porin ja Vaasan LASTA-koordinaattorit saavat LASTA-seulontapyyntöjä paikalliselta poliisilta, mutta toimintamalli ei ole vielä yhtä vakiintunut kuin Turussa. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että alkuvaiheen verkostoitumisen ja luottamuksen muodostumisen jälkeen LASTA-seulan toteuttaminen paikallisesti on koettu hyödylliseksi.

Uusimpana kehitysaskeleena Turun Barnahus-yksikkö on nimennyt psykologin työskentelemään paikallisella poliisiasemalla kolmena päivänä viikossa. Psykologi voi tukea poliisia suoraan taustatietojen keruussa sekä antaa asiantuntija-apua tapaukseen liittyvässä päätöksenteossa, kuten siinä jatketaanko tapauksen tutkintaa vai ei. Tämä on haastateltujen arvion mukaan vähentänyt tarvetta ohjata tapauksia LASTA-seulaan, mutta lisännyt varsinaisia virka-apupyyntöjä Barnahus-yksikölle, koska relevantit tapaukset tunnistetaan paremmin.

Turussa tiedonkeruuvaiheen jälkeen pidetään monialainen kokous, johon osallistuu ammattihenkilöitä Barnahus-yksiköstä ja lastensuojelusta, LASTA-koordinaattori, poliisi ja syyttävä. Kokouksessa keskustellaan siitä, mitkä tapaukset tulisi ohjata Barnahus-yksikköön sekä mitkä poliisi käsittelee omilla

resursseillaan ja mitkä tapaukset hoidetaan lastensuojelussa. Turun kokemusten mukaan koordinaation toimivuuden kannalta olennaista on se, että kaikki tapauksen käsittelyyn osallistuvat ammattihenkilöt luottavat toisiinsa ja kunnioittavat toistensa työtä ja asiantuntemusta.

Turun mallia tarkastelemalla voidaan analysoida Barnahus-yksikössä toteutettavan LASTA-seulonnan etuja, vaikka LASTA-koordinaattorit eivät tarkkaan ottaen olekaan sijoitettuna Barnahus-yksikköön. Mallin etu on se, että seulan toteuttavat lapsiin kohdistuvaan hyväksikäyttöön ilmiönä erityisesti perehtyneet ammattihenkilöt, mikä edesauttaa merkityksellisten taustatietojen tunnistamista. Lisäksi Barnahus-yksiköiden ammattihenkilöt ovat perehtyneitä esitutkintaprosessiin ja tottuneita tekemään yhteistyötä poliisin kanssa, mikä ei välttämättä ole useimpien terveydenhuolto- ja sosiaalialan ammattilaisten osaamisen ydintä.

- **”Joensuun malli”**: Tässä mallissa aloitteen LASTA-seulan käyttämiseen tekee sosiaalihuollon palvelutarpeen yksikön sosiaaliohjaaja saatuaan puhelimitse ilmoituksen epäilystä hyväksikäytöstä. Sosiaaliohjaaja kerää LASTA-lomakkeeseen olennaiset tiedot sosiaalihuollon tietojärjestelmästä sekä laatii tietopyynnön lapsen potilastietojen saamiseksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 20 §:n nojalla. Tietopyyntö lähetetään LASTA-koordinaattorille, joka on alueellisen terveydenhuoltopalvelujen tuottajan (SiunSoten) palveluksessa, jolloin hänellä on suora pääsy potilastietojärjestelmään. Koordinaattori on sijoitettu paikalliselle poliisiasemalle. Hankerahoitus on mahdollistanut erillisen LASTA-koordinaattorin sijoittamisen juuri poliisiasemalle. LASTA-koordinaattori ja poliisin sosiaaliohjaaja muodostavat ns. ”LASTA-tiimin”. He tekevät tiivistä yhteistyötä lapsirikostutkintaryhmän kanssa ja työskentelevät fyysisesti poliisin tiloissa.

LASTA-tiimi voi tukea poliisia esimerkiksi, kun päätetään, milloin ja miten vanhemmille kerrotaan tutkinnasta sekä ”tulkita” poliisille LASTA-lomakkeen sosiaali- ja terveydenhuollon tietoja. Joensuussa LASTA-koordinaattorin tehtävänä on myös tukea lasta koko rikosprosessin ajan sekä varmistaa, että lapsi saa tarvitsemansa tuen ja terveydenhoitopalvelut. Joensuussa LASTA-lomake arkistoidaan sosiaalipalvelujen tietojärjestelmään, koska tietoja käytetään myös lastensuojelun palvelutarpeen arviointiin. Toimenpiteiden koordinoimisen varmistamiseksi on sovittu, että poliisi ilmoittaa viikon kuluessa lastensuojeluun, aloitetaanko esitutkinta ja jos aloitetaan, voiko lastensuojelu käsitellä epäilyä lapsen tai perheen kanssa.

Poliisin edustajat, LASTA-koordinaattori, sosiaaliohjaaja, alueen johtavat sosiaalityöntekijät, neuvolalääkäri ja alueen Barnahus-yksikön edustaja pitävät kuukausittain koordinoitupalaverin. Palavereissa käsitellään yleisiä koordinointiin liittyviä kysymyksiä ja edelleen kehitetään koordinaatiomallia saatujen kokemusten pohjalta. Hiljattain on aloitettu myös viikkopalaverit, joissa käsitellään meneillään olevia tapauksia. Palavereissa käsitellään esimerkiksi sitä, pitäisikö tietty tapaus ohjata Barnahus-yksikköön. Aikaisemmin alueella hyvin harvat tapaukset ohjattiin Barnahus-yksikköön, mutta prosessin ja tiedonvaihdon selkiytymisen myötä ohjausten määrä on viime aikoina lisääntynyt. Lisäksi alueella kehitetyn hyvän käytännön mukaisesti Barnahus-yksikön asiantuntijat matkustavat Joensuuhun haastattelemaan lapsia eikä päinvastoin.²⁷

Paikalliset ammattihenkilöt ovat erittäin tyytyväisiä malliin, koska heidän mukaansa se keventää työkuormaa ja viranomaiset pystyvät paremmin tukemaan väkivaltaa kohdannutta lasta. Selkeästi sovittu koordinoitiprosessi ehkäisee päällekkäistä työtä ja nopeuttaa prosessia, koska tiedonvaihtoa ja seuraavista vaiheista sopimista koskeva malli on selkeä. Tietojen kerääminen ja vaihtaminen mahdollistavat tietoon perustuvan ja aikaisempaa nopeamman päätöksenteon esimerkiksi päätettäessä, pitäisikö tietyn tapauksen kohdalla käynnistää rikosprosessi vai käsitelläkö tapaus muulla tavoin. Lisäksi perheille suunnatun viestinnän koordinoitua pidetään hyödyllisenä. Viestinnän ajoittamisen suunnittelulla pystytään esimerkiksi varmistamaan, että lapsi on turvassa, kun (rikoksesta epäillylle) vanhemmalle kerrotaan rikosepäilystä. Mallin yhtenä etuna on myös se, että nimetty henkilö (LASTA-koordinaattori) tukee lasta koko prosessin ajan ja varmistaa tarvittavien palvelujen saatavuuden. Vaikuttaa siltä, että mallia käyttävät ammattilaiset ovat sitoutuneet malliin sekä luottavat toistensa ammatillisiin näkemyksiin. Haastateltavat mainitsivat, että mallin toimivuuden edellytys on se, että LASTA-työlle on erikseen allokoitu työaika ja että poliisilla on lapsirikostutkintaan perehtyneitä tutkijoita. Haastateltujen mukaan mallin toimimisen kannalta merkitystä on myös sillä, että LASTA-tiimi on sijoitettu fyysisesti poliisiasemalle.

Haastatellut ammattihenkilöt nimesivät mallin suurimmaksi heikkoudeksi sen, että LASTA-koordinaattori ei saa luovuttaa terveystietoja suoraan poliisille, koska poliisilla ei ole lakisäätteistä oikeutta saada näitä tietoja. Nyt sosiaalitoimi kirjaa lapsen terveystiedot LASTA-lomakkeeseen ja poliisi on voinut saada kopion lomakkeesta. Menettely perustuu sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 18 §:n 3 momentin tulkintaan. Vaikka 18 §:n mukaan

²⁷ Työpaperi, 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=Ym4Tetc3UY0> ja haastattelut

sosiaalihuolto saa epäilyssä lapsen hyväksikäyttöpauksessa luovuttaa poliisille sosiaalihuollon asiakastietoja, lainlaatijan tarkoituksena ei ole ollut antaa pykälän nojalla poliisille oikeutta saada sosiaalihuollon palvelujen toteuttamista varten pyydettyjä potilastietoja. Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 20 §:n nojalla pyydettyt terveystiedot eivät ole sosiaaliviranomaisten omia tietoja eikä ole mitään säädöstä, jonka perustella poliisilla olisi pääsy näihin 20 §:n nojalla pyydettyihin terveystietoihin. Mallin kehittäminen ja laajempi käyttöönotto edellyttäisi siis säätelyä, joka antaisi poliisille oikeuden saada lapsen terveys- ja potilastietoja LASTA-seulaa varten.

Tietojensaantioikeuksien haasteista huolimatta Joensuun malli on erinomainen esimerkki viranomaisten välisestä yhteistyöstä. Yksi haastatelluista totesi, että vaikka LASTA-malli on täysin vapaaehtoinen yhteistyömalli, se toimii jopa paremmin kuin jotkin lakisääteiset yhteistoimintamallit. Mallia ja Joensuussa kehitettyjä muita hyviä käytäntöjä (esim. vanhemmille ilmoittamisen koordinointi, tukihenkilön nimeäminen lapselle sekä kuulemisten järjestäminen lapsen asuinpaikan lähellä) kannattaa harkita käytettäväksi laajemminkin. Mallin oikeudellinen perusta on kuitenkin selvennettävä. Lisäksi mallin mahdollisessa käyttöönotossa muualla on huomioitava, että malli perustuu paikalliseen verkostoitumiseen, joka on vaatinut aikaa ja sitoutumista. LASTA-koordinointiin erityisesti korvamerkityt resurssit mainittiin yhtenä tärkeimmistä mallin toimivuuteen vaikuttavista tekijöistä.

- **”Lahden malli”**: Parhailaan keskustellaan niin sanotun Lahden mallin kehittämisestä. Siinä HUSin Barnahus-yksikkö ostaisi LASTA-seulapalvelut Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymältä, joka vastaa perusterveydenhuollon tuottamisesta Lahden seudulla. Mallin ideana on toteuttaa paikallisesti Päijät-Hämeen alueen LASTA-seulat, jotka nyt tehdään HUSin Barnahus-yksikössä. Paikallisen LASTA-koordinaattorin tehtäviin kuuluisi myös kehittää viranomaisten välistä paikallista yhteistyötä sekä varmistaa hyväksikäyttöä kohdanneiden lasten pääsy palveluihin alueella.

LASTA-seulapalvelut hankittaisiin Päijät-Hämeen hyvinvointikonsernin lapsiperhepalveluilta erillisellä palvelusopimuksella. Järjestely perustuisi järjestämislain 2 §:ään, jonka mukaan yliopistosairaalat vastaavat laissa määriteltyjen tutkintapalvelujen järjestämisestä. Asianomaisessa hallituksen esityksessä todetaan, että ”järjestäminen” ei tarkoita sitä, että yliopistosairaaloiden tulisi tuottaa kaikki palvelut itse, vaan palvelut voidaan myös hankkia muilta palveluntarjoajilta.²⁸ Lahden mallin mukaisessa

²⁸ HE 126/2008, s. 10

järjestelyssä olisi kyse kahden julkisen palvelun tarjoajan välisestä palveluiden ostamisesta. Järjestely on tarkoitettu rahoittaa hankerahoituksella, eikä siis järjestämislain rahoitusmekanismilla.

LASTA-koordinaattori työskentelisi Päijät-Hämeen hyvinvointikonsernin lapsiperhepalveluissa ja hänellä olisi oikeus saada henkilötietoja Barnahus-yksikön puolesta järjestämislain nojalla samalla tavoin kuin TYKS-mallissa. LASTA-koordinaattorin palveluista hyötyvät lapset asuisivat Päijät-Hämeessä, jolloin heidän henkilötietonsa tallennettaisiin alueelliseen potilastietojärjestelmään, johon puolestaan alueellisen hyvinvointikonsernin henkilöstöllä on suora pääsy. Tässä mallissa olisi tärkeää varmistaa, että kun yliopistosairaalayksikkö, jolla on järjestämislain nojalla oikeus potilastietojen käsittelyyn, delegoi tiedonkäsittelyoikeudet ja -velvollisuudet, tietojen käsittelyyn liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista sovitaan GDPR:n edellyttämällä yksityiskohtaisella tietojenkäsittelysopimuksella.²⁹

Lahden mallilla voisi olla potentiaalia laajamittaisempaan soveltamiseen. Joskin siinä tapauksessa olisi henkilötietojen käsittelyn läpinäkyvyyden kannalta parempi, jos järjestämislakia tarkennettaisiin tietojensaantioikeuden delegoinnin osalta - eli nimenomaisesti kirjattaisiin lakiin se, että Barnahus-yksiköiden tietojensaantioikeus voitaisiin sopimusjärjestelyllä ulkoistaa. Mallin vahvuus on paikallinen omistajuus viranomaisien koordinoitirakenteiden kehittämisessä. Toisaalta mallin vahvuus on myös se, että paikallinen LASTA-koordinaattori olisi sopimusjärjestelyillä yhteydessä Barnahus-yksikköön, jolloin yksikön asiantuntemus olisi koordinaattorin käytettävissä ja yksikön asiantuntemusta vaativat tapaukset voitaisiin ohjata yksikköön jäsentyneemmin ja johdonmukaisemmin. LASTA-seulan on nähty sekä TYKSin että Joensuun malleissa johtavan juuri siihen, että tapauksia ohjataan johdonmukaisemmin Barnahus-yksiköihin. Alueellisiin sopimusjärjestelyihin perustuvassa mallissa on kuitenkin riskinä se, että LASTA-seulapalveluita ostetaan kunkin yliopistosairaalan käytettävissä olevien resurssien mukaan, eli seulapalvelua ei välttämättä tuoteta yhdenmukaisesti eri alueilla. Lahden pilottikin on tarkoitettu rahoittaa hankerahoituksella.

- **Helsingin pilottihanke:** LASTA-mallia on hiljattain pilotoitu Helsingissä. Helsingin poliisilla on erikoistunut lapsirikostutkintayksikkö, jonka tutkijat päättävät, mitkä tapaukset ohjataan LASTA-seulaan. LASTA-koordinaattorina toimii tällä hetkellä HUSin Barnahus-yksikön sosiaalityöntekijä, joka saa tarvittavat terveystiedot käyttöönsä asemansa perusteella. Sosiaalihuollon

²⁹ <https://gdpr.eu/data-processing-agreement/>

asiakastiedot hän pyytää lastensuojelusta. Kolmen viikon välein pidetään LASTA-koordinoitupalaveri, johon osallistuvat poliisi, syyttäjä, lastensuojelu, LASTA-koordinaattori, Barnahus-yksikön psykologi sekä tarvittaessa yksikön lääkäri. Toistaiseksi yhteistyöpalaverissa on käsitelty vain muutamia tapauksia. Osa tapauksista ohjataan suoraan Barnahus-yksikköön, jolloin niitä ei käsitellä LASTA-palaverissa.

Mallin etu on se, että lastensuojelu on mukana tiiviimmin selvitysprosessissa, josta on hyötyä myös lastensuojelutoimien toteuttamisessa. Haastateltujen mukaan LASTA-palaverin rakenne voisi kuitenkin tukea lastensuojelun näkökulmaa vielä paremmin, sillä nyt päähuomio on esitutkinnassa. Helsingin lastensuojelun työntekijät eivät ole vielä täysin tietoisia LASTA-koordinoitupalavereiden hyödyistä, ja työnsä luonteen takia (toistuvat kiireelliset muutokset työtehtävien priorisoinnissa) eivät aina pysty osallistumaan kokouksiin. Haastateltujen mukaan haasteena on myös se, että kokouksissa käsitellään edelleen hyvin harvoja tapauksia. Lisäksi LASTA-koordinaattorin toimi on väliaikainen.

LASTA-malli vaikuttaa parantavan viranomaisten toiminnan koordinoitua, jolloin resursseja käytetään tehokkaammin ja ennen kaikkea lapsen etu pystytään varmistamaan paremmin. Mallin perusajatuksena on kerätä ja vaihtaa tietoja, joilla on merkitystä päätettäessä tapauksen käsittelytavasta. Sosiaali- ja terveydenhuollon tiedoista voidaan oikein tulkittuna havaita hyväksikäytön merkit myös silloin, kun erillisen yksittäisen tapahtuman ei katsota ylittävän esitutkintakynnystä tai taustatietojen perustella voidaan todeta, että tapaus on parempi käsitellä rikosprosessin ulkopuolella. Monialaista asiantuntemusta tarvitaan myös varmistamaan, että lapsen kehitystä koskevat kysymykset, lapsen hyväksikäyttö ilmiönä sekä asiaan usein liittyvät huoltajuuskiistat ja niiden vaikutus lapsen kertomukseen ymmärretään oikein. Joissakin pilottihankkeissa LASTA-seula vaikuttaa myös helpottaneen niiden tapausten tunnistamista, jotka on hyvä ohjata Barnahus-yksikköön jatkotutkimuksiin. Tampereen yliopistossa tehdään parhaillaan tutkimusta LASTA-mallin vaikuttavuudesta. Tutkimuksessa muun muassa analysoidaan sen vaikutusta esitutkinnan keston sekä kerätään viranomaisten näkemyksiä mallin käyttökelpoisuudesta.³⁰ Tutkimuksen tuloksilla on tärkeä merkitys pohdittaessa LASTA-mallin jatkokehitystä.

LASTA-mallin kehittämisen kannalta on olennaista huomioida se, että koska lainsäädäntö ei tunne LASTA-seulaa, ei lainsäädäntö myöskään yksiselitteisesti mahdollista salassapidettävien henkilötietojen käsittelyä LASTA-seulassa.

³⁰ <https://tietokayttoon.fi/-/lasta-seula-malli-lapsiin-kohdistuvan-vakivallan-rikosepäilyjen-selvittamisen-valineena>

Seuraavissa luvuissa 2.3–2.5 käsitellään lähemmin asianomaisten viranomaisten oikeuksia ja velvollisuuksia saada ja luovuttaa salassapidettäviä henkilötietoja. Tarkoituksena on valottaa viranomaisten väliseen tiedonvaihtoon liittyviä lainsäädännöllisiä haasteita LASTA-seula-mallin kannalta. Analyysissä pohditaan samalla LASTA-koordinaattorin parasta mahdollista sijoituspaikkaa. Barnahus-yksiköiden erityistä tietojensaantioikeutta käsitellään myöhemmin luvussa 3. Viranomaisyhteistyö lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttöepäilyjen selvittämisessä (ml. LASTA-mallin käyttö) on tällä hetkellä riippuvainen paikallisista järjestelyistä. Tämä ei ole ihanteellinen tilanne, jos tavoitteena on varmistaa tasapuolisesti samanlaiset palvelut kaikille lapsiuhreille. Siksi alakohdassa 2.6 käsitellään tarvetta säätää lailla viranomaisyhteistyön rakenteista.

2.3. Poliisin tiedonsaantioikeudet

Poliisilain 4 luvun 2 §:n nojalla poliisilla on oikeus saada tehtäviensä suorittamiseen tarvitsemansa tiedot salassapitovelvollisuuden estämättä, ellei kyseisten tietojen saantia ole ”laissa nimenomaisesti kielletty tai rajoitettu”. Erityislakien rajoitukset menevät poliisilain yleismääräyksen edelle. Sosiaali- ja terveydenhuoltolainsäädännössä on lukuisia tällaisia rajoituksia.

Potilasoikeuslain 13 §:n mukaan kaikki potilasasiakirjoihin sisältyvät tiedot ovat salassapidettäviä, ja niistä saa antaa tietoja vain potilaan suostumuksella tai jos oikeudesta tiedon saamiseen on laissa erikseen nimenomaisesti säädetty. Esitutkintaan liittyvistä erityisistä poikkeuksista säädetään oikeudenkäymiskaarsissa (OK 17 luku 14 §), pakkokeinolaissa (PKL 7 luku 3 §), esitutkintalaissa (ETL 7 luku 8 § 3 mom.) ja lastensuojelulaissa (LSL 25 §). Oikeudenkäymiskaarsissa (OK 17 luku 14 § 2 mom.) säädetään, että tuomioistuin voi velvoittaa lääkärin tai muun terveydenhuollon ammattihenkilön todistamaan, jos syyttäjä ajaa syytettä rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. Esitutkintalaissa (ETL 7 luku 8 § 3 mom.) viitataan tähän pykälään ja säädetään, että jos tutkittavana on rikos, jonka säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta, taikka tällaisen rikoksen yritys tai osallisuus siihen, terveydenhuollon ammattihenkilön on todistettava myös esitutkinnassa. Samoin näissä tapauksissa terveydenhuollon ammattihenkilön on luovutettava salassapidettävä asiakirja sillä perusteella, että se voitaisiin pakkokeinolain (PKL 7 luku 3 §) perusteella takavarikoida. Siten potilastietojen salassapitovelvollisuus väistyy, kun poliisin tutkimasta rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. Tästä seuraa, että lievemiksi luokitelluissa rikoksissa (esim. lievä pahoinpitely, pahoinpitely, huolimattomuus, törkeä huolimattomuus, seksuaalinen häirintä) terveydenhuollon ammattihenkilöillä ei ole velvollisuutta todistaa. Ja siksi näissä tapauksissa poliisi ei myöskään voi saada henkilön potilastietoja, ellei asianosainen anna terveydenhuollon ammattihenkilölle lupaa todistaa tiedoista, jotka

ovat tulleet ilmi potilaan ja terveydenhuollon ammattihenkilön välisen hoitosuhteen yhteydessä (OK 17 luku 14 § 1 mom.).

Potilaan ja terveydenhuollon ammattihenkilön välisen suhteen luottamuksellisuutta koskevaan pääsääntöön on vielä yksi aiheeseen liittyvässä kirjallisuudessa mainittu poikkeus: tapauksissa, joissa terveydenhuollon ammattihenkilö on itse ilmoittanut epäilystä lapsen hyväksikäytöstä, terveydenhuollon ammattihenkilön katsotaan voivan luovuttaa poliisille kaikki kyseisen tapauksen kannalta merkitykselliset tiedot salassapitovelvollisuuden estämättä.³¹ Ilmoitusvelvollisuus koskee rikoslain 20 luvussa määriteltyä epäilyä seksuaalirikosta tai tekoa, joka rikoslain 21 luvun mukaan on rangaistava henkeen ja terveyteen kohdistuvana rikoksena, josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta. Tämä kattaa siten hieman laajemman joukon tapauksia kuin OK 17 luku 14 § 2 mom., mutta salassapitovelvollisuus poistuu vain tapauksissa, joissa terveydenhuollon ammattihenkilö on itse ilmoittanut epäilystä hyväksikäytöstä. Viimeksi mainittu poikkeus on siis kirjallisuudessa esitetty tulkinta kyseisistä säännöksistä. Eli oikeudesta tai velvollisuudesta todistaa näissä tapauksissa ei nimenomaisesti säädetä lailla eikä tulkintaa ole myöskään testattu oikeudessa. **Yksiselitteisintä olisi korjata tämä ilmoitus- ja todistusvelvollisuuden välinen epä johdonmukaisuus muuttamalla lakia niin, että siihen lisättäisiin nimenomainen velvollisuus/oikeus todistaa tapauksissa, joissa ammattihenkilö on itse ilmoittanut lapsen hyväksikäyttöepäilystä.**

Potilasoikeuslaissa (13 § 4 mom.) säädetään myös, että terveydenhuollon ammattihenkilö saa (mutta hänellä ei ole velvollisuutta) salassapitovelvollisuuden estämättä luovuttaa poliisille henkeen tai terveyteen kohdistuvan uhkan arviointia ja uhkaavan teon estämistä varten välttämättömät potilastiedot. Pykälä koskee ainoastaan väkivallan riskiä tai uhkaa, ei jo tapahtunutta väkivaltaa, joskin väkivallan merkit voivat ennakoita uutta uhkaa. Oikeus luovuttaa salassapidettäviä tietoja uhkan arvioimiseksi lisättiin lakiin poikkeuksellisen epäonnistuneesti hoidetun lapsen kohdistuneen väkivaltatapauksen jälkeen. Tapaus johti useisiin selvityksiin ja lakimuutoksiin. Asiaa koskevan hallituksen esityksessä perusteltiin tietojenluovutuksen mahdollistamista väkivallan uhan arvioimiseksi sillä, että se on välttämätöntä perheväkivallan ja perhesurmien ehkäisemiseksi. Tietojen luovuttaminen toiselle viranomaiselle vain silloin kun sitä nimenomaisesti pyydetään, on ongelmallista väkivallan ehkäisyn kannalta, koska esimerkiksi poliisi ei välttämättä tiedä toisen viranomaisen hallussa olevista tiedoista eikä siten osaa pyytää niitä, vaikka tiedot voisivat auttaa ehkäisemään väkivaltaa. Oikeus luovuttaa salassapidettäviä tietoja väkivallan uhkaa epäiltäessä lisättiin 13 eri lakiin potilasoikeuslaki ohella. Hallituksen esityksessä ei käsitellä

³¹ Ellonen ja Rantaeskola, s. 32–33.

tarkemmin sitä, miten henkeä tai terveyttä uhkaava tilanne määritellään ja millainen uhka on riittävän vakava.³² Ammattihenkilöt eivät myöskään tunne kovin hyvin tätä tietojenluovutusosoikeutta, eikä oikeutta siten myöskään käytetä.³³

Salassapitovelvollisuus on myös sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain pääsääntö, mutta siihen on poikkeuksia, jotka sallivat tietojen vaihdon viranomaisten välillä. Tässä kontekstissa merkityksellinen on lain 18 §, jonka mukaan sosiaalihuollon järjestäjä tai toteuttaja voi *pyydettyä* antaa asiakkaan tai tämän laillisen edustajan suostumuksesta riippumatta tietoja poliisille, syyttäväviranomaiselle ja tuomioistuimelle, jos se on tarpeen sellaisen rikoksen selvittämiseksi, josta säädetään ilmoitusvelvollisuus rikoslain 15 luvun 10 §:ssä, taikka jonka enimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta. Sosiaalihuolto voi luovuttaa salassapidettäviä tietoja myös *omasta aloitteestaan*, jos epäillään edellä mainittua rikosta tai lievempääkin rikosta, mikäli sosiaalihuolto *katsoo sen välttämättömäksi lapsen edun takia*. Selkeä viittaus lapsen etuun on tässä yhteydessä olennainen. Hallituksen esityksessä ilmoitusoikeutta perusteltiin sillä, että on tärkeää, että sosiaalihuollon ammattihenkilöt voivat jakaa lasta koskevia tietoja toisen viranomaisen kanssa myös siinä tapauksessa, että lapsen vanhempi tai edunvalvoja yrittää estää sen. Tällaisia tilanteita voi syntyä perheväkivaltaepäilyjen yhteydessä tai silloin, kun lapsen vanhemmalla tai huoltajalla läheinen yhteys epäiltyyn.³⁴ Lisäksi sosiaalihuollon ammattihenkilöillä on sama oikeus kuin terveydenhuollon ammattihenkilöillä luovuttaa salassapidettäviä tietoja, jos tietoja tarvitaan vakavan väkivallan uhan arviointiin tai estämiseen.

Perusopetuslaki, lukiolaki, laki ammatillisesta koulutuksesta, nuorisolaki sekä varhaiskasvatuslaki kaikki sisältävät opiskelijan/oppilaan henkilötietoja koskevia salassapitomääräyksiä. Koulujen ja päiväkotien henkilöstöllä on kuitenkin lastensuojelulain nojalla myös velvollisuus ilmoittaa epäillyistä hyväksikäyttötapauksista poliisille, ja heidän on myös luovutettava ilmoituksen kannalta merkitykselliset tiedot poliisille. Oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa säädetään opiskelijoiden monialaisesta tuesta ja laki sisältää yksityiskohtaisia säännöksiä oppilashuollossa syntyvien henkilötietojen käsittelystä.³⁵ Koulun oppilashuolto- ja terveydenhoitopalvelujen yhteydessä syntyviä henkilötietoja säännellään potilasoikeuslailla sekä lailla sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. Siten esim. kouluterveydenhoitajaa ja koululääkärinä sitoo sama vaitiolovelvollisuus kuin muitakin terveydenhuoltoalan ammattihenkilöitä. Edellä mainitut lait (oppilas- ja opiskelijahuoltolakia lukuun ottamatta) antavat myös opetusalan ammattihenkilöille

³² HE 333/2014, s. 4

³³ Katila, s. 59 ja haastattelut

³⁴ Katso myös AOA 1949/4/11

³⁵ Vireillä olevan hallituksen esityksen HE 19/2022 tavoitteena on varmistaa oppilashuolto-rekistereiden liittäminen valtakunnalliseen Kanta-rekisteriin.

oikeuden luovuttaa muutoin salassapidettäviä tietoja, jos tietoja tarvitaan vakavan väkivallan uhan arviointiin tai estämiseen.

Yhteenvetona voidaan todeta, että poliisi voi pyytää salassapidettäviä potilastietoja tutkiessaan rikoksia, joista määrättävä enimmäisrangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. Lievempiä rikoksia tutkiessaan poliisi ei voi pyytää potilastietoja eikä terveydenhuollon ammattihenkilön voida edellyttää todistavan oikeudessa näistä tiedoista. Sosiaalihuollon ammattihenkilöt puolestaan voivat luovuttaa epäillyn rikoksen vakavuudesta riippumatta omasta aloitteestaan tietoja poliisille, jos tietojen luovuttaminen katsotaan välttämättömäksi lapsen edun turvaamiseksi. Vaikka poliisilla on siis oikeus pyytää ja saada tiettyjä potilas- ja asiakastietoja, poliisilla ei luultavasti ole parhaat edellytykset LASTA-seulan toteuttamiseen, mm. koska poliisi ei pääse hakemaan tietoja suoraan potilas- ja asiakastietorekistereistä. Tietojen pyytäminen tietopyyntöjen kautta on aikaa vievää eikä sen välttämättä katsota kuuluvan poliisin ydintehtäviin. Lisäksi LASTA-seulaa varten kerätyt sosiaali- ja terveydenhuollon tiedot on analysoitava ja tulkittava, ja tässä tarvitaan sosiaali- ja/tai terveydenhuoltoalan osaamista.

2.4. Sosiaalihuollon ammattihenkilöiden tiedonsaantioikeudet

Kuten yllä jo todettiin, sosiaalihuollon asiakkuuteen liittyvät tiedot ovat lähtökohtaisesti salassapidettäviä sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain nojalla. Sosiaalihuollon asiakas tai hänen edunvalvojansa voi antaa suostumuksen tällaisten tietojen luovuttamiseen (lain 16 §). Kun sosiaalihuollon asiakas on lapsi, suostumuksen voi antaa lapsen vanhempi tai edunvalvoja taikka lapsi itse, jos hän pystyy antamaan pätevän suostumuksen. Lain 17 §:ssä säädetään tilanteista, joissa lupaa ei ole saatu, mutta tietojen luovuttaminen on *välttämätöntä asiakkaan hoidon ja huollon tarpeen selvittämiseksi tai hoidon ja huollon järjestämiseksi*. Välttämättömäksi katsotut tiedot voidaan luovuttaa vain, jos 17 §:ssä mainitut kolme lisäedellytystä täyttyvät. Yksi näistä edellytyksistä on, että tieto on tarpeen lapsen edun vuoksi. Tietoja voidaan luovuttaa ko. pykälän perustella toiselle sosiaalihuollon viranomaiselle, sosiaalihuollon tehtäviä sen toimeksiannosta suorittavalle henkilölle tai yhteisölle taikka muulle viranomaiselle. Siten tietoja voidaan jakaa esimerkiksi eri yksiköiden tai sosiaalipalvelujen tuottajien kesken ilman asiakkaan suostumusta, jos se on välttämätöntä esimerkiksi lapsen edun vuoksi. Kuten edellä mainittiin poliisin tiedonsaannin yhteydessä, sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 18 §:ssä säädetään erikseen tietojen luovuttamisesta rikosepäilyn vuoksi.

Edellä mainittujen tiedonluovutus-oikeuksien lisäksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 20 §:ssä säädetään sosiaalihuollon viranomaisen *oikeudesta pyytää* salassapidettäviä tietoja, kuten terveystietoja ja potilastietoja, kun tiedot ovat

välttämättömiä sosiaalihuollon viranomaiselle laissa säädetyn tehtävän vuoksi ja tiedot tarvitaan asiakkaan sosiaalihuollon tarpeen selvittämiseksi tai palvelun järjestämiseksi. Siksi sosiaalityöntekijä voi pyytää potilastietoja, jos hän tarvitsee niitä selvittääkseen henkilön sosiaalisen tuen, huollon tai hoidon tarpeen tai järjestääkseen kyseisen tuen. Lain 20 §:n perusteella voidaan pyytää tietoja myös esimerkiksi koulusta tai päiväkodista tuen tarpeen selvittämistä ja tuen tarjoamista varten. Koska LASTA-seulaa käytetään monialaisen tuen varmistamiseen, sen tarkoituksiksi voitaisiin tulkita ”tuen tarpeen selvittäminen ja tuen järjestäminen”, joka mahdollistaisi tietojen keräämisen laaja-alaisesti eri tahoilta. Tämä on kuitenkin hyvin laaja tulkinta ottaen huomioon pykälän alkuperäinen tavoite, ja vaikka pykälää näin tulkittaisiinkin, ei sosiaalihuollolla ole edelleenkään perustetta luovuttaa tietoja edelleen poliisille. Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 22 § oikeuttaa sosiaalihuollon viranomaiset myös saamaan virka-apua muilta viranomaisilta ja oikeuttaa muut viranomaiset luovuttamaan virka-apupyynnön toteuttamiseen tarvittavat salassapidettävät tiedot sosiaalihuollolle.

Lastensuojelulaissa ei yllättävää kyllä säädetä yleisistä tiedonsaantioikeuksista, vaan lastensuojelun tietopyyntöjen perusteena käytetään pääsääntöisesti sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain määräyksiä. Ainoa poikkeus on lastensuojelulain 41 §:n 2 momentti, joka täydentää sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 20 §:ää ja jonka mukaan sosiaalityöntekijällä on oikeus saada muilta viranomaisilta lausunnot, jos niitä tarvitaan huostaanottoa tai sijaishuoltoa koskevan päätöksen valmistelussa. Lausunto voi koskea lasta ja hänen olosuhteitaan, mutta siinä voi olla myös lapsen vanhempiin tai muihin henkilöihin liittyviä tietoja, mikäli ne ovat päätöksenteon kannalta merkityksellisiä. Tässä tapauksessa viranomaisten ei ainoastaan edellytetä luovuttavan heillä mahdollisesti olevia asian kannalta olennaisia tietoja, vaan viranomaisella edellytetään toimivan aktiivisesti antamalla lausunnon tapauksesta.³⁶

Yhteenvetona voidaan todeta, että sosiaalihuollon ammattihenkilöt voivat pyytää tietoja muilta viranomaisilta, jos tiedot ovat välttämättömiä hoidon ja huollon tarpeen selvittämiseksi ja tarvittavan hoidon ja huollon järjestämiseksi. Sosiaalihuolto voi jakaa tietoja muiden viranomaisten kanssa, kun se on välttämätöntä hoidon ja huollon järjestämiseksi ja lisäksi epäillyn hyväksikäytön esitutkintaa varten. Jos LASTA-koordinaattori sijoitettaisiin sosiaalitoimeen, tulisi säätää nimenomaisesti sosiaalihuollon ammattihenkilöiden oikeudesta pyytää ja saada tietoja LASTA-seulaa varten. Lisäksi vaikka sosiaalihuollon asiakaslain 18 §:n mukaan sosiaalihuolto saa epäillyssä lapsen hyväksikäyttötapauksessa luovuttaa poliisille tietoja, pykälä ei anna oikeutta luovuttaa sosiaalipalvelujen toteuttamista varten saatuja potilas/terveystietoja

³⁶ Kantanen, s. 58

poliisille. Siten, jos haluttaisiin sosiaalitoimen hoitavan LASTA-seulontaa, tulisi lainsäädäntöön lisätä nimenomainen oikeus luovuttaa kaikki LASTA-seulaa varten kerätyt tiedot muille viranomaisille ja vastaavasti poliisille ja muille relevanteille viranomaisille oikeus saada nämä tiedot.

2.5. Terveysthuollon ammattihenkilöiden tiedonsaantioikeudet

Kuten edellä on todettu, potilastiedot ovat lähtökohtaisesti salassapidettäviä tietoja eli niitä ei saa luovuttaa ilman potilaan suostumusta edes toiselle terveysthuollon ammattihenkilölle, ellei tämä osallistu potilaan hoitoon (potilasoikeuslaki 13 § 2 mom.). Potilastietoja saa luovuttaa toiselle terveysthuollon ammattihenkilölle vain, jos se on potilaan hoidon kannalta välttämätöntä eikä potilaan suostumusta ole mahdollista saada (potilasoikeuslaki 13 § 2 mom. 1–2 kohdat) tai jos laissa on säädetty muusta poikkeuksesta. Näitä poikkeuksia ovat mm. poliisin tiedonsaantioikeudet, joita käsiteltiin edellä, sekä lakisääteinen velvoite jakaa potilastietoja Barnahus-yksiköiden henkilöstölle.

Sosiaalihuolto voi luovuttaa salassapidettäviä tietoja terveysthuollon ammattihenkilölle myös ilman asiakkaan suostumusta, jos tiedot tarvitaan hoidon ja huollon tarpeen selvittämiseksi tai hoidon ja huollon järjestämiseksi ja jos tietojen luovutus on välttämätöntä esimerkiksi lapsen edun turvaamiseksi (laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista § 17). Jos LASTA-seulontaa tekevä LASTA-koordinaattori olisi terveysthuollon ammattihenkilö, esiin nousisi sama tulkintaongelma kuin yllä, eli voidaanko LASTA-seulan tulkita olevan ”hoidon ja huollon tarpeen selvittämistä tai hoidon ja huollon järjestämistä”. Lisäksi edelleenkin ei olisi säädöspohjaa, joka mahdollistaisi kerättyjen tietojen jakamisen moniammatilliseen koordinaatioon. Terveysthuoltoalan ammattilaiset voivat saada tietoonsa esitutkintatietoja suorittaessaan esitutkintaan liittyvää tehtävää (esim. poliisin pyytämä tutkimus tai lausunto taikka osallistuminen lapsen kuulemiseen). Mutta nykylainensäädäntö ei tunne oikeudellista perustaa, joka mahdollistaisi sen, että terveysthuollon ammattihenkilöt voisivat saada esitutkintaan liittyviä tietoja LASTA-seulontaa varten. On myös vaikeaa löytää oikeudellista perustaa sille, että terveysthuollon ammattihenkilö voisi pyytää oppilaitokselta lapsen henkilötietoja LASTA-seulaa varten (Barnahus-yksikön henkilöstöä lukuun ottamatta).

Yhteenvetona voidaan todeta, että monialaista yhteistyötä ei yleensä pidetä terveysthuollon tehtävänä siinä määrin kuin sitä pidetään sosiaalihuollon toimenkuvaan kuuluvana, ja tämä on havaittavissa myös sovellettavassa lainsäädännössä. Terveysthuollon ammattihenkilöitä sitovat tiukat salassapitosäännöt ja heillä on myös rajoitetut mahdollisuudet saada tietoja muilta viranomaisilta. Jos LASTA-koordinaattori olisi (Barnahus-yksikön ulkopuolinen) terveysthuollon

ammattihenkilö, tulisi LASTA-seulontaa varten kerättävien tietojen saantiin oikeuttava lainsäädäntöpohja miettiä kokonaisuutena uusiksi.

2.6. Viranomaisyhteistyön koordinaatorakenteet

Yksi selvitykselle asetettu kysymys oli pohtia sitä, **pitäisikö lapsen kohdistuneen hyväksikäyttöepäilyn selvittämiseen osallistuvilla viranomaisilla olla lakisääteinen velvollisuus tehdä yhteistyötä**. LASTA-mallissa tietojen keräämisvaihetta seuraa moniviranomaispalaveri. Kuten luvussa 2.2. kuvattiin, tällä hetkellä LASTA-koordinoitipalavereiden muoto ja kokoonpano vaihtelevat paikkakunnittain, koska hyväksikäyttöepäilyn selvittämiseen osallistuvilla viranomaisilla ei ole nimenomaista lakisääteistä velvollisuutta tehdä yhteistyötä ja koordinoita toimiaan.

Suurin osa tätä selvitystä varten haastatelluista henkilöistä kannatti pakollista yhteistyörakennetta. Useimmin mainittu perustelu oli se, että viranomaisyhteistyö ja eri toimien koordinointi ei saisi riippua yksittäisistä viranhaltijoista, vaan sen pitäisi olla rakenteellista. Eräs haastateltu totesi, että koska väkivaltaepäily ja sitä seuraavat viranomaisten toimet (tai toimimattomuus) voivat olla käännekohtaa lapsen elämässä, lainsäädännön tulisi varmistaa se, että kaikki epäilyt käsitellään tehokkaasti ja koordinoitusti. Eräs asiantuntija totesi, että empiiristen tutkimusten mukaan selkeät väkivallan vastaisen työn rakenteet johtavat paremmin koordinoituun tukeen väkivallan uhreille. Esiin nousi myös huoli siitä, että jos koordinoitimalleja (kuten LASTA) ei säännellä, vaarana on mallien mukautuminen ajan myötä paikallisiin tarpeisiin ja olosuhteisiin, jolloin toiminta ei ole enää yhdenmukaista. THL valmistelee parhaillaan tuleville hyvinvointialueille valtakunnallista suositusta väkivallan vastaisen työn koordinoinnin rakenteista.³⁷ Kyseessä on kuitenkin suositus, koska hyvinvointialueet ovat itsenäisiä ja saavat päättää omista rakenteistaan ja tavastaan tuottaa palveluja.

Lainsäädännöstä löytyy joitakin mielenkiintoisia esimerkkejä lakisääteisestä monialaisesta yhteistyöstä. Näitä ratkaisuja voidaan käyttää hyväksi pohdittaessa sitä, tulisiko lapsiin kohdistuneen hyväksikäyttöepäilyn selvittämisen koordinoitirakenteista säätää lailla. Ensinnäkin laissa sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (612/2021), jolla ohjataan tulevien hyvinvointialueiden palvelutuotantoa, säädetään nimenomaisesti monialaisesta yhteistyöstä. Lain 8 §:n mukaan: ”Hyvinvointialueen sosiaali- ja terveydenhuollon johtamisessa on oltava monialaista asiantuntemusta, joka tukee laadukkaiden ja turvallisten palvelujen kokonaisuutta, eri ammattiryhmien yhteistyötä sekä hoito- ja toimintakäytäntöjen kehittämistä.” 10 § mukaan puolestaan: ”Hyvinvointialueen on huolehdittava yhte-

³⁷ <https://blogi.thl.fi/tulevien-hyvinvointialueiden-vakivallan-vastaisen-tyon-rakenteiden-kehittaminen-etenee/>

sovitettuja palveluja laaja-alaisesti tarvitsevien asiakasryhmien ja asiakkaiden tunnistamisesta, sosiaali- ja terveydenhuollon yhteensovittamisesta ja palveluketjujen ja palvelukokonaisuuksien määrittelemisestä, sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen yhteensovittamisesta hyvinvointialueen *muiden palvelujen kanssa* sekä asiakasta koskevan tiedon hyödyntämisestä eri tuottajien välillä.” Nämä ovat erinomaisia periaatteita viranomaisten välisen yhteistyön varmistamiseksi, mutta kyseiset säädökset jäävät melko abstrakteiksi, ja keskittyvät ennen kaikkea sosiaali- ja terveydenhuoltosektoreiden väliseen yhteistyöhön.

Sosiaalihuoltolain 41 §:ssä todetaan nimenomaisesti monialaisen yhteistyön tarve. Siinä säädetään pakolliseksi ensinnäkin huolehtia siitä, että käytettävissä on riittävästi asiantuntemusta asiakkaan tilanteen arvioimiseksi ja toiseksi veloitetaan ammattihenkilöt osallistumaan pyydettyä asiakkaan tarpeiden arviointiin ja asiakassuunnitelman laatimiseen. Pykälän mukaan sosiaalihuollon palvelut ja muut palvelut on suunniteltava niin, että ne ”muodostavat asiakkaan edun mukaisen kokonaisuuden”. Tämä on jo sellaisenaan haastava vaatimus. Myös lastensuojelussa monialaisen yhteistyön tarve on tunnistettu ja se mainitaan nimenomaisesti lastensuojelulain 14 §:ssä, jonka mukaan kunnan tulee asettaa monialainen asiantuntijaryhmä, jonka tehtävänä on avustaa sosiaalityöntekijää tiettyjen lastensuojelutoimien toteuttamisessa.

Laissa kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta on myös kiinnostava esimerkki monialaisesta yhteistyöstä. Lain 38 c §:ssä säädetään monialaisesta asiantuntijaryhmästä, jonka tehtävänä on toimia ihmiskaupan uhrien auttamistoimien ja suojelutarpeen arvioimisen tukena. Monialainen asiantuntijaryhmä huolehtii myös vastaanottokeskuksen ja muiden viranomaisten välisestä tiedonkulusta. Pykälä antaa nimenomaisen oikeuden luovuttaa uhrin henkilötietoja asiantuntijaryhmälle myös ilman uhrin suostumusta, jos tiedot ovat välttämättömiä palvelutarpeen arvioinnin, palvelujen järjestämisen tai turvallisuustoimenpiteiden suunnittelun ja järjestämisen takia. Yksi haastatelluista asiantuntijoista mainitsi kuitenkin, että kyseisen asiantuntijaryhmän toiminnassa on ollut haasteita ja että velvoitteen poistamista laista harkitaan.

Mainitussa laissa on toinenkin tässä yhteydessä mielenkiintoinen piirre. Lain 58 § antaa laajat tiedonsaantioikeudet niille viranomaisille, jotka vastaavat turvapaikka tai ihmiskaupan uhrien auttamista koskevasta päätöksenteosta tai palvelujen tuottamisesta kyseisille henkilöille. Vuonna 2020 voimaan tullut laki henkilötietojen käsittelystä maahanmuuttohallinnossa laajensi edelleen tätä tiedonsaantioikeutta. Kyseinen uusi laki on tässä kontekstissa kiinnostava, koska se antaa tietyille viranomaisille hyvin laajat oikeudet saada henkilötietoja. Hallituksen esityksessä tätä perusteltiin muun

muassa tarpeella suhteuttaa perusoikeudet, kuten henkilötietojen ja yksityisyyden suoja, tarpeeseen varmistaa sujuva tiedonvaihto viranomaisten välillä, minkä todettiin olevan mm. olennainen osa hyvää hallintotapaa.³⁸ Samoilla argumentilla voitaisiin hyvin perustella tiedonvaihto-oikeuden laajentamista lapseen kohdistuneen hyväksikäyttöepäilyn tutkinnassa. Maahanmuuttoviranomaisten laajaa oikeutta saada henkilötietoja on kuitenkin myös kritisoitu. Kriitikoiden mukaan viranomaisten oikeus jakaa toisilleen henkilötietoja ei paranna ihmiskaupan uhrien tuen saantia vaan voi pikemminkin estää uhreja hakemasta apua, koska he pelkäävät tietojensa päätymistä muille viranomaisille. LASTA-mallin ja siihen liittyvän tiedonsaantioikeuden kehittämisessä on pidettävä mielessä myös tiedonsaantioikeuksien laajentamisen mahdolliset ennakoimattomat (negatiivisetkin) seuraukset.

Viimeisenä esimerkkinä lakisääteisestä viranomaisyhteistyöstä on oppilas- ja opiskelijahuoltolaki, jossa kuvataan varsin yksityiskohtaisesti opiskelijoiden hyvinvointia tukevan monialaisen yhteistyön rakenne. Lain 14 §:ssä säädetään monialaisen asiantuntijaryhmän toiminnasta yksittäisen opiskelijan tukemiseksi. Hallituksen esityksen mukaan asiantuntijaryhmässä voivat tapauksesta riippuen olla mukana: kouluterveydenhoitaja, koulukuraattori, psykologi, opinto-ohjaaja, opiskelijan ryhmänohjaaja sekä tarvittaessa muita opettajia.³⁹ Asiantuntijaryhmä voidaan asettaa ja sen jäsenet nimittää vain opiskelijan tai, ellei hänellä ole edellytyksiä arvioida annettavan suostumuksen merkitystä, hänen huoltajansa suostumuksella. Asiantuntijaryhmä nimeää keskuudestaan vastuuhenkilön. Pykälässä säädetään, että asiantuntijaryhmän jäsenet eivät saa käyttää asiantuntijaryhmän jäsenenä saamiaan salassapidettäviä tietoja muuhun kuin opiskelijahuoltoon liittyvään tehtävään. Lain 19 §:ssä säädetään, että asiantuntijaryhmä voi pyytää neuvoa muilta asiassa tarpeellisiksi katsomiltaan ammattihenkilöiltä, kuten lääkäriltä, ja ilmaista tälle tietoja siinä tarkoituksessa. Lisäksi 20 §:ssä määritellään henkilötietojen kirjaaminen monialaisessa asiantuntijaryhmässä. Kyseinen säännös on ainoa sosiaali- ja terveydenhuoltoalalta löytyvä säännös, jossa selkeästi säädetään henkilötietojen kirjaamisesta *monialaisessa yhteistyössä*. Pykälässä määritellään kirjaaja, kirjattavat tiedot sekä tahot, joilla on pääsy kirjattuihin tietoihin.

Viranomaisyhteistyön varmistamisesta rakenteilla on etuja ja lakisääteisestä monialaisessa yhteistyöstä löytyy lainsäädännöstä esimerkkejä. Yhteistyö voi tietysti olla myös vapaaehtoista, mutta selkeät säännöt ovat tarpeen viimeistään silloin, kun yhteistyö edellyttää salassapidettävien henkilötietojen käsittelyä. Lisäksi ainoastaan standardoiduilla rakenteilla ja toimintatavoilla voidaan taata uhrien tasapuolinen kohtelu. Suurin osa haastatelluista ammattihenkilöistä kannattikin

³⁸ HE 18/2019, s. 2

³⁹ HE 67/2013, s. 59, 65

pakollisia koordinoitirakenteita lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttötapausten viranomaiskäsitteilyyn. Eräs poliisin edustaja kuitenkin totesi, että esitutkinnan näkökulmasta yhteistyötä koskevat tarvittavat vaatimukset sisältyvät jo esitutkintalakiin. Ja eräs syyttäjä mainitsi, että vaikka monet syyttäjät pitävät LASTA-koordinoitipalavereita hyödyllisinä, mm. harkitessaan syyttämättä jättämistä, pakollisuus edellyttäisi käytännössä lisää resursseja.

Jos koordinoitirakenteesta säädettäisiin lailla, olisi päätettävä, missä ja miten yksityiskohtaisesti koordinoinnista säänneltäisiin. Olisiko vaatimus yhteistoiminnasta paras lisätä jokaisen hallinnonalan omaan lakiin (esim. poliisilakiin tai esitutkintalakiin, sosiaalihuoltolakiin tai lastensuojelulakiin ja potilaslakiin) vai pitäisikö yhteistoimintavaatimuksesta säädellä erillislaissa (esim. ”Barnahus-laki”), jossa voitaisiin kuvata koko hyväksikäyttöepäilyn selvittämisprosessi ja eri viranomaisten toimenpiteet. Molemmissa ratkaisuissa on hyvät ja huonot puolensa, joita käsitellään lähemmin luvussa 5. Haastatteluissa nousi esiin se, että riippumatta lainsäädäntöratkaisusta, olisi tärkeää velvoittaa kaikki olennaiset viranomaiset osallistumaan koordinaatioon. Haastateltavat totesivat, että koordinaatorakenne ei toimi, jos vain yhdellä tai muutamalla viranomaisella on velvollisuus käynnistää ja osallistua koordinaatioon. Lisäksi mainittiin, että jos koordinointi toteutettaisiin monialaisen asiantuntijaryhmän avulla, ryhmän kokoonpano pitäisi määritellä laissa, niin että kaikkien tarvittavien toimijoiden mukanaolo voitaisiin varmistaa.

Jos viranomaisyhteistyöstä tehtäisiin lakisääteinen velvoite, vastaavasti myös salassapidettävien henkilötietojen käsittelyoikeudesta yhteistoiminnan yhteydessä sekä tietojen kirjaamisesta olisi säädettävä selkeästi. Tämä voitaisiin toteuttaa esimerkiksi samankaltaisella säätelyllä kuin oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa, eli käsiteltävistä tapauksista muodostettaisiin erillinen yhteinen raportti, joka olisi kaikkien monialaiseen työhön osallistuvien ammattihenkilöiden saatavilla. Laissa säädetyin yhteistoimintavelvollisuuden lisäksi tarvitaan myös muita motivaattoreita: resursseja, luottamuksen rakentamista, yhteistyötä suosivia johtamisen indikaattoreita sekä koulutusta varmistamaan, että eri ammattihenkilöt ymmärtävät toistensa toimenkuvan. Eri toimijoiden sijoittuminen fyysisesti lähelle toisiaan mainittiin myös sujuvaa yhteistyötä edistävänä tekijänä.

LUKU 3 Barnahus-yksikköön ohjaaminen ja tarjottavat palvelut

3.1. Järjestämislain tarkoitus

Laki lapsen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä astui voimaan vuonna 2009. Vuonna 2013 lain soveltamisalaan lisättiin lapsiin kohdistuneet pahoinpitelyrikokset. Muutoin lain sisältöä ei ole muutettu sen voimaan astumisen jälkeen. Laki laadittiin parantamaan hyväksikäytön kohteeksi joutuneiden lasten asiantuntijapalvelujen saatavuutta ja laatua sekä parantamaan alueellista koordinoitua niin, että esitutkinnan ja rikosprosessin aikana lapsiuhrien tilanne otettaisiin paremmin huomioon ja lapsen oikeudet toteutuisivat paremmin. Hallituksen esityksessä todetaan, että hyväksikäytön kohteeksi joutuneen lapsen aseman parantaminen vaatii asiantuntemusta esitutkinnassa, aiheutuneen haitan arvioinnissa sekä hoito- ja palvelupolkujen luomisessa. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi valtion oli määrä maksaa tarvittavien asiantuntijapalveluiden kustannukset, ja siksi päädyttiin säätämään asiantuntijapalveluista ja niiden kustannuksien kattamisesta erillinen laki. Kyseisten palveluiden kustannusten siirtäminen valtiolle oli välttämätöntä myös samoihin aikoihin tehdyn kunta- ja palvelurakennusuudistuksen takia.⁴⁰ Nämä rahoitukseen liittyvät seikat vaikuttivat lain muotoiluun. Laki on varsin tiivis: sen kahdeksasta pykälästä ainoastaan neljässä säädetään varsinaisista asiantuntijapalveluista ja loput neljä käsittelevät rahoitusjärjestelyä.

Laki velvoittaa yliopistolliset sairaanhoitopiirit⁴¹ järjestämään lapsiin kohdistuneiden hyväksikäyttöepäilyjen selvittämiseen liittyvät tutkimuspalvelut. Hallituksen esityksen mukaan järjestäminen ei tarkoita sitä, että sairaanhoitopiirien tulisi välttämättä tuottaa kaikki palvelut itse, vaan ne voidaan myös ostaa muilta palveluntuottajilta.⁴² Lain 5 §:ssä säädetään, että AVI (lain säätämisen aikaan Lääninhallitus) ja sairaanhoitopiiri tekevät sopimuksen palvelujen tuottamisesta. Hallituksen esityksen mukaan sopimuksessa on määriteltävä muun muassa sairaanhoitopiirin itse tuottamat palvelut, muualta ostettavat palvelut sekä muualta ostettavien palvelujen tuottajat. Sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi vuonna 2009 ohjeen lain toteuttamisen tueksi. Ohjeisiin sisältyy myös malli AVI-sairanhoitopiiri sopimukselle. Tämä lainsäädännöllinen ratkaisu on mahdollistanut sen, että

⁴⁰ HE 126/2008, s. 6–7

⁴¹ 8.7.2022 lähtien lain sanamuoto on: "Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain (612/2021) 34 §:ssä tarkoitetun hyvinvointialueen ja HUS-yhtymän on huolehdittava tämän lain 1 §:ssä tarkoitetun tutkimuksen järjestämisestä. (8.7.2022/550)

⁴² HE 126/2008, s. 10

yliopistolliset sairaanhoitopiirit ovat voineet toteuttaa järjestämislain mukaiset palvelut hieman eri tavoin.

Järjestämislain 1 §:n mukaan kyseisessä laissa säädetään siitä, miten järjestetään terveydenhuollossa tehtävä tutkimus epäillyn lapsen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämiseksi ja haitan arvioimiseksi. Hallituksen esityksen mukaan tutkimukseen sisältyy lapsen haastattelu, tarvittavat psykologiset, somaattiset ja muut lääketieteelliset tutkimukset sekä tutkimukseen perustuva lausunto. Lisäksi tutkimuksiin voivat kuulua myös vanhempien tai sijaisvanhempien haastattelut. Tutkimusta voidaan pyytää alle 16-vuotiaalle lapselle ja erityisestä syystä alle 18-vuotiaalle lapselle. Jotta tutkimus voidaan toteuttaa, lain 4 §:ssä annetaan ”tutkimusyksiköille” oikeus saada ja luovuttaa tutkimuksen tekemisen kannalta *välttämättömiä* tietoja. Tässä pykälässä (ja muuallakin laissa) käytetään ”tutkimusyksikkö”-termiä määrittelemättä sitä. Lisäksi kuten edellä mainittiin, yliopistolliset sairaanhoitopiirit voivat tuottaa tutkimuspalvelut itse tai ne voidaan ostaa. Kuten tulemme myöhemmin huomaamaan, tämä sääntelyratkaisu aiheuttaa tulkinnallisia haasteita sen suhteen, kenellä tarkkaan ottaen on oikeus saada ja luovuttaa tutkimuksen kannalta *välttämättömiä* tietoja.

Pykälän 4 mukaan tutkimusyksiköllä on oikeus saada tietoja poliisilta, syyttäjältä sekä tutkimusta pyytäneeltä oikeusistuimelta. Hallituksen esityksen mukaan näitä asiakirjoja ovat asiakirjat, jotka ovat *välttämättömiä* tutkimuksen suorittamiseksi, ja todetaan, että kyseiset asiakirjat liittyvät yleensä sosiaalihuollon viranomaisten tekemään (hyväksikäyttöä) koskevaan ilmoitukseen. Olennaisempi on kuitenkin pykälän tutkimusyksiköille antama oikeus saada valtion ja kuntien viranomaisilta ja muilta julkisoikeudellisilta yhteisöiltä, koulutuksen järjestäjiltä, sosiaalipalvelujen tuottajilta, terveydenhuolto- ja sairaanhoitopalvelujen tuottajilta sekä terveydenhuollon ammattihenkilöiltä salassapitosäännösten estämättä tietoja, jotka ovat *välttämättömiä tutkimuksen tekemiseksi*. Hallituksen esityksen perusteella tietojensaantioikeus koskee vain lapsen tietoja, ei hänen vanhempiensa tietoja. Lisäksi esityksen mukaan tiedonsaantioikeus koskee vain tietoja, jotka ovat *välttämättömiä* pyydetyn lausunnon laatimiseksi⁴³. Henkilötietoja käsitellään kuitenkin tällä hetkellä Barnahus-yksiköissä (ja niiden satelliiteissa) myös LASTA-seulontaa ja niin sanottua massaseulontaa (ks. jäljempänä) varten. Pykälässä annetaan myös tutkimusyksikölle oikeus toimittaa tutkimuksen päätyttyä lapsen terveydentilaa koskevan loppulausunnon lapsen psyykkisestä hoidosta vastaavaan terveydenhuollon toimintayksikköön, jos se on *välttämätöntä* lapsen tarvitseman hoidon järjestämiseksi. Lopuksi pykälässä säädetään tutkimusta varten ja sen aikana kerättyjen tietojen säilyttämisestä.

⁴³ HE 126/2008 s.11: ”Ehdotus mahdollistaisi välttämättömän, lausunnon valmistamista tukevan tausta-aineiston kokoamisen”

3.2. Nykyiset käytännöt ja tarvittavat lainmuutokset

Yksiköiden käytännöt ja työn konteksti ovat kehittyneet melkoisesti lain säätämisen jälkeen. Ensinnäkin joissakin yksiköissä on kehitetty ja otettu käyttöön LASTA-seulamalli. Mallin käyttäminen vaihtelee yksiköittäin; jotkin yksiköt tekevät enemmän seulontaan, kun taas toiset eivät katso sen kuuluvan tehtäviinsä. Joissakin yksiköissä seulontaa tehdään myös niin sanottuna joukkoseulontana, eli poliisi lähettää luettelon tapauksista (joko R- eli rikosilmoituksia ja joskus myös S- eli esiselvitysilmoituksia), joista pyydetään taustatietoja.⁴⁴ LASTA-seulonnan käyttämisen laajentuminen on luonnollinen kehitys ottaen huomioon, että malli kehitettiin alun perin yhden Barnahus-yksikön yhteyteen, ja lisäksi Barnahus-yksiköillä on lainsäädännöllisesti parhaat edellytykset kerätä taustatietoa lapsen tilanteesta. **Järjestämislaki ei kuitenkaan tunne LASTA-seulaa tai määrittele sitä yksiköiden tehtäväksi, ja hallituksen esitys määrittelee selkeästi yksiköiden tehtäviksi vain ”lasten tutkimukset ja haastattelut”.**

Järjestämislain 4 §:ssä annetaan oikeus saada *tutkimuksen tekemisen kannalta välttämättömiä tietoja*. Siinä ei siis mainita tietojen keräämistä muihin tarkoituksiin, kuten LASTA-seulontaan. Myös ”tutkimusyksiköiden” määrittelyn puuttuminen laista, tutkimuspalveluiden ulkoistamismahdollisuus sekä yksiköiden *lukuun* tietoja LASTA-seulaa varten keräävien ”satelliittien” syntyminen (kuten luvussa 2.2 kuvataan) on johtanut monenlaisiin tiedonsaantioikeuden delegointeihin. Samaan aikaan tietosuojalainsäädäntöä on kehittynyt merkittävästi. Yleisessä tietosuojasetuksessa ja sen kansallisissa vastineissa edellytetään selkeää tietoa siitä, kuka käsittelee arkaluonteisia henkilötietoja, mistä syystä ja millä oikeudellisella perusteella. Erityisesti silloin, kun henkilötietojen käsittelyn oikeudellisena perusteena on lakisääteinen velvoite, kuten julkisten viranomaisten kohdalla usein on, laissa tulisi yksiselitteisesti määritellä, mitkä julkiset viranomaiset, yhteisöt tai yksiköt saavat kerätä ja käsitellä henkilötietoja, mitä tietoja ja mihin tarkoitukseen. Jos henkilötietojen käsittelyoikeus siirretään, tietojen käsittelyyn liittyvistä rooleista ja velvollisuuksista on sovittava yksityiskohtaisessa tietojenkäsittelysopimuksessa, joka edellytetään suoraan laissa.⁴⁵ **Siten jos Barnahus-yksiköiden halutaan tekevän LASTA-seulontaa, tämä tehtävä tulisi lisätä nimenomaisesti lakiin ja laissa olisi myös säädettävä nimenomaisesta oikeudesta pyytää ja käsitellä arkaluonteisia henkilötietoja LASTA-seulaa varten.**

Toinen merkittävä toimintaympäristön muutos ovat kasvaneet ilmoitusmäärät. Ilmoitukset epäillyistä lapsen hyväksikäyttötapauksista ovat lisääntyneet vuoden 2009 jälkeen. Tämä on ainakin osittain seurausta lastensuojelulain muutoksesta, joka alensi

⁴⁴ Katso myös STM 32/2018, s. 22

⁴⁵ <https://gdpr.eu/data-processing-agreement/>

ilmoittamiskynnystä. Lisäksi kuten edellä on mainittu, vuonna 2013 yksiköiden valtuuksia laajennettiin kattamaan myös fyysiset pahoinpitelyt, mikä luonnollisesti lisäsi sellaisten tapausten määrää, jotka voidaan ohjata yksiköihin. Tällä hetkellä kaikista ilmoitetuista epäilyistä vain noin yksi viidestä⁴⁶ ohjataan Barnahus-yksikköön. Asiantuntijapalveluita ei siis tarjota tasapuolisesti kaikille lapsiuhreille, vaikka tämä alun perin oli lainsäädännön tavoite. **Virka-avun pyytäminen yksiköiltä ei ole pakollista eikä yksikköön ohjaamiselle ole erityisiä kriteereitä (lukuun ottamatta 1 §:n ikärajaa).**

Järjestämislaista annetun hallituksen esityksen mukaan laissa tarkoitettu tutkimus voidaan pyytää alle 16-vuotiaan lapsen tapauksessa ja erityisestä syystä myös alle 18-vuotiaan lapsen tapauksessa. Esityksessä mainitaan *yli 16-vuotiaan* tutkimukselle erityisenä perusteena kehitysvamma tai muut psyykkisen kasvun ja kehityksen ongelmat tai psyykkinen sairaus. Kun fyysinen pahoinpitely otettiin lain piiriin vuonna 2013, lapsen ikää koskeva rajausta ehdotettiin esityksessä pidettäväksi ennallaan. Esityksen lisäresursseja käsittelevässä osassa kuitenkin todetaan epä johdonmukaisesti, että on tarkoituksenmukaista ohjata nuorimpien (esityksen mukaan tällä tarkoitetaan alle 6-vuotiaita) erityistä tukea tarvitsevien tai vakavaa väkivaltaa kokeneiden lasten tapaukset yksiköihin.⁴⁷ Eli hallituksen esityksen resursseja käsittelevässä osassa mainittu ikärajoitus poikkeaa merkittävästi lain tarkoituksen yhteydessä mainitusta ikärajusta.

Poliisin ohjeessa Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa ei määritellä lisäkriteerejä virka-avun pyytämiseksi Barnahus-yksiköltä. Ohjeessa toistetaan järjestämislain ja vastaavan hallituksen esityksen tekstiä eikä selitetä, milloin tai miten Barnahus-yksikön ammattitaito olisi käytettävissä.⁴⁸ Ohjeessa puhutaan ”pienien lasten tai kehityksessään vakavasti viiveisten tai häiriintyneiden lasten” haastatteluista, jotka suorittaa asiantuntija. Lukija saa helposti siis sen käsityksen, että Barnahus-yksikköön voi ottaa yhteyttä ainoastaan näissä tapauksissa.⁴⁹ On huomattava, että koska syyttäjä on virka-apupyynnön harkittaessa jo mukana tapauksen käsittelyssä, hän voi ohjeistaa ja kehottaa poliisia pyytämään lapsen kuulemiseen asiantuntija-apua yksiköltä. Poliisin lapsirikostutkinnan käsikirjassa selostetaan yksityiskohtaisemmin yksiköiden tarjoama tuki sekä virka-apupyynnön valmistelu. Käsikirjan kohdassa, jossa kuvaillaan, mitkä tapaukset voidaan ohjata yksiköihin, mainitaan myös järjestämislain ikäraajat. Käsikirjan lasten kuulemista käsittelevässä osuudessa taas todetaan, että yleensä poliisi (lapsirikostutkinnan erityiskoulutuksen saanut poliisi) kuulustelee 7–17-vuotiaat

⁴⁶ THL 17/2020, s. 168, STM 32/2018, s. 21

⁴⁷ HE 127/2013, s. 4

⁴⁸ Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa ohje, s. 24–26

⁴⁹ Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa ohje, s. 28–29

normaalisti kehittyneet lapset ja virka-apua pyydetään alle kouluikäisten, kehityshäiriöisten lasten tai muutoin erityisosaamista vaativiin kuulusteluihin.⁵⁰ Käsikirjassa korostetaan, että yksiköihin voi ottaa yhteyttä matalalla kynnyksellä ja selitetään virka-apupyynnön muotoilu. Käsikirjassa on mukana myös esimerkki virka-apupyynnöstä.⁵¹ Yhteenvetona voidaan siis todeta, että ikärajoitusta lukuun ottamatta laissa tai olennaisessa ohjeistuksessa ei ole selkeitä kriteerejä siihen, milloin tapaus olisi hyvä ohjata Barnahus-yksikköön. Lisäksi ikärajin on määritelty eri tavoin eri lähteissä. Haastateltujen mukaan käytännössä lain määrittelemän alle 16-vuotiaiden sijaan yksiköihin ohjautuu lähinnä vain alle 7-vuotiaita. Haastattelujen perusteella tämä johtuu pääasiassa resurssipulasta eli ohjaamaan pystytään vain kaikkein haastavimmat ja kaikkein nuorimpia koskevat tapaukset.

Sen lisäksi että vain kaikkein nuorimpia koskevat tapaukset ohjautuvat yksiköihin, tietyt rikokset jäävät nykyisin yksiköiden toiminnan ulkopuolelle.

Ensinnäkin ihmiskauppa ei kuulu järjestämislain soveltamisalaan, vaikka lapsiin kohdistuva ihmiskauppa on ilmiönä tunnistettu viime vuosina myös Suomessa. Yleisimpiä tunnistettuja lapsiin kohdistuvan ihmiskaupan muotoja ovat olleet seksuaalista hyväksikäyttöä, kuten prostituutioon pakottamista, lapsen kaupallista seksuaalista hyväksikäyttöä sekä internetin välityksellä tapahtuvaa tai sen kautta alkavaa seksuaalista hyväksikäyttöä. Lisäksi on havaittu tapauksia, joissa lapsia ja nuoria on pakotettu avioliittoon tai tekemään rikoksia.⁵² Ihmiskauppa on rikollisuuden muoto, jossa rikoksentehtyjä valta-asemansa ja kontrollin avulla saattaa uhrinsa alistaiseen asemaan. Tämä voi olla hyvin vahingollista uhrin fyysiselle ja psyykkiselle hyvinvoinnille. Siksi nämä lapsiuhrit ja heidän tapauksiaan koskeva esitutkinta hyötyisivät Barnahus-yksiköiden asiantuntemuksesta.

Kunniaan liittyvä väkivalta on myös väkivallan muoto, joka ymmärretään ja tunnistetaan paremmin kuin järjestämislain säätämisen aikoihin. Kunniaan liittyviä rikoksia ei ole Suomessa kriminalisoitu erillisinä rikoksina,⁵³ vaan rikosnimikkeenä voi olla esimerkiksi pahoinpitely, pakottaminen, laiton uhkaus tai vainoaminen.⁵⁴ Kunniaan liittyvälle väkivallalle ovat tyypillisiä hienovaraiset tai suoraviivaisemmat uhrin pakottamisen ja manipuloinnin muodot. Barnahus-yksiköiden asiantuntemuksesta voisi olla hyötyä näidenkin rikosten tutkinnassa. Myös lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää verkkovälitteistä materiaalia koskevat rikokset ovat lisääntyneet

⁵⁰ Poliisin käsikirja, s. 78

⁵¹ Lapsirikostutkinnan käsikirja, s. 90–92

⁵² Kervinen ja Ollus, 2019

⁵³ Oikeusministeriön työryhmä pohtii pakkoavioliiton kriminalisointia. Työryhmän alustava raportti oli lausuntokierroksella tammikuussa 2022. <https://valtioneuvosto.fi/hanke?tunnus=OM012:00/2021>

⁵⁴ Väkivallaton lapsuus toimintaohjelma, s. 480

räjähdysmäisesti.⁵⁵ Lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän materiaalin hankkiminen johtaa usein materiaalin jakamiseen ja levittämiseen, mikä voi pahentaa uhrin kokemaa traumaa. Tutkimuksissa on myös osoitettu selkeä korrelaatio lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän materiaalin katselun ja lapsen kanssa suoraan kontaktiin hakeutumisen välillä.⁵⁶ Ei ole tiedossa, miten usein Barnahus-yksiköissä tutkitaan verkkovälitteisiä seksuaalirikoksia ja onko yksiköillä riittävästi asiantuntemusta ja resursseja näiden tapausten tutkimiseen.⁵⁷ **Jos Barnahus-palveluja on tarkoitus tarjota kaikille hyväksikäytön kohteeksi joutuneille lapsille tasapuolisesti, tulisi harkita lain soveltamisalan päivittämistä niin, että se huomioi lasten hyväksikäytön kehittyvät muodot.**

Eri yhteyksissä on tuotu esille huoli siitä, että nykyinen lainsäädäntö ei takaa mielenterveyden arviointi- ja hoitopalveluita väkivaltaa kokeneille lapsille ja heidän perheilleen. Väkivaltaa kohdanneiden lasten terapiapalveluita ei ole yleisesti ottaen keskitetty eikä koordinoitu riittävästi ja palveluketjussa on aukkoja.⁵⁸ Jo esityksessä järjestämislaiksi mainitaan tarve koordinoida lapsiuhreille tarjottavaa tukea ja mielenterveyspalveluita, mutta tätä ei laissa säädetty yksiköiden tehtäväksi. Siksi laissa määritelty rahoitusmekanismi ei korvaa hoidon tai kriisituen kustannuksia. Jotkin yksiköt tarjoavat kriisitukea tai hoitoa, kun taas toiset eivät katso sen kuuluvan tehtäviinsä tai niillä ei ole resursseja tarjota tällaisia palveluita. Kuten edellä on todettu, useimmat lapset eivät joka tapauksessa ole missään vaiheessa Barnahus-yksikön asiakkaita ja heidän hoitoon pääsyynsä riippuu paikallisista järjestelyistä. Lapset ovat siis eriarvoisessa asemassa terapiapalvelujen saatavuuden osalta. **Väkivaltaa kokeneiden lapsien oikeus terapiapalveluihin (esimerkiksi kriisitukeen) olisi sisällytettävä lakiin, jotta kaikille lapsiuhreille voidaan taata yhtäläinen pääsy tarvittavaan hoitoon.**

Lasten kuuleminen on tärkeä osa Barnahus-yksiköiden työtä. Poliisin tutkinnanjohtaja voi pyytää virka-apua yksiköstä lapsen kuulemiseen. Myös silloin, kun Barnahus-yksikön asiantuntija kuulee lapsen, tutkinnanjohtaja vastaa siitä, että kuuleminen vastaa esitutkinnan tarpeita (esimerkiksi mahdollisuus vastakuulusteluun toteutuu).⁵⁹ Jotkin yksiköt pitävät parhaana kuulla lasta omissa tiloissaan, jotka on suunniteltu lasten kohtaamiseen. Joidenkin yksiköiden käytäntönä on, että yksikön asiantuntija matkustaa kuulemaan lasta lapsen asuinpaikan läheisyyteen, esimerkiksi paikallisen sosiaalitoimen tiloihin tai poliisiasemalle. Yksi haastateltu asiantuntija oli myös

⁵⁵ Euroopan komissio, 2020

⁵⁶ Insoll et al. 2022

⁵⁷ Tätä kysymystä analysoidaan tarkemmin hankkeen tilaamassa koulutustarpeiden arvioinnissa

⁵⁸ Katso esim. THL 17/2020 ja STM 32/2018

⁵⁹ Ellonen ja Rantaeskola, s. 17

haastatellut lasta siten, että tutkija osallistui kuulemiseen etäyhteyden kautta. Lasten kuulemista käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa.

Lopuksi vielä muutama sana arkaluonteisten henkilötietojen käsittelystä yksiköissä. Tutkimukseen liittyvät tiedot ml. virka-apupyyntö sekä tutkimuksen aikana kertyneet tiedot eivät ole potilastietoja vaan poliisin asiakirjoja. Esitutkinta-asiakirjojen salassapidosta säädetään viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa. Yksiköille voi kuitenkin kertyä myös muita lasta koskevia tietoja, ja koska näitä asiakirjoja ei katsota potilastiedoiksi, laissa on erillinen määräys näiden tietojen säilyttämisestä.⁶⁰ Järjestämislain 4 §:n mukaan tämä aineisto on säilytettävä kaksitoista vuotta siitä, kun lapsi on täyttänyt 18 vuotta. Käytännössä yksiköillä on potilasrekisteristä erillään oleva arkisto näiden tietojen säilyttämistä varten. Yksiköiden toiminnan kehittymisen myötä niiden käsittelemät arkaluontoiset henkilötiedot ovat nykyään kuitenkin paljon laajempia kuin mitä lain säätämisen aikaan ennakoitiin.

Yksiköissä on arkaluonteista henkilötietoa myös mm. LASTA-lomakkeiden muodossa, LASTA-joukkoseulontaa varten kerättyjä tietoja, monialaisten koordinoitiryhmien keskustelujen kirjauksia sekä joissakin yksiköissä myös annettuun hoitoon liittyviä kirjauksia. Yksiköiden yhdenmukaisten kirjaus- ja arkistointimenettelyjen puute nostettiin esiin jo vuonna 2018 sosiaali- ja terveysministeriön tilaamassa arviointiraportissa. Raportissa suositeltiin yksiköiden kirjausmenettelyjen yhdenmukaistamista.⁶¹ Kuten useaan otteeseen on jo todettu, henkilötietojen käsittelyä koskevat vaatimukset sekä myös tietojen käsittelyyn käytettävät järjestelmät ovat kehittyneet, ja järjestämislaissa esitettyjen tietojen käsittelyä koskevien vaatimusten tulkinta näiden vaatimusten rinnalla voi aiheuttaa sekaannusta ja epävarmuutta. **Suositus yksiköiden henkilötietojen käsittelyn yhdenmukaistamisesta ja tähän liittyvien yksityiskohtaisten ohjeiden laatimisesta on edelleen ajankohtainen, samoin kuin järjestämislain selkiyttäminen tältä osin.**

LUKU 4 Lapsen kuuleminen

4.1. Kuulemisen periaatteet

Lapsen kuuleminen on tärkeä osa rikosprosessia. Tärkeyttä korostaa se, että tallennetta lapsen kuulemisesta esitutkinnassa voidaan käyttää todisteena oikeudenkäynnissä (OK 17 luku 24 §). Koska lapsen esitutkinnan kuulemisesta tulee välitön osa oikeudenkäyntiä, kuulemismenettelyltä edellytetään erityistä huolellisuutta. Lapsen kuulemisesta säädetäänkin esitutkintalaissa varsin yksityiskohtaisesti. Lasta on

⁶⁰ HE 126/2008, s. 7

⁶¹ STM 32/2018, s. 46 ja 51

kuulemista tehtäessä kohdeltava ikäkautensa ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei kuulemisesta aiheudu lapselle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä (ETL 4 luku 7 §). Tämä koskee kuulemisen lisäksi kaikkia muitakin esitutkintatoimenpiteitä. Esitutkintalain 7 luvun 5 §:n mukaan kuultavaa on kohdeltava rauhallisesti ja asiallisesti. Lisäksi 7 luvun 21 §:ssä säädetään erityisen suojelun tarpeessa olevien henkilöiden (joita lapset oletusarvoisesti ovat) kuulemiseen liittyvistä erityisvaatimuksista.

Kyseinen kohta lisättiin esitutkintalakiin EU:n rikosuhridirektiivin toimeenpanon yhteydessä, ja sen mukaan jokainen uhri tulee arvioida yksilöllisesti, jotta voidaan todeta tarvitseeko henkilö rikosprosessissa erityistä suojelua. Rikosuhridirektiivin mukaan lapsiuhrien katsotaan lähtökohtaisesti tarvitsevan erityistä suojelua haavoittuvan asemansa takia. Lapsella on kuitenkin oikeus myös yksilölliseen arviointiin. Jos uhrin todetaan tarvitsevan erityistä suojelua, laissa säädetään tietyistä suojatoimista, jotka voidaan ottaa käyttöön. Näitä ovat mm. se, että kuulustelu järjestetään erityisen suojelun tarpeessa olevalle henkilölle soveltuvassa tilassa, siitä huolehtiminen, että kaikki kuulustelut suorittaa sama henkilö, ja tietyissä tapauksissa, että kuulustelija on samaa sukupuolta kuin kuulusteltava, jos tämä sitä pyytää. Näitä suojatoimia ei kuitenkaan tarvitse toteuttaa, jos järjestelyistä aiheutuisi esitutkinnalle huomattava viivytys tai haitta.⁶²

Esitutkintalain 9 luvun 4 §:ssä säädetään lapsen kuulemisen yksityiskohdista. Sen mukaan kuulustelussa on otettava huomioon kuulusteltavan kehitystason asettamat erityisvaatimukset kuulustelumenetelmille, kuulusteluun osallistuvien henkilöiden määrälle ja muille kuulusteluolosuhteille. Alle 15-vuotiaan lapsen kuulustelu on aina tallennettava. Tallennusvaatimus koskee myös 15–17-vuotiaita asianomistajia, mikäli nämä tarvitsevat erityistä suojelua eivätkä halua tulla henkilökohtaisesti kuulluksi oikeudenkäynnissä. Koska kyseessä on poikkeus rikosprosessin yleisistä periaatteista, kuulustelun tallentamisesta säädetään yksityiskohtaisesti. Tallentamisesta on ennen sen aloittamista ilmoitettava kuulusteltavalle.

Tutkinnanjohtaja voi päättää, että muikin kuin esitutkintaviranomainen voi esittää kysymyksiä kuulusteltavalle (kuten esimerkiksi Barnahus-yksikön työntekijä). Oikeus vastakuulusteluun on varmistettava, ja syyttäjä saa olla kuulustelussa läsnä sekä esittää kysymyksiä. Tutkinnanjohtaja tai kuulustelun suorittaja voi kuitenkin määrätä, että edellä mainittujen tahojen kysymykset on esitettävä kuulustelijan välityksellä kuulusteltavalle. Poliisin ohjeessa lapsista poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa sekä lapsirikostutkinnan käsikirjassa annetaan vielä yksityiskohtaisempia ohjeita lapsen

⁶² Lisätietoja: SM 14/2016

kuulemiseen. Molemmissa mainitaan myös, että lapsen kuulemisessa voidaan käyttää apuna Barnahus-yksikön asiantuntijaa joko kuulustelijan tukena tai kuulemisen suorittajana.⁶³

Koska lapsen kuuleminen Barnahus-yksikössä on poliisille annettavaa virka-apua, poliisi vastaa kuulemisen tarkoituksenmukaisuudesta esitutinnan kannalta. Tämä tarkoittaa, että poliisin on varmistettava mm. proseduaalisten vaatimusten täytyminen. Erityisesti on huolehdittava tallentamisvaatimuksen täyttymisestä ja vastakuulustelumahdollisuuden toteutumisesta. Poliisiin tulee aina olla paikalla lapsen kuulemisessa ja poliisin pitää myös osallistua kuulemisen suunnitteluun mm. tuomalla esille epäillyn rikoksen kannalta merkityksellisiä seikkoja sekä keskustelemalla yksikön asiantuntijan kanssa vaihtoehtoisista hypoteeseista ja niiden selvittämisestä haastattelussa. Poliisi ei kuitenkaan ole samassa huoneessa lapsen kanssa Barnahus-yksikön asiantuntijan haastattellessa lasta vaan seuraa haastattelua toisesta huoneesta.⁶⁴

4.2. Kuulemisen paikka

Kuten luvussa 3 todettiin, käytännössä lapsen kuuleminen voidaan toteuttaa Barnahus-yksikön tiloissa, poliisiasemalla tai jossakin muussa sovitussa paikassa. Esitutkintalaissa ei säädetä siitä, missä kuulemisen tulee tapahtua. Ainut kuulemisen paikkaa säätelevä kohta on 7 luvun 21 §, jonka mukaan erityisen suojelun tarpeessa olevien henkilöiden kuuleminen on suoritettava näiden henkilöiden kuulemiseen suunnitelluissa tiloissa. Tämä vaatimus koskee yhtä lailla lapsia. Lisäksi 4 luvun 7 §:ssä on vaatimus huolehtia siitä, ettei kuulemisesta aiheudu lapselle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. Säännös on merkityksellinen kuulemipaikan valinnan kannalta. Poliisin ohjeistuksen mukaan lapsen kuuleminen tulisi tehdä tilassa, jossa on tarvittavat tallennuslaitteet ja joka muutoinkin on sopiva lapsen kanssa työskentelyyn.⁶⁵ Haastatteluissa tuotiin esille, että poliisiasemilla ei aina ole käytettävissä lapsiystävällisiä kuulustelu- ja/tai odotustiloja. Lisäksi vaatimus videotallennuslaitteiston käytöstä rajoittaa lasten kuulemiseen soveltuvien tilojen saatavuutta.

Toisinaan lapsia on kuultu koulussa tai päiväkodissa, mutta tätä käytäntöä on kritisoitu. Eduskunnan oikeusasiamies on huomauttanut, että koulu ei ole sopiva paikka lapsen kuulemiseen esitutkinnassa. Oikeusasiamies totesi ratkaisussaan, että poliisiin on varmistettava erityisen huolellisesti, että lapsi ei kuulemisen takia joudu kokemaan tarpeetonta haittaa eikä pelkäämään leimatuksi tuleamista koulutoverien ja opettajien silmissä. Kyseessä olleessa tapauksessa kuulemisen järjestäminen koulussa

⁶³ Poliisin ohje, s. 28–29, ja käsikirja, s. 74

⁶⁴ Ellonen ja Rantaeskola, s. 99

⁶⁵ Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa ohje, s. 30

koulupäivän aikana asetti lapsen varotoimista huolimatta mitä ilmeisimmin alttiiksi edellä mainitulle haitalle ja vaaralle, ja poliisiin olisi pitänyt harkita muita vaihtoehtoja kuulemispaikaksi.⁶⁶ Poliisin ohjeessa on edelleen mukana seuraava lause kohdassa Lapsen kuulustelutilanteessa läsnäoloon oikeutetut henkilöt: ”Edunvalvoja tuo sovittaessa lapsen kuulemistilaisuuteen tai on läsnä kuulemista esimerkiksi koululla toimitettaessa.”⁶⁷ Tämä saattaa johtaa tulkintaan, että koulu olisi sopiva kuulemispaikka. Lapsirikostutkinnan käsikirjassa on yksityiskohtainen kuvaus lapsiystävällisistä tiloista. Siinä viitataan myös edellä mainittuun oikeusasiamiehen ratkaisuun ja ohjeistetaan, että kuulemisen järjestämistä koulussa tai päiväkodissa on harkittava hyvin huolellisesti. Käsikirjan ohjeet eivät kuitenkaan ole sitovia.⁶⁸

Oikeudenkäymiskaari antaa oikeudenkäynnin osapuolille mahdollisuuden osallistua oikeudenkäyntiin videoyhteyden välityksellä. Tämä on mahdollista, jos tuomioistuin katsoo sen soveliaaksi ja oikeudenkäymiskaaren ehdot täyttyvät, eli asianomistaja esimerkiksi on alle 15-vuotias tai haavoittuvassa asemassa. Videoneuvottelua käytetäänkin yhä useammin oikeudenkäynneissä.⁶⁹ Esitutkintalaissa ei ole vastaavia viittauksia videoneuvottelun mahdollisuuteen. Asiaa ei myöskään mainita relevanteissa ohjeissa eikä kirjallisuudessa lukuun ottamatta erityismainintaa siitä, että lapsen kuulustelussa muut kuin kuulustelija voivat seurata kuulemista toisesta huoneesta teknisen yhteyden avulla. Eräs Barnahus-yksikön asiantuntija totesi omassa haastattelussaan, että hän on osallistunut kuulemiseen, jossa poliisi oli mukana videoyhteyden kautta. **Videoyhteyden käyttöön lapsen kuulemisissa ei vaikuta olevan lainsäädännöllisiä rajoituksiakaan, kunhan menettelysääntöjä noudatetaan eikä vuorovaikutus kuultavana olevan lapsen kanssa häiriinny. Tämä tarkoittaa myös sitä, että jos lasta kuultaisiin videoyhteydellä käytettävän tekniikan tulisi olla luotettavaa ja tietoturvallista.**

4.3. Läsnäoloon oikeutetut henkilöt

Esitutkintalaissa säädetään henkilöistä, joilla on oikeus olla paikalla lapsen kuulemisessa. Oikeudenkäyntiavustajalla ja tukihenkilöllä on oikeus olla läsnä päämiehensä kuulustelussa, ellei tutkinnanjohtaja kiellä sitä painavista rikostutkinnallisista syistä. (ETL 7 luku 12 §). Jos kuultava henkilö on alle 15-vuotias, hänen huoltajallaan, edunvalvojallaan tai muulla laillisella edustajallaan on myös oikeus olla läsnä kuulemisessa (ETL 7 luku 14 §). Tämä tarkoittaa käytännössä yleensä lapsen vanhempia, jos heillä on lapsen huoltajuus. Tutkija voi kieltää laillisen edustajan (kuten vanhempien) läsnäolon, jos kyseistä henkilöä epäillään tutkittavana olevasta

⁶⁶ EOAK/3150/2019

⁶⁷ Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa, s. 31

⁶⁸ Poliisin käsikirja, s. 83–84

⁶⁹ Hiilloskivi ja Lilja

rikoksesta tai jos läsnäolon voidaan olettaa vaikeuttavan kuulemista. Tällaisissa tapauksissa lapselle tulisi nimetä edunvalvoja luvussa 1 esitettyllä tavalla. Läsnäoloon oikeutetuille laillisille edustajille on ilmoitettava kuulemisesta ja ainakin yhdelle heistä on varattava tilaisuus olla paikalla. Ilmoitusvelvollisuudesta ja tilaisuuden varaamisesta läsnäoloon voidaan poiketa vain, jos laillista edustajaa ei kyetä tavoittamaan tai jos ilmoittaminen ja tilaisuuden varaaminen eivät ole rikostutkinnallisista syistä mahdollisia ja jos epäiltyä on rikoksen tai rikollisen teon selvittämiseksi viipymättä kuulusteltava (ETL, 7 luku 15§ 2 mom.). Jos ilmoittaminen ja läsnäolo ei ole ollut mahdollista, kuulustelusta ja kuulustelukertomuksen sisällöstä on mahdollisimman pian ilmoitettava kuulusteltavan lailliselle edustajalle (ETL 7 luku 15 § 3 mom.).

Eduskunnan oikeusasiamies on esittänyt moitteet kahdessa tapauksessa, joissa lasta kuultiin ilman laillisen edustajan läsnäoloa. Ensimmäisessä tapauksessa lasta kuultiin koululla tapauksessa, jossa lapsen äitiä epäiltiin hyväksikäytöstä. Tutkinnallisista syistä äidille ei ilmoitettu kuulemisesta eikä kuulemisessa ollut paikalla ketään muutaakaan edustajaa. Oikeusasiamiehen ratkaisun mukaan lapselle olisi pitänyt ennen kuulemista asettaa edunvalvoja, edunvalvojalle olisi pitänyt ilmoittaa kuulemisesta etukäteen ja antaa tilaisuus olla läsnä kuulemisessa. Esitutkintalain 7 luvun 15 §:ssä mainitut poikkeukset ilmoittamisvelvollisuuteen eivät olleet sovellettavissa tapaukseen, koska kuulemisen ajankohtana edunvalvojaa ei ollut edes haettu. Oikeusasiamies totesi, että koska edunvalvojan hakeminen ja tämän oikeus olla paikalla oli laiminlyöty, lapsen etua ei ollut tapauksessa valvottu. Siksi oikeusasiamies katsoi, että lapsen kuulemisessa oli menetelty selvästi lain ja lapsen edun vastaisesti. Ratkaisussa korostetaan esitutkintatoimenpiteiden suorittamistavan arvioimista ensisijaisesti lapsen näkökulmasta. Kuten, että lapsen henkiset ja fyysiset edellytykset tulla kuulustelussa toimeen yksinään eivät ole samat kuin aikuisen, ja siksi poliisin tulee arvioida kuulemisolosuhteita tästä näkökulmasta, ja ottaa huomioon lapsen tarve tukihenkilöön.⁷⁰ Kuten yllä jo todettiin kuulemispaikan yhteydessä, tässä samassa tapauksessa oikeusasiamies totesi, että koulu ei ollut asianmukainen paikka kuulemiselle lapsen edun näkökulmasta.

Toisessa oikeusasiamiehen päätöksessä käsiteltiin tapausta, jossa lasta, jonka vanhempia epäiltiin hyväksikäytöstä, kuultiin ilman laillista edustajaa. Tutkinnanjohtaja oli tutkinnallisista syistä hakenut edunvalvojan asettamisen vasta ensimmäisen kuulemisen jälkeen. Eduskunnan oikeusasiamies huomautti, että ei ole mitään oikeudellisia perusteita viivyttää edunvalvojan hakemista, jos hakemisen edellytykset täyttyvät. Lisäksi kyseisessä tapauksessa vanhemmat olivat kuulustelun hetkellä jo tietoisia heihin kohdistuneesta rikosepäilystä. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä oli paikalla ensimmäisessä kuulustelussa, mutta oikeusasiamies

⁷⁰ EOAK/3150/2019

totesi, että vaikka sosiaalityöntekijän virkatehtäviin kuuluu lastensuojelulain nojalla valvoa lapsen edun toteutumista, edunvalvojalla on lapsen puolesta puhevalta prosessin aikana. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä ei ole oikeutta käyttää lapsen puolesta tämän puhevaltaa. Oikeusasiamies painotti lapsen edun huomioimista edunvalvojan tarpeellisuutta arvioitaessa, koska esitutkinta on monin tavoin haastava ja rankka kokemus lapselle, ja tilanteen kuormittavuutta lisää se, jos lapsen vanhempi on epäiltynä tapauksessa. Siksi sekä lapsen oikeusturvan että hyvinvoinnin varmistaminen edellyttävät, että edunvalvojan tarve arvioidaan heti asian vireille tulon jälkeen ja että hakumenettely käynnistetään tarvittaessa heti.

Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan silloin, kun vanhemmalle ei tutkinnallisista syistä voida ilmoittaa kuulemisesta, lapselle tulisi nimittää edunvalvoja nopeutetulla menettelyllä holhoustoimilain 79 §:n mukaisesti. Pykälän mukaan tuomioistuin voi antaa väliaikaisen edunvalvojamääräyksen huoltajia kuulematta, jos asiaa ei voida viivyttää.⁷¹ **Edunvalvojan nimittämiseen liittyviä käytännön haasteita, kuten holhoustoimilain 79 §:n tulkintaa, käsitellään tarkemmin juuri julkaistussa Suunnitelma lapsen edunvalvonnan kehittämisestä valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa.**

4.4. Loppupäätelmät

Lapsen kuuleminen on ratkaiseva vaihe esitutkinnassa. Lapsen kertomus saattaa olla ainoa käytettävissä oleva todiste oikeudenkäynnissä, ja lapsen näkökulmasta kuuleminen on ainutlaatuinen (ja mahdollisesti traumatisoiva) tapahtuma. Kuulemisen toimittaa yleensä poliisi (mahdollisuuksien mukaan lasten kuulemiseen erikoistunut) ja vain pieni osa tapauksista ohjataan Barnahus-yksikköön. Luvussa 3 käsiteltiin Barnahus-yksikköön ohjaamisen kriteereitä, ja todettiin että virka-avun pyytämiseen ei ole yksiselitteisiä kriteerejä. Yksiköille ohjautuvat lähinnä tapaukset, jotka koskevat hyvin nuoria lapsia tai lapsia, joilla on merkittäviä kehitykseen liittyviä tai muita haasteita. Muut lapset kuullaan poliisin toimesta. Tämä on ongelmallista, koska lapsen kuuleminen siihen erikoistuneen asiantuntijan toimesta voi vaikuttaa sekä kuulemisesta saatavaan näyttöön että kuulemisen lapsiystävällisyyteen. Ne lapset, jotka ohjataan Barnahus-yksikköön hyötyvät myös yksikön lapsiystävällisistä tiloista ja toimintatavoista. Poliisilaitokset pyrkivät myös tarjoamaan lapsiystävällisiä tiloja, mutta niitä ei ole aina mahdollista järjestää. Toisinaan lapsia on kuultu ympäristöissä, joiden ajatellaan olevan tuttuja ja turvallisia, kuten lapsen oma koulu. Kuten edellä todettiin, tätä ei kuitenkaan enää katsota lapsen edun mukaiseksi menettelyksi.

⁷¹ EOAK 1299/2018

Kansallinen Barnahus-hanke on ehdottanut perustettavaksi perhekeskuksia, joissa olisi Barnahus-standardien mukaiset tilat lasten kuulemista varten. Ehdotuksen taustalla on ajatus siitä, että perhekeskukset voisivat tukea laajemminkin monialaista yhteistyötä, ml. varmistaa yhden luukun periaatteella pääsyn tuki- ja hoitopalveluihin. Perhekeskusten tilat suunniteltaisiin lapsi- ja perheystävällisiksi ja kuulemisen voisi tarvittaessa tehdä Barnahus-yksikön asiantuntija taikka yksikön asiantuntijat voisivat antaa konsultaatiotukea keskuksessa tapahtuvaan kuulemiseen. Perhekeskukset sopisivat ehdotuksen mukaan parhaiten lapsille, joiden puhuttamisessa ei tarvita vaativimman tason erityisasiantuntemusta. Vaativat tapaukset kuultaisiin edelleen Barnahus-yksiköissä.⁷²

Kuten aikaisemmin todettiin lainsäädäntö ei määrittele kuulemisen paikkaa, joten lainsäädäntö ei aseta esteitä sille, että perhekeskuksista kehitettäisiin lasten kuulemiseen erikoistuneita tiloja. Ainoa lainsäädännön kuulemisen paikalle asettama vaatimus on se, että erityisen suojelun tarpeessa olevien asianomistajien kuuleminen toimitetaan heille sopivissa tiloissa. Lainsäädäntö ei määrittele sitä, millaisia näiden tilojen tulisi olla. **Jos haluttaisiin, olisi mahdollista säätää lailla lasten kuulemisen paikasta tai paikalle asetettavista kriteereistä. Laintasoisen säätelyn sijasta suurempi haaste lapsiystävällisten tilojen perustamiselle vaikuttaa olevan resurssien puute. Lisäksi tulisi pohtia sitä, voitaisiinko etäyhteyksiä hyödyntää enemmän lasten kuulemisessa.** Etäyhteydet voisivat olla yksi keino lisätä asiantuntijapalveluiden saatavuutta tasapuolisemmin eripuolilla maata. Etäyhteyksien käyttämisen arkipäiväistyminen ja lupaavat tutkimustulokset videoneuvottelujen käytön vaikutuksesta sekä näytön uskottavuuteen että uhrien hyvinvointiin⁷³ tukevat ajatusta.

LUKU 5 Kehitysehdotuksia

5.1. Yhdenvertainen pääsy Barnahus-palveluihin

Edellisten lukujen perusteella voidaan todeta, että väkivaltaa kohdanneet lapset eivät tällä hetkellä saa yhdenmukaista kohtelua esitutkinnassa ja tasapuolisesti samanlaisia palveluita. Osan tapauksista käsittelee poliisi esitutkintalain mukaisesti pyytämättä virka-apua Barnahus-yksiköltä. Poliisi käyttää siis omaa asiantuntemustaan asiaan selvittämiseen ja kuulee itse lasta. Esitutkintalaissa painotetaan sitä, että lasten hyväksikäyttötapaukset tulisi antaa tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille ja poliiseja pyritäänkin jatkuvasti kouluttamaan lapsiuhrien kohtaamiseen. Kuten luvussa 2 kuvattiin, joillakin alueilla poliisi selvittää tapauksia läheisessä yhteistyössä lastensuojelun ja terveydenhuollon kanssa hyödyntäen esimerkiksi LASTA-seulontaa.

⁷² 17/2020, s. 168

⁷³ Hiilloskivi ja Lilja

Tällöin poliisi saa seulonnan kautta taustatietoja, mutta toimittaa muilta osin esitutinnan itse. Koska LASTA-mallista ei säädetä lailla, eikä sitä käytetä systemaattisesti kaikkialla maassa, poliisilla on joissain tapauksissa käytössään LASTA-seulonnan kautta saatavat taustatiedot ja toisissa tapauksissa ei. Tämä saattaa vaikuttaa asian selvittämiseen sekä prosessin aikana tehtäviin päätöksiin, kuten päätökseen keskeyttää tutkinta tai päätökseen nostaa syyte. Lisäksi eri viranomaisten toimenpiteitä ei välttämättä koordinoida tai koordinointi riippuu yksittäisten ammattihenkilöiden aloitteellisuudesta. Myös lapsen pääsy terapeuttiseen hoitoon riippuu alueella tarjolla olevista palveluista, ja palveluihin ohjaus voi vaihdella tapauksista hoitavien yksittäisten ammattihenkilöiden osaamisen ja harkinnan perusteella.

Toisaalta noin viidesosa tapauksista ohjautuu Barnahus-yksiköihin virka-apupyynnön kautta. Kuten aikaisemmin on todettu ohjaamisen kriteerit ovat melko väljät. Yksikköön ohjautumisella on kuitenkin lukuisia etuja lapsen kannalta. Tutkinnanjohtaja voi saada käyttöönsä taustatietoja Barnahus-yksikön tekemän LASTA-seulonnan avulla sekä yksikön tekemän tutkimuksen lausunnon asian taustaksi. Lasten kuulemiseen erikoistunut asiantuntija voi niin sovittaessa kuulla lapsen, mikä voi vaikuttaa sekä kuulemisesta saatavaan näyttöön että kuulemisen lapsiystävällisyyteen. Yksiköissä kuultavat lapset hyötyvät yksiköiden lapsiystävällisistä tiloista. Lisäksi joissakin tapauksissa lapset voivat saada terapeutista tukea suoraan yksiköstä, ja/tai terapeutin ja muun tarvittavan tuen piiriin ohjaaminen varmistetaan yksikössä.

Lapsen hyväksikäyttötapauksia ei siis käsitellä tällä hetkellä yhdenmukaisesti. **Seuraavissa alaluvuissa kuvataan kaksi mahdollista mallia palvelujen järjestämiseksi tavalla, joka parantaisi Barnahus-standardien mukaisten palvelujen yhdenvertaista saatavuutta.** Ehdotetut mallit perustuvat tämän selvityksen lainsäädäntöanalyysiin sekä tätä raporttia varten haastateltujen asiantuntijoiden näkemyksiin. Ehdotetut mallit ovat ns. prototyyppejä eli ne eivät ole välttämättä sellaisinaan toteutettavissa, eivätkä ne myöskään poissulje toisiaan, vaan kummastakin mallista voidaan valita ideoita mahdollisimman toimivan ratkaisun aikaansaamiseksi. Näiden prototyyppien avulla voidaan herättää keskustelua palveluiden kehittämisestä poliittisten päättäjien ja ammattihenkilöiden keskuudessa. Selvitystä varten kuultiin vain rajattu määrä aiheen parissa työskenteleviä henkilöitä, joten malleja tulisi pohtia laajemmin asiantuntijoiden kuten Barnahus-yksiköiden henkilökunnan ja alueellisten toimijoiden kanssa, jotta voidaan valita malli, jolla on ammattilaisten vahva tuki. Prototyyppeihin liittyviä kysymyksiä voitaisiin käyttää esimerkiksi pohjana kyselylle, joka suunnattaisiin aiheenparissa työskenteleville asiantuntijoille ja ammattihenkilöille.

Ensimmäinen malli on ns. keskitetty malli, jossa Barnahus-yksiköiden roolia laajennettaisiin muun muassa lisäämällä LASTA-seula yksiköiden tehtäviin. Tämä

edellyttäisi järjestämislain uudistamista, ja sen varmistamista, että yksiköillä olisi riittävät resurssit uusien tehtävien toteuttamiseen. Toinen malli on ns. paikallisesti koordinoitu malli, jossa LASTA-seulontaa toteutettaisiin paikallisesti ja Barnahus-yksiköt keskittyisivät tarjoamaan erikoisasiantuntijapalveluita. Tämä malli edellyttäisi, että LASTA-seula säädettäisiin jonkin paikallisen viranomaisen lakisääteiseksi tehtäväksi, jolloin tulisi myös päättää LASTA-koordinaattoreiden sijoituspaikka. Huomioitava olisi, että LASTA-koordinaation todettiin nykyisissä piloteissa toimivan vain, jos siihen on korvamerkitty resursseja. Malli edellyttää myös lainsäädännön muuttamista niin, että kaikille LASTA-koordinaatioon osallistuville viranomaisille säädettäisiin oikeus käsitellä tarvittavia henkilötietoja. **Kummankin mallin toteuttaminen vaatii siis sekä lainsäädäntömuutoksia että lisäresursseja. Lisäksi kummankin mallin toteutuksen edellytyksenä on viranomaisten nykyistä laajempi oikeus saada ja luovuttaa henkilötietoja. Kumman hyvänsä mallin toteuttaminen edellyttää siis periaatteellista punnintaa lapsen tuen tarpeen ja yksityisyyden suojan välillä.**

5.2. Muita huomioon otettavia uudistuksia

Parhailaan on käynnissä useita uudistuksia, jotka on otettava huomioon Barnahus-palveluiden kehittämisessä. Näitä ovat muun muassa hyvinvointialueiden perustaminen, luvussa 2.1 käsitelty lainvalmistelu liittyen sosiaalihuollon asiakastietojen ja potilastietojen käsittelyyn sekä toukokuussa 2022 terveys- ja sosiaaliministeriön julkistama lastensuojelulain kokonaisuudistuksen käynnistyminen⁷⁴. Lastensuojelulain kokonaisuudistus voisi olla tilaisuus kehittää erityisesti ns. paikallisesti koordinoitua mallia.

Lisäksi oikeusministeriön hiljattain julkaisemassa raportissa ehdotetaan toimia rikosprosessin tehostamiseksi⁷⁵. Esetettyjen muutosten toimeenpano voisi toimia katalyyttinä myös Barnahus-palvelujen uudistamiseen. Raportissa esitetään, että lapsiin kohdistuvat väkivaltarikokset olisi tutkittava ja syyttämispäätös tehtävä kiireellisesti. **Tämän selvityksen tehtävänantoon kuului selvittää sitä, löytyykö lainsäädännöstä tai toimintaohjelmista perustetta lapsirikostutkinnan aikarajoille. Selvityksen aikana on siis tehty konkreettinen muutosehdotus tähän liittyen, vaikka esitys onkin lapsirikostutkinnan kiireelliseksi säätäminen, ei tarkan aikarajan asettaminen tutkinnalle.** Säätelyratkaisua perustellaan raportissa sillä, että kaikkia tarpeellisia tutkintatoimia ja niiden vaatimaa aikaa on usein vaikea ennakoida, etenkin, koska lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnassa tarvitaan yleensä

⁷⁴ <https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/lastensuojelun-kokonaisuudistuksen-tavoitteena-on-turvata-lasten-hyvinvointi-ja-kehitys>

⁷⁵ OM 14:2022, s. 37

erilaisia ulkoisia tutkimuksia ja lausuntoja, ja niiden vaikutus tutkinnan kestoon ei ole esitutkintaviranomaisten määrättävissä.⁷⁶

Vastaavia argumentteja esitettiin myös hiljattain julkaistussa tutkimusraportissa, jossa käsiteltiin lasten seksuaalista hyväksikäyttöä koskevien tapausten käsittelyaikoja. Tutkimuksessa haastateltiin lapsirikostutkintaan osallistuvia ammattihenkilöitä ja kysyttiin heidän mielipidettään aikarajoista. Useimmat vastaajista eivät olleet pakollisten aikarajojen kannalla, eivät ainakaan, jollei aikarajojen asettaminen johtaisi merkittäviin lisäresursseihin. Tutkimusraportissa arvioitiin, että lakisääteinen määräaika saattaisi jopa vaikuttaa haitallisesti tutkintaan, koska se kasvattaisi tutkijoihin kohdistuvaa painetta ja voisi jopa lisätä henkilöstön vaihtuvuutta. Vaihtuvuus puolestaan on todettu yhdeksi lapsirikostutkinnan kestoa tällä hetkellä pidentäväksi tekijäksi.⁷⁷ Toisaalta lakisääteinen määräaika tutkinnan kestolle voisi lisätä painetta huolehtia siitä, että käytettävissä on riittävästi resursseja määräajan saavuttamiseen. Joka tapauksessa on toivottavaa, että ehdotus säättää lailla vähintään kiireellisyys edellytyksestä etenee. Jos ehdotus etenee, vaatimus kiireellisyydestä voi lisätä painetta Barnahus-yksiköitä kohtaan. Toisaalta vaarana voi olla, että kiireellisyys vaatimus vähentää Barnahus-yksiköihin ohjattujen tapausten määrää, koska jo nyt resurssien ja ajan puute mainittiin syinä olla ohjaamatta tapauksia Barnahus-yksiköihin.

Lopuksi voidaan vielä todeta, että Barnahus-hankkeen tilaama Suunnitelma lapsen edunvalvonnan kehittämisestä valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa sisältää lukuisia ehdotuksia edunvalvonnan kehittämiseksi, jotka vaikuttavat osaltaan lapsirikostutkinnan ja Barnahus-palveluiden toteutumiseen. Edellä mainitussa oikeusministeriön raportissa ehdotetaan myös esitutkintalain edunvalvojan määräämistä koskevan 4 luvun 8 §:n selkiyttämistä ja esitetään, että edunvalvojaa tulisi hakea määrätyissä tilanteissa myös lapsitodistajille, mikä olisi tervetullut uudistus.⁷⁸

5.3. Malli 1: Keskitetty malli

Barnahus-yksiköiden toiminta on kehittynyt merkittävästi järjestämislain voimaantulon jälkeen, mm. koska eri hankkeissa, kuten nykyisessä Barnahus-hankkeessa, on kehitetty ja testattu ennakkoluulottomasti erilaisia käytäntöjä, joilla väkivaltaa kohdanneita lapsia voidaan tukea paremmin. Tässä selvityksessä näistä käytännöistä on käsitelty erityisesti LASTA-mallia, jonka on käytännössä todettu edistävän viranomaisten välistä koordinoitua sekä lapsen edun mukaista päätöksentekoa. Barnahus-yksiköiden toimenkuva on laajentunut sisältämään LASTA-seulonnan lisäksi erilaisia monialaisen koordinaation muotoja ja myös terapeuttisen tuen kehittäminen ja tarjoaminen on

⁷⁶ OM 14:2022

⁷⁷ TEAS 3:2021, s. 97

⁷⁸ OM 14:2022, s. 122–123

lisääntynyt. Samaan aikaan myös toimintaympäristö on kehittynyt monella tavalla; lapsiin kohdistuvien rikosten kirjo on laajentunut, yleinen hyväksikäyttöön puuttumiseen liittyvä lainsäädäntö on kehittynyt ja poliisin valmius tutkia lapsiin kohdistuvia rikoksia on parantunut. Sosiaali- ja terveydenhuoltosektorin rakenteet ovat muuttuneet useaan otteeseen ja potilas- ja muiden henkilötietojen käsittelyn periaatteet ja -järjestelmät ovat muuttuneet, ja muutokset jatkuvat lähivuosina. Siksi nyt olisikin hyvä hetki uudistaa järjestämislaki ja päivittää Barnahus-yksiköiden tavoitteet ja tehtävät.

Uusi erillislaki

Keskitetyn mallin lähtökohta olisi järjestämislain uudistaminen laajemmaksi ”Barnahus-laiksi”, jossa määriteltäisiin selkeästi lapsen kohdistuneiden hyväksikäyttötapauksen käsittelyyn osallistuvien tahojen roolit ja vastuut sekä yhteiset toimintatavat. Uudessa laissa voitaisiin säätää Barnahus-yksiköiden nykyistä toimintaympäristöä vastaavista tehtävistä, asiantuntijapalveluiden koordinoinnista valtakunnallisesti tasolla ja viranomaisyhteistyön rakenteista. Erillinen laki selventäisi eri toimijoiden rooleja ja kuvaisi koko epäilyjen selvitysprosessin nykyistä selkeämmin. Tällä hetkellä lasten hyväksikäyttöepäilyjen selvittämiseen sovellettava lainsäädäntö on hajallaan eri toimialoja koskevissa laeissa (katso luvun 1 kuva sekä lainsäädäntömatriisin 37 lakia) eikä yhteistyöhön tai koordinaatioon velvoittavaa lainsäädäntöä ole. Erillisen ”Barnahus-lain” säätäminen parantaisi palvelujen yhdenmukaista saatavuutta, kun kaikki tapaukset käsiteltäisiin yhden kokonaisuuden kuvaavan ja perustoimintaperiaatteet määrittelevän lain perusteella. Järjestämislain säätämistä perusteltiin alun perinkin sillä, että palveluita tulisi tarjota yhdenvertaisesti kaikille lapsiuhreille. Lainsäädännön uudistamista puoltaa se, että nykytilanteessa lapset eivät saa yhdenvertaisesti palveluita, koska uusia toimintamalleja on kehitetty, mutta niitä ei ole otettu käyttöön valtakunnallisesti, kuten säätämällä niistä lailla. Myös muualla Euroopassa aiheeseen liittyvät käytännöt ja lainsäädäntö ovat kehittyneet, ja mm. Sloveniassa ja Tanskassa on säädetty erilliset Barnahus-lait toimintaa ohjaamaan.

Yksiköiden organisatorinen asema

Uudessa laissa voitaisiin ensinnäkin määritellä Barnahus-yksiköt selkeämmin. Määritelmä voisi perustua nykyiseen rakenteeseen ja yksiköiden asemaan osana yliopistosairaaloita. Yksiköihin on kertynyt erikoisasiantuntemusta, joka on kansainvälisestikin korkeatasoista. Tämä on todennäköisesti ainakin osaksi sen ansiota, että yksiköt toimivat tiiviissä yhteistyössä yliopistosairaaloiden ja yliopistojen kanssa. Yksiköiden olemassa oleva erikoisasiantuntemus on siis tärkeää ottaa huomioon lainsäädäntöä uudistettaessa ml. yksiköiden tarjoamia palveluita määriteltäessä. Organisatorisesti yksiköt voisivat kuitenkin toimia jonkin muunkin tahon kuin yliopistosairaaloiden yhteydessä tai olla erillisiä itsenäisiä yksiköitä, joissa

hyväksikäytön kohteeksi joutuneet lapset saisivat palveluita saman katon alta. Yksiköt voisivat toimia esimerkiksi poliisilaitosten yhteydessä (jota on aikaisemminkin lainsäädäntöä uudistettaessa ehdotettu) tai hyvinvointialueiden yhteydessä. Koska sote-uudistuksen yhteydessä perustetaan lukuisia uusia yksiköitä ja kehitetään toimintamalleja, Barnahus-yksiköille voisi löytyä tämän kehityksen yhteydessä luontevia sijoituspaikkoja. **Yksiköiden asemasta ja sijoittumisesta päätettäessä on lähtökohtana pidettävä yksiköiden asiantuntemuksen hyödyntämistä ja asiantuntijuuden kehittymismahdollisuuksien turvaamista ja toisaalta huomioitava se, millainen rakenne palvelee parhaiten rikosprosessia ja lapsen etua.**

Tässä yhteydessä voidaan pohtia myös sitä, kenellä olisi parhaat mahdollisuudet tulosohjata yksiköiden työtä. Nykyisin jokainen yksikkö kuuluu hallinnollisesti johonkin yliopistosairaalaan ja yliopistollisen sairaanhoitopiirin hallinto ohjaa yksikön toimintaa. Toisaalta AVI-sopimukset ohjaavat yksiköiden toimintaa ja rahoitusta. Haastattelujen perusteella aluehallintovirastot eivät ole kuitenkaan pyrkineet ohjaamaan yksiköiden substanssitoimintaa, vaan AVI:en rooli on ollut maksatuksien käsittely järjestämislaissa säädetyllä tavalla. Terveys- ja sosiaaliministeriö voi ohjata yksiköiden työtä virallisilla ohjeilla (tällainen ohje annettiin järjestämislain säätämisen aikaan vuonna 2009). Jos yksiköiden toimenkuvaa merkittävästi laajennettaisiin jäljempänä kuvatulla tavalla, olisi myös pohdittava, onko yksikön tuotosten (eli tehtyjen tutkimusten) määrä enää käyttökelpoinen peruste toiminnan ohjaukselle ja rahoitukselle. Terveys- ja sosiaaliministeriö tai THL (joka vastaa mm. turvatalojen rahoituksesta) voisi ohjata rahoitusta ja sillä tuotettavaa toimintaa. Suora tulosohjaus ministeriön tai THL:n alaisuudessa voisi edistää valtakunnallisesti yhdenmukaista ohjausta, eli sitä että kaikki yksiköt tuottaisivat samanlaisia palveluita yhtenäisillä standardeilla.

Yksiköiden tehtävät

Keskitettyssä mallissa ajatuksena on, että **Barnahus-yksiköiden tehtäviksi säädettäisiin erityisosaamista vaativat asiantuntijatehtävät laajemmin kuin tällä hetkellä.** Se mitä näihin tehtäviin tarkkaan ottaen kuuluisi vaatii lisäpohdintaa. Erityisesti asiaan perehtyneiden ammattilaisten näkemysten kuulemista siitä, mitkä tehtävät tulisi sisällyttää yksiköiden toimenkuvaan. Tehtäviä olisivat ainakin kuten nytkin lapsiuhrien tutkimukset ja haastattelut. Pohtia tulisi myös sitä, pitäisikö kaikilla alle 16-vuotiailla, jopa alle 18-vuotiailla, lapsiuhreilla olla mahdollisuus saada Barnahus-yksiköiden palveluja. Kuten luvussa 3 kävi ilmi, tällä hetkellä palveluita saavat lähinnä hyvin nuoret lapset. Nykyään yksiköissä ei voida myöskään kuulla lapsitodistajia (esimerkiksi perheväkivaltaa todistaneet lapset) eikä rikoksesta epäiltyjä lapsia, eivätkä he voi saada yksiköiltä muitakaan palveluita. Nämä lapset voivat olla

yhtä traumatisoituneita tai vaarassa traumatisoitua kuin hyväksikäytön kohteeksi joutuneet lapset ja heidän kuulemisensa voi olla yhtä haasteellista, joten heidän ottamisensa yksiköiden toiminnan piiriin voisi olla perusteltua. Lisäksi uusi Barnahus-laki voisi sisältää kuvauksen yksiköiden toiminnassa tarvittavista eri osaamisalueista. Kuten luvussa 3.2 todettiin, esimerkiksi lasten hyväksikäyttö on ilmiönä laajentunut ja esimerkiksi verkossa tapahtuva hyväksikäyttö on lisääntynyt räjähdysmäisesti. Tätä kehitystä olisi pohdittava yksiköiden tulevan asiantuntemuksen tarpeen osalta. Lisäksi tehtäviä voisivat olla LASTA-seulan toteuttaminen, työnohjaus ja konsultoivat asiantuntijapalvelut muille viranomaisille, lapsille ja perheille tarjottava kriisituki ja/tai terapeutiseen hoitoon johtavien hoitopolkujen koordinointi ja kehittäminen.

LASTA-seulonnan mahdollinen toteutus yksiköissä

Eniten keskustelua aiheuttanee kysymys siitä, tulisiko LASTA-seula sisällyttää yksiköiden tehtäviin. Tämä malli perustuu lähtökohtaisesti sille ajatukselle, että LASTA-seula toteutettaisiin yksiköissä tai niiden yhteydessä, koska tällä tavoin voitaisiin varmistaa LASTA-seulan yhdenmukainen käyttö valtakunnallisesti. Lisäksi voitaisiin lainsäädännöllisesti hyödyntää yksiköiden jo olemassa oleva laajaa tietojensaantioikeutta. On huomattava, että LASTA-seulan vaikutuksista ei toistaiseksi ole empiiristä tutkimusnäyttöä. Siksi jäljempänä käsiteltäviä kysymyksiä ei voida ratkaista, ennen kuin vaikuttavuudesta on saatu tutkimusnäyttöä, ja ne voidaan huomioida LASTA-mallin roolista päätettäessä.

LASTA-koordinaattorin asema ja sen kytkeytyminen yksiköihin olisi kuvattava laissa, jotta tehtävään sisältyvä laaja oikeus käsitellä arkaluonteisia henkilötietoja olisi selkeästi määritelty. Lisäksi tehtävänkuvan määrittely laissa takaisi sen, että LASTA-seulaa toteutettaisiin samalla tavalla ympäri maata. Objektiiivisuuden varmistamiseksi olisi huolehdittava, että LASTA-koordinaattoreina toimivat henkilöt eivät ole samoja kuin lasta mahdollisesti kuulevat henkilöt. LASTA-koordinaattoreiden asema yksiköissä voisi perustua Vaasan ja Porin pilottien hyviin kokemuksiin eli siihen, että paikallisesti toimivat koordinaattorit ovat rakenteellisesti yhteydessä asiantuntijayksikköön. Yksi mahdollinen ratkaisu olisi siten se, että kunkin yksikön LASTA-koordinaattori sijoittuisi paikallisella/alueellisella tasolla, eräänlaisena satelliittina, jonkun sopivan viranomaisen yhteyteen joko sopimusjärjestelyllä (jos halutaan joustavuutta) tai suoraan lain tasolla määriteltynä osana tätä viranomaista. Paikallisesti sijoitettu Barnahus-yksikön LASTA-koordinaattori pystyisi rakentamaan paikallisia yhteistyöverkostoja samalla kun hänellä olisi suora yhteys Barnahus-yksikön erityisosaamiseen. Tällä järjestelyllä voitaisiin siis varmistaa LASTA-seulan yhdenmukaisempi käyttö eri puolilla maata, mutta toisaalta edistää myös paikallisen asiantuntemuksen kehittymistä.

Yksi ratkaistava kysymys on, ohjattaisiinko kaikki epäillyt tapaukset LASTA-seulaan. Pitäisikö seulaan siis tehdä esitutinnan itsestään selvä osa, eli kaikki lapsen hyväksikäyttöä koskevat rikosepäilyt seulottaisiin automaattisesti vai pitäisikö tapauksen ohjaaminen seulaan jättää tutkinnanjohtajan harkintaan ja yhdenmukaista seulomista edistää esimerkiksi ohjeistuksella ja lasten hyväksikäyttöilmiötä koskevalla koulutuksella. Kysymystä voidaan pohtia monesta näkökulmasta. Onko ensinnäkin mahdollista määritellä etukäteen, missä tapauksissa seulonnan on hyötyä, eli päättää seulontakriteereistä. Toinen kysymys on, riittävätkö resurssit kaikkien tapausten seulontaan. Kolmas pohdinnan aihe on, että jos kaikki tapaukset seulottaisiin, ajautuisiko rikosprosessin kannalta keskeinen päätöksenteko liian kauas esitutkintaviranomaisista. Esitutkintaviranomainen on joka tapauksessa vastuussa sen varmistamisesta, että rikossyytökset käsitellään läpinäkyvässä ja puolueettomassa prosessissa.

Jos seulontaa ohjaamiselle kehitettäisiin kriteerit, mitä nämä kriteerit voisivat olla? Voisivatko ne perustua lapsen ikään, kunkin lapsen yksilöllisiä riski- ja resilienssitekijöitä koskeviin indikaattoreihin, epäiltyyn rikostyyppiin, edellä mainittujen tekijöiden yhdistelmään vai johonkin aivan muuhun? Onko edes mahdollista kehittää seulaan ohjaamisen kriteereitä, kun seulan idea on nimenomaan tunnistaa tiettyjä tekijöitä lapselle sopivimman palvelupolun selvittämiseksi. Lisäksi kriteerien soveltaminen tapauksiin vaatisi resursseja ja osaamista tällaiseen alkukarsintaan.

Kaikkien tapausten seulontaan tarvittavien resurssien arvioinnissa voidaan hyödyntää pilottien kokemuksia. Joensuussa kaikki ilmoitetut epäilyt ohjataan lähtökohtaisesti LASTA-seulaan, ja seulonnan hoitaa työpari osana muita tehtäviään. Turussa taas arvioitiin, että nykyisen toimintamallin mukaisen seulonnan toteuttamiseen koko TYKSin yliopistosairaala-alueella tarvittaisiin neljä LASTA-koordinaattoria. Jos ajatellaan toiminnan skaalaamista koko maahan, seulontaan tarvittavat resurssit eivät pilottien perusteella vaikuta kohtuuttomilta ottaen huomioon seulan mahdolliset hyödyt sekä viranomaisille että asianosaisille lapsille. Vastaavia resurssiarvioita voitaisiin tehdä muillakin alueilla ilmoitettujen epäilyjen määrän ja nykyisten LASTA-koordinaattoreiden seulontaan käyttämän työajan pohjalta.

Pohdittavaksi tulevat myös seuraavat kysymykset; Jos kaikki tapaukset lähtökohtaisesti seulottaisiin, pitäisikö velvollisuus ohjata tapaukset seulaan lisätä esitutkintalakiin vai riittäisikö virallinen ohjeistus? Entä voitaisiinko seulaan lähettäminen toteuttaa nykyistä virka-apupyyntöä kevyemmällä toimintamallilla, kuten laissa määritellyllä yhteistyörakenteella. Entä muut Barnahus-yksiköiden tuottamat palvelut, kuten

tutkimukset, lasten kuuleminen, mahdollinen työnohjaus ja konsultaatiot: tulisiko niiden olla saatavilla vain virka-apupyynnön kautta vai joustavammin?

Yksi vaihtoehto olisi kehittää lapsirikostutkintaan erikoistuneiden poliisien yksiköiden (erikoistumiskehitystä mahdollisesti vahvistaa oikeusministeriön ehdotus, jonka mukaan lapsirikostutkinnassa tutkinnanjohtajankin tulisi olla erikoistunut⁷⁹), ja Barnahus-yksiköiden yhteistyötä rakenteellisemmaksi, jolloin poliisi voisi pyytää Barnahus-yksiköiltä LASTA-seulontoja sekä muuta konsultaatiota matalalla kynnyksellä ilman byrokraattista ja aikaa vievää virka-apupyynnöprosessia. Yksi yhteistyön rakenteellinen muoto voisi myös olla Barnahus-asiantuntijoiden sijoittaminen entistä useammin suoraan poliisiasemille määrääjoiksi tai kiertävällä menettelyllä. Turussa tämäntyyppinen kokeilu vaikuttaa selkiyttäneen Barnahus-yksikköön tutkimusta varten ohjattavien tapausten tunnistamista. Joskin jos yhteistyö olisi entistä tiiviimpää näiden toimijoiden välillä, ja esim. kuvattu uudessa erillislaissa, myös lastensuojelun rooli seulonnassa ja muussa yhteistoiminnassa olisi varmistettava. Jo tällä hetkellä joidenkin haastateltavien mukaan lastensuojelu tuntui jäävän ulkopuoliseksi poliisin ja Barnahusin välisessä yhteistyössä. Näin ei saisi olla, koska lastensuojelulla on lakisääteinen velvollisuus varmistaa lapsen suojelu ja hyvinvointi ja näin ollen tärkeä rooli tehtävässä yhteistyössä.

Viranomaisyhteistyö

Barnahus-yksiköiden tehtävien säätelyn lisäksi **tärkeä osa mallia olisi säädellä viranomaisyhteistyö lakisääteiseksi velvollisuudeksi, jonka nojalla viranomaisten olisi koordinoitava epäiltyyn lapsen hyväksikäyttötapaukseen liittyviä toimia.** Yksi säätelyratkaisu olisi lisätä lakiin säännös monialaisesta asiantuntijaryhmästä, jonka tehtävänä olisi kerätä ja vaihtaa tietoa LASTA-seulontamallin mukaisesti sekä päättää toteutettavista toimista ja koordinoida eri viranomaisten toimia koko prosessin ajan.

Asiantuntijaryhmän rakenne ja toiminta voisi ottaa mallia oppilas- ja opiskelijahuoltolaista, jossa kuvataan varsin seikkaperäisesti monialaisen yhteistyön rakenne. Lisäksi säätelyssä voisi huomioida eräitä sosiaalihoitolain 41 §:n ratkaisuja. Kyseisessä lainkohdassa säädetään pakolliseksi velvollisuudeksi huolehtia monialaisesta asiantuntemuksesta asiakkaan tilanteen arvioinnissa sekä velvoitetaan ammattihenkilöt osallistumaan pyydettyä tällaiseen tarpeiden arviointiin ja asiakassuunnitelman laatimiseen. Lain 41 §:ssä säädetään myös, että sosiaalihoiton palvelut ja muut palvelut on suunniteltava niin, että ne muodostavat asiakkaan edun mukaisen kokonaisuuden. Tällainen velvoite olisi myös erittäin hyödyllinen lapsiin kohdistuneiden hyväksikäyttöpäilyjen käsittelyssä. Asiantuntijaryhmällä olisi yleensä tarve käsitellä tapaus ilman lapsen ja/tai huoltajan suostumusta. Tällainen ilman

⁷⁹ OM 14:2022, s. 121

asiakkaan nimenomaista suostumusta tehtävä monialainen yhteistyö on mahdollista ainakin ihmiskaupan uhrin tuki- ja suojelutoimien tarvetta arvioitaessa asiantuntijaryhmässä (tätä käsiteltiin luvussa 2.6.)

Haastatteluissa todettiin, että jos asiantuntijaryhmän nimeämisestä tehtäisiin lakisääteinen velvollisuus, myös asiantuntijaryhmän kokoonpano tulisi määritelty laissa. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa ei säädetä asiantuntijaryhmän kokoonpanosta, mutta hallituksen esityksessä mainitaan ammattihenkilöt, joita ryhmään todennäköisesti nimetään. Lisäksi ko. asiantuntijaryhmällä on laissa annettu mahdollisuus konsultoida muita ammattilaisia. Tällainen ratkaisu on tietysti joustavampi kuin lain tasolla ryhmän kokoonpanosta säättäminen. Sosiaalihuoltolain 41 §:ssä edellytetään monialaisia konsultaatioita, mutta ei määritellä, keitä ammattihenkilöitä niissä tulisi kuulla. Ihmiskaupan uhrien auttamismenettelyn osalta asiantuntijaryhmän kokoonpano määritellään laissa. Haastatteluissa todettiin, että lakisääteinen velvollisuus osallistua ryhmän toimintaan olisi avaintekijä ryhmän toimivuudelle eli ryhmän kokoonpanosta säättäminen lailla ei riittäisi, vaan laissa olisi säädettävä myös kullekin viranomaiselle velvollisuudesta osallistua ryhmän toimintaan.

Lisäksi tulisi pohtia, kuinka yksityiskohtaisesti ryhmän toiminnasta olisi säädeltävä (esimerkiksi oikeus saada henkilötietoja, ryhmän roolit ja tehtävät, koollekutsuja, jne.). Ainakin ryhmän oikeudesta tiedonsaantiin olisi säädettävä lailla, jotta voidaan varmistaa oikeus salassapidettävien tietojen vaihtamiseen. Tämä voitaisiin toteuttaa vastaavalla järjestelyllä kuin oppilas- ja opiskelijahuoltolain 20 §:ssä. Siinä todetaan, että kun monialaisessa asiantuntijaryhmässä selvitetään yksittäisen opiskelijan tuen tarvetta, tai kun sen jäsenet toteuttavat jo sovittuja tukitoimia, asiantuntijaryhmän vastuuhenkilön on kirjattava ryhmän toimintatavoitteiden kannalta välttämättömät tiedot opiskeluhuoltokertomukseen (erillinen asiakirja tätä tarkoitusta varten). Myös muut asiantuntijaryhmän jäsenet voivat tehdä kirjauksia kertomukseen salassapitovelvoitteiden estämättä. Opiskeluhuoltokertomuksen käyttöönotto on mahdollistanut tiedon jakamisen asianomaisten eri alojen ammattihenkilöiden välillä. Tiedon jakaminen monialaisen ryhmän jäsenten välillä ei ole mahdollista ilman tällaista nimenomaista säännöstä. Vastaavanlainen järjestely voisi toimia myös lasten hyväksikäyttöepäilyjä selvittävän monialaisen asiantuntijaryhmän työssä. Asiantuntijaryhmän päätösten kirjaaminen voisi olla eräänlainen jatkumo LASTA-lomakkeelle. Yksi vaihtoehto voisi olla, että LASTA-koordinaattorit toimisivat asiantuntijaryhmässä ns. vastuuhenkilöinä, jonka velvollisuuksiin kuuluisi mm. kirjata tehdyt päätökset. Moniammatillisten kertomuksien säilyttämisestä tulisi säädellä erikseen.

Kirjaaminen ja asiakirjahallinto

Barnahus-yksiköiden kirjaamiseen ja asiakirjahallintoon liittyvät nykyiset säädökset ja käytännöt, kuten missä LASTA-seulaa varten kerätyt tiedot säilytetään ja mihin nykyisten LASTA-koordinointipalaverien päätökset kirjataan, ovat epäselviä ja vaatisivat joka tapauksessa päivitystä. Tällä hetkellä LASTA-lomake on useimmissa tapauksissa katsottu esitutkinta-asiakirjaksi, koska tiedot kerätään poliisin pyynnöstä. Jos LASTA-seulasta tulisi yksi Barnahus-yksiköiden perustehtävistä, voitaisiin ajatella, että LASTA-seulaa varten kerätyt tiedot kirjattaisiin yksiköissä, kuten yllä kuvataan, ja poliisi (tai koko moniammatillinen ryhmä) saisi yhteenvedoanalyysin tapauksen kannalta tarpeellisista tiedoista. Tämä olisi perusteltua siksi, että kaikki seulaa varten kerätyt tiedot eivät välttämättä ole tutkinnan kannalta merkityksellisiä. Edellä esitetty käytäntö vähentäisi käsiteltävien henkilötietojen määrää, mikä on henkilötietojen käsittelyä koskevien periaatteiden mukaista. Lisäksi tiedot on suodatettava tapauksen kannalta merkityksellisten tietojen löytämiseksi, ja tiedot on ”käännettävä” esimerkiksi lääketieteen kielestä, mikä voitaisiin tehdä yhteenvedoanalyysinä. Vasta-argumenttina tällaiselle yhteenvedoanalyysille on mm. se, että kerätyt tiedot voivat olla merkityksellisiä myös syyttäjälle. On pohdittava, kerätäänkö tiedot ainoastaan esitutkintaa varten vai myös syyttäjälle käytettäväksi todisteina oikeudenkäynnissä. Analyysiä varten haastatellut lastensuojelun ammattihenkilöt mainitsivat myös LASTA-lomakkeen sisältävän tietoja, joista olisi hyötyä lakisääteisessä lastensuojelun tarpeen arvioinnissa. Jos kerätyistä tiedoista ja asiantuntijaryhmän päätöksistä kirjattaisiin yhteenvedo yhteiseen ”LASTA-kertomukseen”, tiedot olisivat myös lastensuojelun käytettävissä. Näiden tietojen käytöstä muihin tarkoituksiin olisi tietysti säädettävä erikseen lailla.

Yhteenvedo

Keskitetyn ”Barnahus-lakiin” perustuvan mallin eduista voidaan yhteenvedona todeta, että se selkiyttäisi eri toimijoiden rooleja, ja kuvaisi koko selvitysprosessin nykyistä selkeämmin. Lisäksi on käynyt selväksi, että viranomaisten välisestä koordinointirakenteesta olisi säädettävä lailla, jotta voidaan varmistaa yhteistoiminta ja koordinointi lasten hyväksikäyttötapauksien selvittämisessä. Jos lakisääteistä asiantuntijaryhmää pidetään liian raskaana ratkaisuna koordinaatiolle, etenkin ottaen huomioon poliisin, syyttäjän ja lastensuojelun hyvin rajalliset resurssit, toinen mahdollinen ratkaisu voisi olla säätää lailla tai ohjata ohjeistuksella koordinaatiosta ja/tai viranomaisten välisestä tiedottamisvelvoitteesta prosessin eri vaiheissa.

Erillinen Barnahus-laki ei ole myöskään ainoa vaihtoehto säädellä lakisääteisestä yhteistyövelvollisuudesta, vaan velvoite voitaisiin yhtä lailla lisätä nykyiseen lainsäädäntöön, kuten mallissa 2 esitetäänkin. Erillisen ”Barnahus-laki” voisi kuitenkin edistää paremmin palvelujen yhdenmukaista saatavuutta, kun kaikki tapaukset

käsiteltäisiin kokonaisuuden kuvaavan ja perustoimintaperiaatteet määrittelevän lain perusteella. Mallin suurin haaste on se, pystyisivätkö yksiköt käytännössä seulomaan kaikki (ja kaikenikäisten) lasten hyväksikäyttöepäilyt, mikä olisi paras ratkaisu tapausten yhdenmukaisen käsittelyn kannalta. Ennen tämän vaihtoehdon hylkäämistä resurssipulaan vedoten olisikin tehtävä ainakin realistiset laskelmat siitä, miten monta LASTA-koordinaattoria yksiköissä tarvittaisiin seulomaan kaikki epäillyt. Jos meneillään olevassa TEAS-tutkimuksessa LASTA-seulan vaikuttavuus osoittautuu merkittäväksi sekä rikosprosessin tehokkuuden että lasten hyvinvoinnin kannalta, olisi järkevää investoida resursseja kaikkien tapausten seulontaan.

Tämä malli tukeutuu vahvasti Barnahus-yksiköiden tarjoamaan erikoisasiantuntemukseen ja vahvistaa entisestään niiden roolia osaamiskeskuksina. Keskittämisen haittapuolena on se, että paikallistason verkostoitumisen ja yhteistoiminnan hyödyt menetettäisiin, ainakin osittain. Tämän riskin vähentämiseksi esitettiin yhtenä vaihtoehtona LASTA-koordinaattoreiden sijoittamista paikallisesti Barnahus-yksiköiden ns. satelliitteina. Koordinaattorin paikallinen sijoittaminen merkitsisi joustavaa vastaamista paikallisiin tarpeisiin yksiköiden ohjauksen ja asiantuntemuksen alaisena. Jotta myös ”satelliittien” toiminnan yhdenmukaisuus voitaisiin varmistaa, LASTA-koordinaattoreiden työtä tulisi jollain tavoin johtaa ja/tai ohjata valtakunnallisesti. Tämä voi tapahtua säätämällä lain tasolla tai eritasoisella ohjeistuksella. Lopuksi voidaan todeta, että etäyhteyksien käyttömahdollisuus tarjoaa monia lisämahdollisuuksia yksiköiden asiantuntemuksen jakamiseen, ja tätä puolta tulisikin kehittää tulevaisuudessa lisää.

5.4. Malli 2: Paikallisesti koordinoitu malli

Tämä malli on saanut vaikutteita Joensuun mallista, jossa LASTA-seulaa ja koordinaatiota toteutetaan paikallisesti lastensuojelun, poliisin ja terveydenhuollon kesken sovitulla menettelyllä, johon sisältyy myös tarvittaessa tapausten ohjaaminen Barnahus-yksikköön. **Malli 2 perustuu hajauttamiseen: tietyille peruspalvelujen ammattihenkilöille annettaisiin paikallisesti tehtäväksi LASTA-seulonta ja sen jälkeinen koordinointi.** Erikoisasiantuntemus säilyisi Barnahus-yksiköissä, ja myös tässä mallissa yksiköiden tehtäviä voitaisiin haluttaessa laajentaa kattamaan esimerkiksi työnohjaus tai hoitopolkujen kehittäminen. Barnahus-yksiköihin ohjaamisen kriteereitä ja toimintatapaa koskeva pohdinta on relevantti myös tämän mallin osalta. Samoin yllä käyty keskustelu siitä, ohjataanko kaikki vai vain osa tapauksista LASTA-seulaan.

Tässä mallissa suurin kysymysmerkki on LASTA-koordinaattorin sijoittuminen. Sijoittamista harkitessa on otettava huomioon käytettävissä oleva resurssit, eri viranomaisten prioriteetit sekä pohdittava, millä viranomaisella olisi parhaat mahdollisuudet koordinoita monialaista toimintaa ja millaisia mallin skaalautuvuuteen

vaikuttavia valtakunnallisia organisaatorakenteita eri viranomaisilla on. LASTA-koordinaattorin sijoituspaikka voisi olla lastensuojelussa tai hyvinvointialueiden yhteyteen kehitettävissä perhekeskuksissa. Sosiaalityöntekijän sijoittaminen poliisiin LASTA-koordinaattoriksi voisi myös olla toimiva malli. Sosiaalityöntekijöiden sijoittamisesta poliisiasemille osaksi Ankkuri-tiimejä on jo laajaa kokemusta. LASTA-koordinaattorin sijoittaminen osaksi terveydenhoitopalveluita on ainakin lainsäädännön muuttamisen näkökulmasta kaikkein haasteellisin vaihtoehto, koska kuten luvussa 2.5 todetaan, monialaista yhteistyötä ei yleensä pidetä terveydenhuollon tehtävänä, mikä heijastuu myös lainsäädäntöön.

Yksi tulossa olevan lastensuojelulain kokonaisuudistuksen tavoitteista on varmistaa lasten suojelutarpeesta huolehtiminen paremmin⁸⁰. Siksi uudistus voisi olla tilaisuus ehdottaa LASTA-mallin liittämistä olennaiseksi osaksi lastensuojelua. Jos tähän ratkaisuun päädyttäisiin, lastensuojelulaissa olisi säädettävä erikseen oikeudesta saada ja jakaa tietoja LASTA-seulaa varten. Kuten luvussa 2.4 todettiin, sosiaalihuollolla on laajat oikeudet saada käyttöönsä salassapidettäviä tietoja ”tarpeen toteamista ja tuen tarjoamista” varten, mutta ei kuitenkaan nimenomaisesti LASTA-seulaa varten. Samoin vaikka sosiaalihuolto saa epäilyssä lapsen hyväksikäyttöpauksessa luovuttaa tietoja poliisille, sillä ei ole oikeutta luovuttaa poliisille sosiaalipalvelujen yhteydessä kertyneitä potilas/terveystietoja. Siksi lakiin pitäisi lisätä oikeus pyytää ja luovuttaa LASTA-seulan yhteydessä kerättyjä tietoja monialaiseen yhteistyöhön. Lisäksi olisi ratkaistava käytännön kysymys sosiaalitoimeen sijoitetun LASTA-koordinaattorin pääsystä terveys- ja potilastietoihin. Tulevaisuudessa tämä saattaisi järjestyä Kantarekisterin kautta, koska se tulee sisältämään sekä sosiaalihuollon tiedot että potilastiedot, ja eri ammattihenkilöiden pääsystä tietoihin tullaan säätämään asetuksella (ks. luku 2.1).

Jotkut haastateltavat totesivat, että jos LASTA-seulonnasta tehtäisiin lastensuojelun lakisääteinen tehtävä, sen pitäisi olla erillinen toiminto korvamerkittyine resursseineen, koska nykyinenkin työtaakka on jo liian suuri. Joensuussakin korostettiin sitä, että malli toimii vain siksi, että LASTA-työhön on erikseen osoitetut resurssit. Tämä on luultavasti suurin malliin liittyvä huolenaihe: osoitettaisiinko LASTA-työhön todellakin resursseja yhdenmukaisesti koko maassa? Toinen haastatteluissa esiin noussut huolenaihe oli se, että jos jokainen kunta käyttäisi LASTA-seulaa hajautetusti, asiantuntemuksen taso voisi jäädä heikoksi ja vaihdella kuntien välillä, erityisesti verrattuna Barnahus-yksiköiden tähän tehtävään tarjoamaan asiantuntemukseen. Vaarana on myös, että LASTA-malli alkaa mukautua paikallisten rakenteiden ja resurssien mukaiseksi. Tähän haasteeseen linkittyy myös peruskysymys siitä, pitäisikö

⁸⁰ <https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/lastensuojelun-kokonaisuudistuksen-tavoitteena-on-turvata-lasten-hyvinvointi-ja-kehitys>

kaikki tapaukset seuloa vai ei. Paikallisen koordinaation mallissa on todennäköisempää, että jos kaikkien tapausten seulonta ei ole pakollista, seulaan otettavat tapaukset valittaisiin eri paikoissa erilaisilla kriteereillä ja kulloinkin käytettävissä olevien resurssien mukaan. Paikallisesti koordinoitu malli edellyttäisi asiantuntemuksen ja verkostojen kehittämistä kaikissa kunnissa, kun taas keskitetyssä mallissa asiantuntemus on jo olemassa ja sitä voitaisiin jakaa ”satelliittien” välityksellä. Tämän mallin heikkoudeksi voi osoittautua myös se, että rikosprosessiin keskeisesti sisältyvä tehtävä joutuu liian kauas rikosprosessista vastaavista viranomaisista.

Samoin kuin mallissa 1 myös mallissa 2 säädettäisiin viranomaisyhteistyön lakisääteiseksi velvollisuudeksi epäillyissä lapsen hyväksikäyttötapauksissa esim. moniammatillisen asiantuntijaryhmän kautta. Käytännönratkaisu voisi olla hyvin pitkälti sama kuin mallissa 1. Suurin ero on se, että säännöksen paikasta lainsäädännössä olisi päätettävä. Lastensuojelulaki olisi yksi mahdollisuus säädellä monialaisesta yhteistyöstä. Jos tähän ratkaisuun päädyttäisiin, olisi pohdittava, riittääkö muihin viranomaisiin kohdistuvan velvollisuuden sisällyttäminen lastensuojelulakiin vai olisiko syytä lisätä viittaus tähän velvollisuuteen myös esimerkiksi esitutkintalakiin. Näin voitaisiin varmistaa, että viranomaiset ovat tietoisia velvollisuudestaan osallistua moniammatilliseen koordinaatioon. Sääntely voitaisiin toteuttaa myös niin päin, että poliisi vastaisi eri viranomaisten toimenpiteiden koordinoinnista esitutkinnan aikana. LASTA-seulassa kerättyjen ja monialaisen asiantuntijaryhmän toiminnan yhteydessä kertyneiden tietojen kirjaamiskysymys on myös ratkaistava tässä mallissa. Yhden vaihtoehdon näiden kysymysten sääntelyyn voisi tarjota uusi lakiehdotus sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä sekä tuleva, tätä lakia täydentämään suunniteltu laki, jossa on suunniteltu säädeltävän selkeämmin tietojen jakamisesta ja kirjaamisesta viranomaisten välisessä yhteistoiminnassa.

Yhteenvetona voidaan todeta, että mallin 2 etuja ovat paikallinen omistajuus ja paikallisten yhteistyöverkostojen kehittäminen. Epäkohdat liittyvät kuitenkin myös paikallisuuteen: keskitetyn asiantuntemuksen ja keskitetyn työskentelytapojen ja ns. laadunvalvonnan puuttumiseen. Tässä mallissa jää ratkaisematta myös kysymys siitä, miten varmistetaan erikoistuneiden hoitopalveluiden tasapuolinen saatavuus. Jokaiselle paikalliselle monialaiselle asiantuntijaryhmälle voitaisiin antaa tehtäväksi tarkastella hoidon tarvetta ja saatavuutta, mutta hyvin todennäköisesti tarjottavat palvelut vaihtelisivat paikasta riippuen toisin kuin mallissa 1, jossa yksiköillä voisi olla kokonaisvaltainen vastuu ainakin hoitopolkujen kehittämisestä.

Tämän mallin vahvuudeksi voisi osoittautua lastensuojelun keskeinen rooli. Parhaassa tapauksessa se varmistaisi, että yhdellä viranomaisella olisi kokonaiskuva lapsen tilanteesta ja että tämä viranomainen seuraisi lapsen tilannetta myös jatkossa

tutkimattajättämispäätöksen tai oikeudenkäynnin jälkeen. Toisaalta mallia voitaisiin kritisoida siitä, että se loittonee liian kauaksi esitutkinnasta tai toisaalta siitä, että lastensuojelun resursseja käytettäisiin tavallaan esitutkinnan tarkoituksiin. Joskin minkä hyvänsä valittavan mallin päätavoite tulisi olla lapsen edun varmistaminen riippumatta eri viranomaisten tai prosessien omista tavoitteista.

Lopuksi tämän mallin käytännön toteutus sekä lainsäädännöllisestä että resurssien jakamisen näkökulmasta on monimutkaisempaa kuin mallin 1 toteuttaminen. Toteutus riippuu enemmän muusta kehityksestä, kuten siitä, miten hyvinvointialueet päättävät tuottaa palveluita ja miten lastensuojelulakiin sekä potilas- ja asiakastietoihin liittyvät lakiuudistukset etenevät. Lisäksi lisäresurssien tarpeen perusteleva saattaisi olla helpompaa kokonaan uuden lain (Barnahus-laki) kuin olemassa olevan lain muuttamisen yhteydessä. On myös otettava huomioon, että lastensuojelun resurssit tulevat eri lähteestä kuin Barnahus-yksiköiden budjetti.

Lopuksi

Selvityksen yhdeksi keskeisimmäksi kysymykseksi nousi se, miten tasapainotetaan keskenään lapsen oikeus väkivallattomaan elämään ja lapsen oikeus yksityisyyteen. Lapsen oikeuksien yleissopimus suojaa näitä molempia oikeuksia. Äkkiä ajatellen tuntuu selvältä, että oikeus fyysiseen ja seksuaaliseen koskemattomuuteen on tärkeämpi kuin oikeus yksityisyyteen. Asia ei kuitenkaan enää ole niin yksinkertainen, kun ajatellaan lapsia ryhmänä. Yksittäisen lapsen oikeus suojaan väkivaltaa vastaan voitaisiin taata antamalla viranomaisille oikeus saada käyttöönsä arkaluonteisia henkilötietoja. Tämä voisi kuitenkin loukata satojen sellaisten lasten yksityisyyden suojaa, joiden tapauksessa epäilyt osoittautuisivatkin vääriksi. Siksi herää kysymys, onko oikeasuhteista antaa viranomaisille oikeus saada käyttöönsä potentiaalisesti laajan joukon henkilötiedot, jotta tietojen avulla saadaan estettyä tai voidaan nostaa syyte jossakin tapauksessa. Mikä lainsäädäntöratkaisu palvelisi parhaiten lapsen etua?

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen peruseriaatteena on lapsen etu, joka on pyrittävä turvaamaan kaikissa lapsia koskevissa päätöksissä. Euroopan neuvoston ministerikomitean hyväksymien lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivojen mukaan lapsen etu on sisällytettävä olennaisesti kaikkiin oikeudenkäyttömenettelyihin.⁸¹ Eri viranomaisilla on erilaisia lakisääteisiä tehtäviä sekä erilaiset menettelyperiaatteet niiden saavuttamiseksi. Siksi eri viranomaiset saattava korostaa eri näkökulmia lapsen edun määrittelyssä. Rikosoikeusjärjestelmässä ajatellaan yleisesti, että lapsen etu toteutuu keräämällä paras mahdollinen

⁸¹ <https://rm.coe.int/16804b2cf3>

todistusaineisto tuomiota varten ja turvaamalla menettelyn oikeudenmukaisuus. Lastensuojelussa puolestaan arvioitaessa lapsen etua rikosprosessissa voidaan kiinnittää enemmän huomiota lapsen jaksamiseen ja siihen, pystytäänkö prosessissa (tai tuomiolla) takaamaan lapsen turvallisuus myös tulevaisuudessa. Mielenterveyden ammattilaisen näkökulmasta lapsen edun varmistamiseen liittyy myös tilanteen ja eri prosessien vaikutus lapsen psyykkiseen hyvinvointiin ja hänen hoidon tarpeeseensa. Lapsen edun mukaisten toimenpiteiden ja päätösten tekeminen on enemmän kuin monimutkainen tehtävä. On myös tärkeää varmistaa, että lapsen oma näkökulma tulee kuulluksi. Tällöin suuri merkitys on edunvalvojalla, jonka asemaa ei ole tässä raportissa käsitelty kovinkaan paljon.

Lapsen oikeuksien yleissopimus velvoittaa valtiot varmistamaan lapsen edun myös lakeja laadittaessa. Suomen lainsäädäntöjärjestelmässä lapsen etu otetaan jossain määrin huomioon. Se esimerkiksi mainitaan nimenomaisesti lastensuojelulaissa ja ulkomaalaislaissa, mutta esimerkiksi esitutkintalaissa ja oikeudenkäymiskaassa lapsen etua ei mainita. Kritiikkiä onkin esitetty siitä, että lapsen etua ei ole olennaisesti otettu huomioon Suomen lainsäädännössä, lainvalmistelussa ja oikeuskäytännössä.⁸² Oikeusministeriö on hiljattain julkaissut Lapsivaikutusten arvioinnin käsikirja lainvalmistelijoille. Käsikirjassa tarkastellaan lapsivaikutusten arviointia säädösvalmistelussa ja korostetaan, että erilaisia säätelyratkaisuja harkittaessa on arvioitava eri vaihtoehtojen vaikutuksia lapsiin. Hallituksen esityksissä tulisi mainita, miten valitun säätelyratkaisun katsotaan olevan lapsen edun mukaista ja millä perusteella, sekä selitettävä, miten lapsen etu asiassa on arvioitu.⁸³ **Lapsen edun tulisi olla lähtökohta kehitettäessä lainsäädäntöä, jonka tarkoituksena on varmistaa lapsiystävälliset, koordinoitut ja kattavat palvelut väkivallan kohteeksi joutuneille lapsille.**

Analyysin laadinnan aikana kävi selväksi, että väkivaltaa kokeneet lapset eivät saa yhdenvertaisesti kaikkea tarvitsemaansa tukea. Tämä johtuu ainakin osittain siitä, että eri viranomaisten toimenpiteitä näissä tilanteissa ei koordinoita. Kuten yksi asiantuntija totesi, **väkivaltaepäily on iso käännekohta lapsen elämässä, ja siksi lainsäädännön, rakenteiden ja asiaa selvittävien ammattilaisten pitäisi toimia mahdollisimman tehokkaasti. Tämä voi toteutua vain, jos lailla on säädetty selkeistä moniviranomaisyhteistyöhön velvoittavista rakenteista ja viranomaisilla on riittävät resurssit yhteistyöhön ja koordinointiin.** Monet haastateltavat totesivat myös, että vaikka parantamisen varaa on, lapsiuhrien tilanne on parantunut merkittävästi viime vuosikymmenien aikana. Tämä on niiden ammattilaisten ansiota, jotka ovat kehittäneet uusia toimintatapoja, ottaneet niitä rohkeasti käyttöön sekä

⁸² Helander, 2018 ja Lapsiasiavaltuutetun kertomus 2022.

⁸³ Iivari & Pollari, s. 31–32

tarvittaessa luoneet omia moniammatillisia verkostoja varmistaakseen lapsen edun toteutumisen. **Aplodit teille!** Monialaisen yhteistyön mahdollisista tulevista lakisääteisistä rakenteista riippumatta on sujuvan yhteistyön varmistamiseksi edelleen parannettava ammattihenkilöiden välistä luottamusta ml. ymmärrystä eri ammattilaisten toiminnan tavoitteista ja heidän työtään ohjaavista peruseriaatteista ja rakenteista.

Lähteet

Council of Europe. [Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice](#), adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 17 November 2010 and explanatory memorandum, Council of Europe, October 2011.

Ellonen, Noora & Rantaeskola, Satu (toim). [Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta](#), Poliisiammattikorkeakoulun oppikirja 24, Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere, 2016.

European Commission. [Communication from the Commission on the EU strategy for a more effective fight against child sexual abuse \(2020\)](#)

Fagerlund, Monica & Toivonen, Virve-Maria. [Rikosprosessin kesto lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa](#), Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja (TEAS) 2021:3.

Heikkilä, Marjukka & Rantaeskola, Satu, [Suunnitelma lapsen edunvalvonnan kehittämisestä valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa](#), Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL, 2022.

Helander, Merike. [Kehittämistarpeita lapsia koskevaan Suomen lainsäädäntöön - Vertailu YK:N lapsen oikeuksien sopimuksen ja kansallinen lainsäädännön yhteensopivuudesta](#), julkaisu ruotsiksi Nordisk Administrativt Tidsskrift 1/2018, s. 5-15, <https://www.djoef-forlag.dk/sites/nat/>

Helenius, Janette & Pihlaja, Minna. [Poliisin näkemyksiä yhteistyöstä lastensuojeluviranomaisten kanssa](#). Opinnäytetyö. Laurea ammattikorkeakoulu. 2017.

Hiilloskivi, Miina & Lilja, Inka. Etäkuuleminen keinona suojella rikoksen uhria, Oikeus 1/2022, s. 141-147. <https://www.edilex.fi/oikeus/100055>

Huittinen, M. [Lapsiin ja nuoriin kohdistuvien väkivaltaepäilyiden tutkiminen lapsen edun mukaisesti](#): Selvitys poliisin ja perhekeskustoiminnan näkökulmasta. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos työpaperi 21/2019.

Iivonen, E. & Pollari, K. Lapsivaikutusten arvioinnin käsikirja lainvalmistelijoille. Valtioneuvoston kanslian julkaisu 2021:5. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-370-8>

Insoll et al. 2022: Risk Factors for Child Sexual Abuse Material Users Contacting Children Online | Journal of Online Trust and Safety (tsjournal.org)

Joki-Erkkilä, Minna & Peltola, Maria, [Lääkärilehti - Lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitely rikosepäilyn selvittely erikoissairaanhoidossa](#), Lääkärilehti, 13.11.2020 46/2020 vsk 75, s. 2450 - 2456

Julin E. [Selvitys Lasten oikeuspsykiatrian yksiköiden toiminnasta - Lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten selvittäminen terveydenhuollossa](#), Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 32/2018.

Kansanen, Leena. Salassa pidettävän tiedon luovuttamisen edellytyksistä viranomaisyhteistyössä – sosiaalihuolto, terveydenhuolto ja poliisi. AMK-opinnäytetyö, Laurea-ammattikorkeakoulu. 2017.

Katila, Jarmo. ”Eikö teillä ollut tätä tietoa?”: salassa pidettävän tiedon vaihtaminen viranomaisyhteistyössä. AMK-opinnäytetyö. Poliisiammattikorkeakoulu. 2019.

Kervinen, Elina ja Ollus, Natalia. Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa Suomessa. HEUNI publication 89. [Report Series № 89: Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa Suomessa | Heuni](#). 2019.

Korpilahti Ulla, Hanna Kettunen, Erika Nuotio, Satu Jokela, Vuokko Maria Nummi, Pirjo Lillsunde (toim.) [Non-Violent Childhoods: Action Plan for the Prevention of Violence against Children 2020–2025](#). Publications of the Ministry of Social Affairs and Health, 2020:34 (Väkivallaton lapsuus toimintaohjelma)

Laajasalo Taina (edit), [Miten toteutuu väkivaltaa kokeneen lapsen psykososiaalinen tuki?](#) Tuki ja hoitomuodot sekä potentiaalisten lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tekijöiden ehkäisevä kuntoutus. THL 17/2020.

Laajasalo. Taina, Korkman, Julia, Rajala, Riku. [Lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten tutkintaa nopeutettava](#). THL Päätösten tueksi. 3/2020.

Lapsiasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle 2022. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2022:1.

Lapsi rikoksen uhrina -esite [Lapsi rikoksen uhrina - Oikeus.fi](#)

Lastensuojelun käsikirja: [Sosiaalihuollon viranomaisen oikeus luovuttaa tietoja - THL & Tiedon hankkiminen lastensuojelun tarpeisiin - THL](#)

Lehmuskoski Antero, Ålander Anne, Immonen Maila, Virtanen Nina Lohijoki Hanna, Jokinen Taina. [Kirjaaminen monialaisessa yhteistyössä](#), Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 12/2021, versio 2.0.

Lehtinen, Miia ja Rossi, Maria. [Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan](#). Poliisihallitus ja Barnahus hanke. 2022. (viitataan tekstissä lapsirikostutkinnan käsikirjana)

[Luo luottamusta suojele lasta: Opas yhteistyöstä lapsia ja perheitä työssään kohtaaville](#). Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos 2016.

Ruuskanen, Elina & Sarimo, Mervi. [Uhri rikosprosessissa – ehdotus hyvistä menettelytavoista uhrien tarpeiden huomioon ottamiseksi](#), Oikeusministeriö. Mietintöjä ja lausuntoja 44/2018.

Silvennoinen, Elisa. [Child's position and rights as an injured party in a pre-trial investigation](#). Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies; 234. 2020.

Pentikäinen, Marika, Anna Kärkkäinen, Juha Mykkänen, Jaakko Penttinen, Konstantin Hyppönen, Timo Siira, Marko Jalonen. [Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakas- ja potilastietojen kansallinen kokonaisarkkitehtuuri](#), THL 2019.

[Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy ja estäminen ja viranomaisten välinen tiedonvaihto - Valto](#), Sisäministeriö. Sisäministeriön julkaisu 1/2014.

Sinkkonen, M. ja Mäkelä, J. (toim.) (2017) [LASTA-hanke. Kokemuksia viranomaisten yhteistyön ja tietojenvaihdon koordinoinnista lapseen kohdistuneissa pahoinpitely- tai seksuaalirikoksen epäilytilanteissa](#).

Simanainen, Antti. Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja, Sisäministeriön julkaisu 14/2016.

Sosiaali- ja terveysministeriö. [Lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Työryhmän muistio](#), Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:30.

[Rikosprosessin tehostaminen - työryhmän mietintö](#). Oikeusministeriön julkaisu, mietintöjä ja lausuntoja 2022:14.

[Rikosketjun LEAN-hanke -Selvityshenkilön raportti](#). Oikeusministeriön julkaisu 2020:6

Vehko T, Kyytsönen M, Jormanainen V, Hautala S, Saranto K, Vänskä J, Keränen N, Reponen J. [Kanta-palvelut terveydenhuollossa ja sosiaalihuollossa sekä väestön Omakannan käyttö](#). Tutkimuksesta tiiviisti 67/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Voutilainen, Tomi & Muukkonen, Matti (2021). Sosiaali- ja terveydenhuollon tiedonhallinnan sääntelyn systematiikkaongelmat. Edilex2021/35. <https://www.edilex.fi/artikkelit/23164.pdf>, s. 21

Voutilainen, Tomi (2011), Suostumukset ja kiellot sosiaali- ja terveydenhuollon tietojenkäsittelyssä, Edilex 2011/28, www.edilex.fi/lakikirjasto/8362

A working paper (2020): [Joensuun LASTA-malli poliisin, lastensuojeluviranomaisen ja terveydenhuollon yhteistyö Joensuun alueella](#).

Verkkosivustot:

<https://tietokayttoon.fi/-/viranomaisten-valinen-oma-aloitteinen-tietojenvaihto-virvotieto->

<https://www.youtube.com/watch?v=Ym4Tetc3UY0> (Joensuun mallin kuvaus)

[LASTA-seula-malli tiedon jakamiseen ja monialaiseen yhteistyöhön - THL](#)

[Sosiaali- ja terveystieteiden lausuntopyyntö sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käyttöoikeuksia koskevasta asetuseräluonnoksesta](#)

[LASTA-SEULA taustatietokartoituslomake](#)

[Finland's health and social services reform](#)

[LASTA-seula -malli lapsiin kohdistuvan väkivallan rikosepäilyjen selvittämisen välineenä | Tieto käyttöön](#)

[Tulevien hyvinvointialueiden väkivallan vastaisen työn rakenteiden kehittäminen etenee - THL-blogi](#)

[Arviomuistio pakkoavioliiton kriminalisoinnista](#)

[The Barnahus Quality Standards](#)

[Vierashuoneessa HTT, julkisoikeuden professori Tomi Voutilainen ja HTT, yliopistonlehtori, julkisoikeuden dosentti Matti Muukkonen: Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus puolitieessään – tiedonhallinnan sääntely solmussa](#)

[Lastensuojelun kokonaisuudistuksen tavoitteena on turvata lasten hyvinvointi ja kehitys](#)

<https://gdpr.eu/data-processing-agreement/>

Hallituksen esitykset:

HE 146/1998 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle holhouslainsäädännön uudistamiseksi

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_146+1998.pdf

HE 137/1999 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja eräksi niihin liittyviksi laeiksi

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_137+1999.pdf

HE 252/2006 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060252>

HE 126/2008 laiksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisen järjestämisestä

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_126+2008.pdf

HE 222/2010 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_222+2010.pdf

HE 224/2010 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle poliisilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_224+2010.pdf

HE 67/2013 vp Hallituksen esitys eduskunnalle oppilas- ja opiskelijahuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_67+2013.pdf

HE 127/2013 Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämisen järjestämisestä annetun lain muuttamisesta

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_127+2013.pdf

HE 164/2014 vp Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_164+2014.pdf

HE 333/2014 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 18 §:n, potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 13 §:n, perusopetuslain 40 §:n, taiteen perusopetuksesta annetun lain, oppilas- ja opiskelijahuoltolain 23 §:n, vapaasta sivistystyöstä annetun lain 21 a §:n, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 43 §:n, lukiolain 32 §:n, yliopistolain 90 a §:n, ammattikorkeakoululain 65 §:n, nuorisolain, pelastuslain 86 §:n ja

hätäkeskustoiminnasta annetun lain 20 §:n muuttamisesta

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_333+2014.pdf

HE 66/2015 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi esitutkintalain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_66+2015.aspx

HE 40/2018 vp Hallituksen esitys eduskunnalle varhaiskasvatuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_40+2018.aspx

HE 88/2018 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_88+2018.aspx

HE 212/2020 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_212+2020.aspx

HE 241/2020 vp Hallituksen esitys eduskunnalle hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaiksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_241+2020.aspx

Valmisteilla: Terveystieteitä koskevat vireillä olevat hallituksen esitykset: HE 56/2021; HE 10/2022; HE 19/2022 ja Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi

PeVL 4/2021, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Sivut/PeVL_4+2021.aspx

Viranomaisohjeet:

Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. Poliisihallitus, 23.12.2019. POL-2019-34669.

Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat, ilmoitusmenettely ja syyttäjän toimenpiteet. Valtakunnansyyttäjä, 19.12.2018. VKS:2018:1

Rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu. Poliisihallitus, 17.12.2018. POL-2018-41886

Poliisin operatiivinen virka-aputoiminta. Poliisihallitus, 26.10.2017. POL-2016-9560.

Ohje terveydenhuollon ja poliisin väliseen tiedonvaihtoon. Sosiaali- ja terveysministeriö, 2020.

Sosiaalihuollon asiakastietojen käsittelystä, Tietosuojavaltuutetun toimisto, 22.4.2016.

Ohjeet lapseen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämisen järjestämisestä. Sosiaali- ja terveysministeriö 30.1.2009. STM/492/2009

Oikeuskäytäntö:

Korkein oikeus:

KKO 2019:50 - lapsen osallisuuden ja hänen näkemyksensä selvittämiseen lasta koskevassa asiassa sekä edunvalvojan määrääminen toisen vanhemman lähestymiskiellon vuoksi. Alaikäisten lasten toinen vanhempi määrättiin lähestymiskieltoon suojaamaan lapsia, kun toinen vanhempi käytti asiassa puhevaltaa lasten puolesta. Korkein oikeus määräsi lapsille puolueettoman edunvalvojan.

KKO:2016:24 - edunvalvojan ja 15-vuotta täyttänyt asianomistaja eriävät näkemykset rikosprosessissa ajettavista vaatimuksista.

KKO:2014:48 - hyvin nuoren lapsen kertomuksen näytön arviointi.

KKO:2013:97 - Kysymys näytön arvioinnista lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevassa rikosasiassa ja erityisesti oikeudenkäynnissä vaikenovan asianomistajan esitutkintakertomuksen näyttöarvo.

KKO 2011:91 - katsottiin, että lääkärinlausunnot voitiin ottaa vastaan todisteina ja lääkäreitä sekä sairaanhoitajia saatiin kuulla asiassa todistajina, vaikka heillä ei voimassa olevien säännösten nojalla ollut oikeutta kertoa rikosepäilyistä oma-aloitteisesti poliisille. (mm. OK 17 luku 2 §, OK 17 luku 23 § 1 mom 3 kohta, OK 17 luku 23 § 3 mom, Esitutkintal 27 § 1 mom, Esitutkintal 27 § 3 mom, Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 13 §)

Eduskunnan oikeusasiamies:

EOAK 1084/2019 <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/1084/2019>

Esitutinnan pitkä kesto, kun sekä alaikäinen vastaaja että asianomistaja.

EOAK/3462/2019 <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/3462/2019>

Poliisia pyydettiin kiinnittämään huomiota sekä lapsien tekemiksi epäiltyjen että lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutinnan keston

EOAK/1299/2018 <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/1299/2018>

Edunvalvojaa ei määrätty, huoltajaa ei informoitu kuulustelusta. Sosiaalityöntekijä mukana kuulusteluissa mutta ei vastaa edunvalvojaa. Huoltajalle ilmoittamisesta voidaan poiketa, jos se on esitutinnan mukaan perusteltua. Sosiaalityöntekijälle myös ilmoitettu, joten ei moitittavaa. Kiireellinen edunvalvojan hakeminen olisi pitänyt tehdä.

EOAK/3150/2019 <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/3150/2019> - lapsen kuulustelu koululla ei asianmukaista sekä edunvalvojan puuttuminen.

EOAK/2416/2020 - Kysymys esitutinnan päättämisestä "ei syytä epäillä rikosta" -perusteella. Alustavassa tutkinnassa ei esimerkiksi ole samoja oikeussuojatakeita kuin esitutkinnassa, mikä osaltaan puhuu sen puolesta, että sen käyttöalaa ei tule liikaa venyttää.

EOAK/5625/2020 - esitutinnan kesto lapsijutuissa - ehdotetaan lainsäädännön muuttamista.
<https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/5625/2020>

Tietosuojavaltuutettu:

Ei GDPR:n mukaista päätöskäytäntöä.

5.4.2013 Sosiaalihuollon asiakastietojen ja terveydenhuollon potilastietojen käsittelystä palveluohjauksessa (vain osittain olennainen)

<https://www.finlex.fi/fi/viranomaiset/tsv/2013/20130165>

7.6.2013 Kotihoidon tietojen käsittelystä (vain osittain olennainen)

<https://www.finlex.fi/fi/viranomaiset/tsv/2013/20130260?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=sosiaalihuollon%20asiakas>